

Umański Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny imienia Pawła Tytyny
NGO „Towarzystwo Pedagogów i Naukowców Ukrainy”

**FINANSOWO-ANALITYCZNA GWARANCJA
ROZWOJU GOSPODARKI NARODOWEJ**

Monografia wieloautorska

**Pod redakcją
M. Słatwińskiego**

2017

UDK 338.24
F-59

Zespół autorów:

Berżanir A., Berżanir I., Biłozkurśka N., Biłozkurśkiy M., Czwertko L., Czyrwa O., Demczenko T., Demjanyszyna O., Kornijenko T., Sawczenko W., Słatwińskiy M. (redaktor), Stojka S.

*Zarekomendowano do druku przez Radę Naukową
Umańskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego
imienia Pawła Tyczyny
(protokół nr 4 z dnia 28 listopada 2017 roku)*

Recenzenci:

Kurmajew P., doktor nauk ekonomicznych, profesor (*Umański Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny imienia Pawła Tyczyny*);

Peńkowa O., doktor nauk ekonomicznych, profesor (*Umański Narodowy Uniwersytet Sadownictwa*);

Sus T., kandydat nauk ekonomicznych, docent (*Przykarski Uniwersytet Narodowy imienia Wasyla Stefanyka*).

F-59 **Finansowo-analityczna gwarancja rozwoju gospodarki narodowej:** monografia wieloautorska / [Słatwińskiy M., Czyrwa O., Biłozkurśkiy M. i in.]; pod red. M. Słatwińskiego. – Warszawa: iScience sp z. o. o., 2017. – 218 str.

ISBN 978-83-949403-0-0

W monografii przedstawiono rezultaty badań zespołu profesorów i wykładowców Katedry Finansów, Rachunkowości oraz Bezpieczeństwa Ekonomicznego Umańskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Pawła Tyczyny w zakresie „Problemów finansowych gwarancji rozwoju gospodarki oraz sfery społecznej” (numer w rejestrze państwowym 0116U000117).

Potwierdzono założenia teoretyczne oraz opracowano praktyczne rekomendacje dotyczące udoskonalenia narzędzi finansowo-analitycznej gwarancji rozwoju gospodarki narodowej. Przeprowadzono diagnostykę ekonomiczną współczesnego stanu kształtowania zasobów finansowych w gospodarce Ukrainy, dokonano monitoringu pozostałych kierunków polityki finansowej państwa oraz zaproponowano sposoby optymalizacji wykorzystania narzędzi finansowo-analitycznej gwarancji rozwoju gospodarki narodowej. Szczególną uwagę poświęcono opracowaniu odpowiednich przedsięwzięć w sferze polityki fiskalnej oraz inwestycyjnej, inwestycji giełdowych, udoskonaleniu narzędzi do stymulacji rozwoju rynku funduszy oraz ubezpieczeń w gospodarce państwowej, tworzeniu warunków bezpiecznego funkcjonowania sfery finansowej.

Poleca się Czytelnikom, którzy interesują się zagadnieniami z zakresu ekonomii, uczonym, specjalistom, doktorantom, wykładowcom oraz studentom.

ISBN 978-83-949403-0-0

© Zespół autorów, 2017
© Umański Państwowy Uniwersytet
Pedagogiczny imienia Pawła Tyczyny, 2017

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA.....	5
ROZDZIAŁ 1. TEORETYCZNE PODSTAWY FINANSOWO-ANALITYCZNEJ GWARANCJI ROZWOJU GOSPODARKI NARODOWEJ.....	9
1.1. Inwestycje społeczne jako finansowa podstawa działalności biznesu odpowiedzialnego społecznie.....	9
1.2. Istota, zasady tworzenia oraz oznaki efektywności polityki fiskalnej.....	17
1.3. Szczególne cechy funkcjonowania rynku ubezpieczeń na życie.....	28
1.4. Charakterystyka procesu włączenia zasobów finansowych poprzez złożenie pierwszej oferty publicznej.....	39
1.5. Aktualne problemy w kształtowaniu finansowo – ekonomicznego systemu bezpieczeństwa banków.....	45
<i>Spis tekstów źródłowych wykorzystanych w rozdziale 1. ....</i>	<i>61</i>
ROZDZIAŁ 2. WSPÓŁCZESNY STAN FINANSOWO-ANALITYCZNEJ GWARANCJI BEZPIECZEŃSTWA PROCESÓW BIZNESOWYCH PODMIOTÓW GOSPODARCZYCH.....	69
2.1. Bezpieczeństwo inwestycji ukraińskich firm zgodnie z warunkami pierwszej oferty publicznej na rynku IPO.....	69
2.2. Podniesienie poziomu bezpieczeństwa finansowo-ekonomicznego banków poprzez wprowadzenie nowoczesnych technologii ochrony.....	85
2.3. Sposoby udoskonalenia rachunkowej i analitycznej gwarancji optymalizacji procesów biznesowych przedsiębiorstw przemysłowych.....	101
<i>Spis tekstów źródłowych wykorzystanych w rozdziale 2. ....</i>	<i>132</i>

ROZDZIAŁ 3. GŁÓWNE KIERUNKI DOSKONALENIA NARZĘDZI FINANSOWO-ANALITYCZNYCH GWARANCJI ROZWOJU GOSPODARKI NARODOWEJ.....	136
3.1. Sposoby optymalizacji polityki podatkowej państwa.....	136
3.2. Ocena koniunktury oraz opracowanie strategicznych kierunków rozwoju rynku papierów wartościowych na Ukrainie..	153
3.3. Stan oraz perspektywy rozwoju ojczystego rynku ubezpieczeń na życie.....	170
3.4. Problemy w sferze finansowych gwarancji rozwoju sektora wojskowo-przemysłowego na Ukrainie oraz sposoby ich rozwiązania.....	187
<i>Spis tekstów źródłowych wykorzystanych w rozdziale 3. ....</i>	<i>213</i>

PRZEDMOWA

Współczesny stan rozwoju gospodarczego Ukrainy jako jedno z zadań w działalności rządu państwa stawia podniesienie poziomu globalnej konkurencyjności zarówno podmiotów gospodarczych, jak i gospodarki narodowej, czego nieodłącznym warunkiem jest regulacja finansowych gwarancji gospodarki narodowej.

Głównymi zasobami finansowymi rozwoju gospodarczego krajów rozwiniętych pod względem ekonomicznym są zarówno zasoby państwowe, jak i prywatne: dla większości krajów Europy Zachodniej i USA charakterystyczny jest podział zasobów finansowych wykorzystywanych w celach finansowania gospodarki między kapitałem państwowym i prywatnym w stosunku 1 : 3,5.

Na Ukrainie finansowanie przedsięwzięć ukierunkowanych na osiągnięcie rozwoju gospodarczego odbywa się z różnych źródeł, głównymi z nich, według ważności, są: środki własne przedsiębiorstw, budżet państwowy oraz terytorialny, pożyczki, a także bezpośrednio inwestycje zagraniczne. Stosunek prywatnych i państwowych zasobów można uznać w tym przypadku za proporcjonalny.

W warunkach rynkowych jako główne podmioty finansowania działalności przedsiębiorczej występują przedsiębiorstwa jako samodzielne jednostki zarządzające, grupy finansowo-przemysłowe, instytucje finansowe i kredytowe, fundusze inwestycyjne i innowacyjne, osoby prywatne, organy władzy państwowej i terytorialnej. Wszystkie one biorą udział w tworzeniu kapitału głównego i w ten sposób sprzyjają rozwojowi gospodarczemu i ekonomicznemu kraju. W związku z tym istnieje potrzeba tworzenia zasad i mechanizmów finansowych

gwarancji rozwoju gospodarki narodowej, które będą ukierunkowane na mnogość podmiotów finansowania, elastyczność w ich łączeniu się ze sobą, i przewidzą dynamiczne zmiany w strukturze gospodarki, szybką adaptację zmian w globalnej przestrzeni gospodarczej.

Duże znaczenie dla przyspieszenia rozwoju gospodarki narodowej mogłoby mieć wspólne finansowanie szeregu projektów z kapitału państwowego i prywatnego poprzez rozwój państwowo-prywatnego partnerstwa.

Skutecznym działaniem może okazać się regulacja systemu administracji podatkowej oraz kontroli, przyznanie ulg podatkowych w celu stymulacji różnych kierunków działalności gospodarczej; regulacja funkcjonowania rynku ubezpieczeń oraz rozwoju rynków funduszy jako miejsc nagromadzenia niezbędnego kapitału dla rozwoju gospodarki narodowej.

Efektywnym podejściem do wypracowania przedsięwzięć polityki gospodarczej jest koncentracja zasobów finansowych na priorytetowych kierunkach rozwoju przemysłowego. Jest to podejście kompleksowe, które wymaga uwzględnienia interesów wszystkich uczestników procesów gospodarczych, będących odrębnymi osobami prawnymi. Wymagania formalne co do przydzielenia zasobów finansowych niezależnie od ich źródła przewidują ustanowienie odpowiedzialności za ich wykorzystanie przez konkretne przedsiębiorstwa, instytucje, organizacje, a nie grupy uczestników pewnego procesu gospodarczego. Wymaga to tworzenia nowych struktur organizacyjnych do finansowania pełnego cyklu realizacji konkretnych projektów oraz programów, podjęcia odpowiednich kroków w nurcie liberalizacji gospodarki.

Stopniowe wchodzenie gospodarki Ukrainy do globalnej przestrzeni gospodarczej oraz występowanie zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych zagrożeń stabilności

finansowo-ekonomicznej kraju, również wymagają głębokiego zbadania zagadnień dotyczących zapewnienia bezpieczeństwa gospodarki narodowej oraz, przede wszystkim, zagwarantowania bezpieczeństwa operacji finansowych. Poszukiwanie sposobów oraz opracowanie nowych mechanizmów ochrony ekonomicznej w tych warunkach nabiera coraz większej aktualności, co pozwoli podnieść nie tylko poziom bezpieczeństwa gospodarczego na Ukrainie, ale też ustabilizuje jej rozwój.

Podsumowując, warto podkreślić, że problemy dotyczące finansowo-analitycznej gwarancji rozwoju gospodarki narodowej, opracowania oraz doskonalenia jej zasad i mechanizmów można rozwiązać poprzez przystosowanie procesu finansowania do interesów wszystkich podmiotów, a także wypracowania narzędzi finansowych ukierunkowanych na wzrost gospodarczy. Aby osiągnąć ten cel, należy dokonać analizy stanu finansowo-analitycznej gwarancji działalności podmiotów gospodarczych oraz gospodarki narodowej w ogóle.

Monografia zawiera trzy rozdziały, które pod względem kompozycji zbudowane są w taki sposób, że w każdym z nich przedstawiono rezultaty badań naukowych i praktycznych dotyczących charakterystyki odrębnych aspektów całego systemu, jakim jest finansowo-analityczna gwarancja rozwoju gospodarki narodowej.

W pierwszym rozdziale sformułowane zostały główne założenia związane z zagadnieniami dotyczącymi finansowo-analitycznej gwarancji rozwoju gospodarki narodowej.

W drugim rozdziale dokonano diagnostyki ekonomicznej współczesnego stanu kształtowania zasobów finansowych w gospodarce Ukrainy, przeprowadzony został monitoring pozostałych kierunków polityki finansowej państwa, poziomu bezpieczeństwa środowiska finansowego.

W trzecim rozdziale zaproponowano sposoby optymalizacji wykorzystania narzędzi finansowo-analitycznej gwarancji rozwoju gospodarki narodowej. Szczególną uwagę poświęcono opracowaniu odpowiednich przedsięwzięć polityki fiskalnej i inwestycyjnej, inwestycji giełdowych, udoskonaleniu narzędzi do stymulacji rozwoju rynku funduszy i ubezpieczeń w gospodarce narodowej.

Zespół autorów:

Słatwiński Maksym, kandydat nauk ekonomicznych, docent (*przewodniczący zespołu autorów, redaktor naukowy*) – przedmowa, ustępy 1.5, 2.2; Berżanir Anatolij, kandydat nauk społecznych, docent, Berżanir Inna, kandydat nauk ekonomicznych – 1.1; Biłoszkurśka Natalia, kandydat nauk ekonomicznych, docent – 1.4, 2.1; Biłoszkurśkyj Mykoła, kandydat nauk ekonomicznych, docent – 3.2; Czwertko Ludmiła, kandydat nauk ekonomicznych, docent, Kornijenko Tetiana, wykładowca – 1.3, 3.3; Czyrwa Olha, doktor nauk ekonomicznych, profesor, Demjanyszyna Olesja, kandydat nauk ekonomicznych – 2.3; Demczenko Tetiana, kandydat nauk ekonomicznych, docent – 1.2, 3.1; Sawczenko Wołodymyr, doktor nauk ekonomicznych, profesor, Stojka Serhij, kandydat nauk ekonomicznych – 3.4.

ROZDZIAŁ 1
TEORETYCZNE PODSTAWY
FINANSOWO-
ANALITYCZNEJ
GWARANCJI ROZWOJU
GOSPODARKI NARODOWEJ

1.1. Inwestycje społeczne
jako finansowa podstawa
działalności biznesu
odpowiedzialnego społecznie

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
ФІНАНСОВО-
АНАЛІТИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ

1.1. Соціальне
інвестування як фінансова
основа діяльності
соціально відповідального
бізнесу

Система соціальних гарантій та соціального захисту населення, що склалася в країні протягом останніх десятиліть, має багато недоліків і є недостатньою для надання необхідного набору соціальних послуг громадянам. У цих умовах все більшого значення набуває розвиток соціальної відповідальності бізнесу, яка передбачає його активну участь у задоволенні соціальних потреб не тільки членів трудових колективів, але й населення прилеглого до підприємств регіону і суспільства в цілому. Проте в сучасних умовах більшість великих вітчизняних компаній реалізують різноманітні соціальні та благодійні програми, але вони не носять регулярного характеру.

У розвинених країнах форми прояву соціальної відповідальності бізнесу різні. Так, перед державою підприємство зобов'язане своєчасно і в установленому обсязі виплачувати всі види податків, дотримуватися антимонопольного законодавства та інших нормативних

актів. У той же час соціальна відповідальність підприємця передбачає прозорість та інформаційну відкритість бізнесу, чесне і поважне ставлення до ділових партнерів.

З позицій самих підприємців, основними соціально відповідальними заходами бізнесу виступають: впровадження соціальних програм поліпшення умов праці, навчання і розвиток персоналу; застосування етичного ставлення до споживачів; участь у регіональних програмах соціального розвитку; разові соціальні заходи тощо. Найпопулярнішим аспектом соціальної відповідальності виступає благодійна діяльність і участь у реалізації регіональних соціальних програм [64, с. 66].

Для практичної реалізації принципів соціальної відповідальності бізнес-структур застосовується соціальне інвестування як фінансова основа впровадження конкретних проектів, спрямованих на поліпшення рівня і якості життя людей та соціального розвитку територій.

Вивчення і теоретичне обґрунтування соціального інвестування почалося з середини 1980-х років, а його термінологія, стратегії і практика відрізняються в залежності від країни, культурних та ідеологічних відмінностей між регіонами, різних цінностей і норм поведінки та параметрів ринку. На сьогоднішній день не існує точного переліку цих критеріїв, але в цілому мова йде про корпоративну оцінку поведінки з урахуванням нефінансових критеріїв, довгострокового тимчасового горизонту, якісних цілей, зовнішніх чинників компаній, ризиків, пов'язаних з ланцюгами постачання й різноманітними суспільними проблемами.

Так, у нашій країні діє Програма Соціального інвестування фонду WNISEF, яка спрямована на забезпечення підтримки приватних підприємств та фізичних

осіб-підприємців з метою досягнення соціального та екологічного впливу в Україні через створення механізму доступного кредитування спільно з банківськими установами, надання тренінгових та консультаційних послуг, коучингу і наставництва. Ціль цієї програми полягає в тому, щоб дати можливість підприємцям і бізнесу вирішувати соціальні та екологічні проблеми через фінансові інвестиції та надійні практики ведення бізнесу.

Підхід програми соціального інвестування полягає у наданні кредитів під низький відсоток для сталих соціальних підприємств, консультування та підтримку їх в процесі реалізації та впровадження бізнес-планів [38].

Таким чином, метою соціального інвестування є отримання позитивного фінансового результату поряд з досягненням певної користі суспільству, навколишньому середовищу та суспільному розвитку. Таке широке трактування об'єднує в собі бізнес-стратегії, а також інструменти фінансування соціальних програм та благодійності (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні показники соціальних інвестицій в компанії

Напрями соціальних інвестицій	Показники	
	кількісні	якісні
Сфера внутрішньої соціальної відповідальності		
Чесність і прозорість діяльності	Пропозиція товарів і послуг за ринковою ціною. Справедлива винагорода і кар'єрний ріст для всіх співробітників.	Діюча система вибору соціально відповідальних постачальників і дистриб'юторів. Наявність нефінансової звітності.
Інвестиції у співробітників	Фонд заробітної плати.	Наявність профспілки.

Продовження таблиці 1.1

Напрями соціальних інвестицій	Показники	
	кількісні	якісні
компанії	Витрати на соціальний пакет. Коефіцієнт виробничого травматизму. Витрати на навчання.	Залученість співробітників до ухвалення рішень. Участь працівників у акціонерній власності та інших програмах.
Сфера зовнішньої соціальної відповідальності		
Охорона навколишнього середовища	Витрати на охорону навколишнього середовища.	Охорона навколишнього середовища
Зниження негативного впливу діяльності компанії	Витрати на зниження негативного впливу своєї діяльності. Витрати на НДДКР (у сфері екологічних технологій).	Зниження негативного впливу діяльності компанії
Інвестиції у місцеве співтовариство і робота з органами влади	Інвестиції у місцеву громаду. Витрати на спільні проекти з органами влади.	Інвестиції у місцеве співтовариство і робота з органами влади
Якість вироблених товарів і послуг	Витрати на НДДКР (у сфері підвищення якості). Витрати на підвищення ефективності виробничих бізнес-процесів.	Якість вироблених товарів і послуг

Джерело: авторська розробка.

Вчені наголошують, що соціальне інвестування є вищою формою як соціальної відповідальності, так і інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання у цілому. Реалізація соціальних інвестицій свідчить як про високий рівень їх економічного розвитку, так і про прогресивність

менеджменту, високу організаційну культуру, конкурентні перспективи тощо [26, с. 68].

Як стверджують науковці, на сьогодні механізми, які б забезпечували прибутковість інвестиційних ресурсів, відсутні. Система соціальної інфраструктури складається з сукупності закладів різних галузей економіки, які відносяться до державних і муніципальних форм власності, а також заклади недержавної власності. Залучення приватних інвестицій у державні і муніципальні заклади практично виключено, оскільки вони функціонують на бюджетній основі. При очевидності потреби соціальної інфраструктури в інвестиційних ресурсах рамки сучасного законодавства не забезпечують вирішення проблеми. Ключовим питанням заохочення корпоративних приватних інвестицій є реальна можливість для інвестора отримати прибуток, що не здатні забезпечити бюджетні заклади. Розв'язання цього протиріччя може бути знайдено на шляху зміни статусу закладів соціальної інфраструктури, що розширює участь державних і недержавних організацій у ринкових відносинах [23].

Також у нашій країні реалізація соціального інвестування залишається проблематичною у зв'язку з відсутністю єдиного уявлення із розуміння сутності його функціонування і безсистемним підходом до соціального інвестування як необхідного для розвитку суспільства процесу, а також відсутністю загальноприйнятих стандартів прозорості соціальної звітності компаній. У підприємницькому співтоваристві відсутнє розуміння необхідності вкладення соціальних інвестицій як об'єктивної умови ефективного розвитку бізнесу, що дозволяє не тільки сприяти зростанню добробуту населення, а й підвищенню прибутковості виробництва за рахунок поліпшення іміджу компанії та формування її персоналу.

Разом з тим, для ефективного впровадження такого інвестування необхідно враховувати його специфіку, яка полягає у забезпеченні компромісу між економічною ефективністю і соціальною справедливістю. Важливими чинниками, які сприяють такому поєднанню, є:

- модернізація економічних відносин між державою, бізнесом і суспільством;
- формування системи державно-громадського регулювання економіки на базі інститутів громадянського суспільства;
- створення інституційного механізму забезпечення компромісу.

Таким чином, суб'єкти господарювання можуть отримати значні довгострокові преференції для бізнесу, залучитися підтримкою влади і суспільства, значно покращити ділову репутацію, інвестиційний імідж. Зростання лояльності споживачів, підвищення конкурентоспроможності, поліпшення репутації гарантують зростання рентабельності та прибутковості діяльності загалом. Оцінка практики українських та іноземних підприємств у сфері соціального інвестування показує, що порівняно незначна частка вітчизняних підприємств провадить інвестиційну діяльність, дотримуючись принципів соціальної відповідальності бізнесу [13].

Соціальні інвестиції представляють собою довгострокові вкладення фінансових ресурсів в об'єкти соціального середовища з метою поліпшення якості життя людей. У даному трактуванні ключовою особливістю є характеристика соціального інвестування як діяльності суб'єктів інвестиційних відносин, спрямованої на отримання суспільством корисного ефекту. Однак такий підхід не враховує необхідності корисного ефекту для суб'єкта

інвестиційної діяльності. Таким чином, уточнене формулювання соціальних інвестицій означає вкладення, корисний ефект яких поширюється як на суспільство, так і на компанію.

У зарубіжній практиці вплив бізнесу на соціальну політику, зокрема, на розвиток соціальної інфраструктури, відбувається на законодавчій базі, яка визначає умови для функціонування і розвитку цільового капіталу як джерела фінансування некомерційного сектора економіки. Ця практика свідчить, що в юридичному аспекті цільовий капітал у формі інвестиційного активу має набути всі ознаки правового інституту, які характеризуються предметною спрямованістю (додаткове фінансування некомерційних організацій); принципами регулювання (визначення коштів, використання їх у благодійних цілях у комерційній сфері); наявністю юридичної конструкції (суб'єктний склад правовідносин, особливі умови суб'єктних правовідносин) [23].

Сьогодні фінансово-банківському сектору належить провідна роль у сфері просування ідей та ініціатив в напрямку реалізації соціально відповідального бізнесу. В сучасних умовах фінансові інститути поширюють практику відповідального фінансування. У найзагальнішому вигляді відповідальне фінансування означає, що в процесі інвестування коштів фінансові інститути, поряд з економічними, враховують вплив екологічних і соціальних чинників. Виходячи з цього, можна вважати, що однією з форм прояву відповідального фінансування є інвестиції в екологічні та соціально значущі проекти (будівництво доступного житла, впровадження енергозберігаючих технологій, що сприяють підвищенню енергоефективності виробництва тощо).

Крім того, виступаючи гравцем на фондовому ринку і інвестуючи фінансові ресурси в цінні папери, фінансові організації також враховують результати діяльності емітентів з широким переліком питань і показників, тісно пов'язаних із стійким розвитком. Як правило, в процесі прийняття інвестиційних рішень фінансові інститути орієнтуються на індекси сталого розвитку, розроблені для оцінки стану рівня соціально відповідальної поведінки компанії. Найбільш поширеними і відомими серед індексів сталого розвитку є Dow Jones Sustainability Index (DJSI) і FTSE4GOOD.

Процедура відповідального фінансування передбачає оцінку впливу проекту, що фінансується на якість життя місцевих громад і стан навколишнього середовища як на території його реалізації, так і в глобальному масштабі. В окремих випадках процедура відповідального фінансування включає проведення роз'яснювальної роботи (бесіди, консультації) з місцевим співтовариством, а також прийом скарг від населення, чий інтерес в процесі реалізації проекту можуть бути порушені. Реалізація проекту, що фінансується банківським сектором, обов'язково повинна супроводжуватися моніторингом, який здійснюється на постійній основі, оцінкою його соціальної прийнятності і станом екологічної безпеки.

Отже, соціальна відповідальність бізнесу виступає об'єктивною закономірністю еволюції ринкового господарства і включає в себе все, що робить бізнес для підвищення якості життя, реалізуючи економічні інтереси суспільства в межах своєї відповідальності. Зміст соціально відповідального бізнесу, по суті, визначається рівнем здатності бізнесу оцінювати наслідки власних дій для створення умов своєї самодостатності і стійкості розвитку національної економіки.

Соціально відповідальний бізнес забезпечує підприємницькій спільноті стабільність отримання доходу, зростання капіталізації активів, збереження прав власності. Для населення він, спільно з державою, є гарантом реалізації економічних і конституційних прав – на житло, зайнятість, освіту, охорону здоров'я, духовний розвиток. В результаті взаємодії бізнесу і держави забезпечуються потреби громадянського суспільства в соціальній захищеності нації: політичній стабільності, екологічній та економічній безпеці.

1.2. Istota, zasady tworzenia oraz oznaki efektywności polityki fiskalnej

1.2. Сутність, принципи побудови та ознаки ефективності фіскальної політики

Функціонування в умовах ринкових відносин в Україні визначає таку важливу проблему як своєчасне забезпечення наявними грошовими ресурсами дохідної частини державного бюджету. Можна зауважити, що вирішення такої суттєвої проблеми значною мірою залежить від ефективності діяльності державної податкової служби, а також розробки науково обґрунтованої системи оподаткування в Україні, яка б відповідала сьгоднішнім реаліям і забезпечувала б зростання податкових надходжень до бюджету та підвищувала би рівень збору податкових платежів в державі.

Конституційно закріплено в Україні обов'язок фізичних та юридичних осіб сплачувати податки і збори в порядку та розмірах, встановлених чинним законодавством, крім того, визначено, що система оподаткування встановлюється тільки шляхом прийняття відповідних нормативних актів, законів.

Податкова система є основою фінансово-кредитного механізму державного регулювання та виступає одним із найважливіших важелів впливу на національну економіку [10]

Підкреслимо, що одними із головних податків в Україні, які відіграють важливе значення у формуванні доходної частини бюджету України є податок на прибуток підприємств і податок на додану вартість.

Треба зауважити, що в умовах, коли Україна прагне стати справді незалежною, економічно розвинутою країною, у науці та практиці пропонуються принципово нові підходи до управління національною економікою, з яких особливе місце займають фінансові інструменти і важелі.

Отже, фінансова система, зокрема, податкова, суттєво впливає на формування і зростання валового внутрішнього продукту та національного доходу України, на їх розподіл та споживання, а тому і на розвиток окремих підприємств і галузей національної економіки, на стан і рівень життя різних верст населення.

Будь-яка держава формує свою систему оподаткування з урахуванням досвіду зарубіжних країн, власних національних особливостей, стану власної економіки, розвитку ринкових відносин, необхідності суттєвого вирішення важливих соціально-економічних завдань. Система оподаткування в Україні є вкрай недосконалою, так як її можна охарактеризувати як непрозору, заплутану, громіздку, надскладну для розуміння, нестабільну, суперечливу, крім того, вкрай обтяжлива високим податковим навантаженням [24]. На сьогоднішній день, система оподаткування в Україні обтяжена значною кількістю змін та доповнень до існуючого податкового законодавства та є вкрай дорогою для свого утримання. Зауважимо, що в такому вигляді вона гальмує економічний розвиток України і є нагальним подальше її реформування.

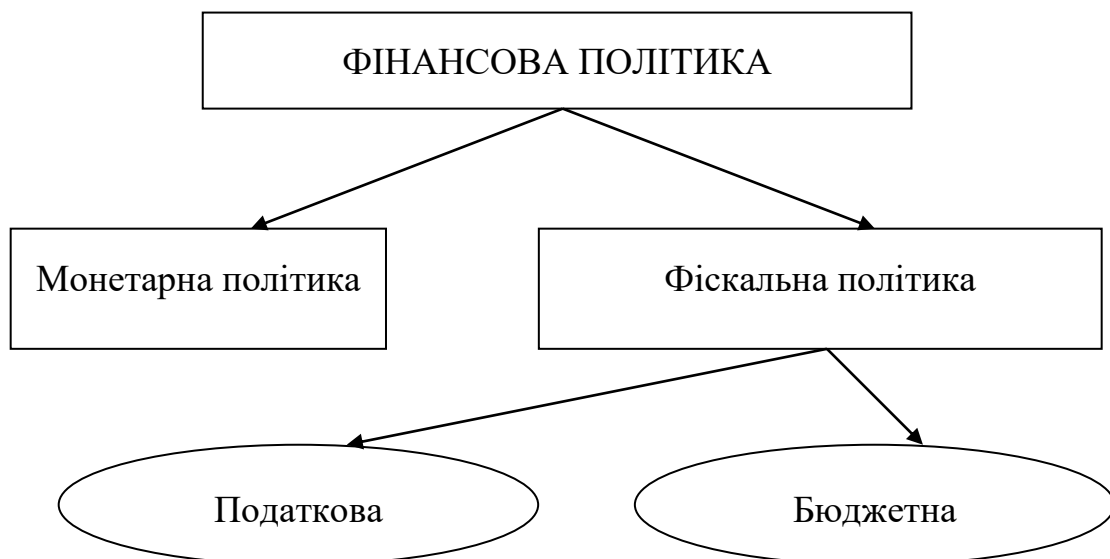
Відомо, що податок виступає одним із основних понять фінансової науки та, одночасно, є економічним, господарським

і політичним явищем соціально-економічного життя. Відомий економіст М.М. Алексеєнко у ХІХ ст. писав: «З одного боку, податок – це один з елементів розподілу, одна зі складових частин ціни, з аналізу якої власне і почалася економічна наука. З іншого боку, встановлення, розподіл, стягування і споживання податків становить одну із функцій держави» [31].

Податкова політика держави виступає невід'ємною складовою фінансової політики, а саме сукупності державних заходів, спрямованих на мобілізацію фінансових ресурсів, їх розподіл та використання для виконання державою своїх функцій.

Треба відмітити, що фінансова політика охоплює монетарну (грошово-кредитну) та фіскальну політики. Монетарна політика являє собою комплекс дій та заходів у сфері грошового ринку, при цьому її механізм засновується на пропозиції грошей та їх вартості як фінансових ресурсів [31].

Фіскальну політику поділяють за двома напрямками: на податкову і бюджетну (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Структура фінансової політики
Джерело: авторська розробка.

Треба зауважити, що податкова політика не має самостійного характеру, оскільки податки, як інструмент впливу на економіку, застосовуються в комплексі з іншими методами її регулювання. Податок – це обов’язковий платіж фізичної або юридичної особи на користь держави у визначених розмірах і у певний час [31].

Використання важелів податкової політики є потужним способом впливу на соціально-економічний розвиток країни. Податкові ставки, пільги, квоти, штрафні санкції, визначення об’єкта і суб’єкта оподаткування, а також джерела сплати податку дають можливість безпосереднього впливу на доходи фізичних та юридичних осіб державної економіки, обсяги споживання та заощадження [24].

Загалом податкова політика – це система відносин, які складаються між платником податку і державою, а також стратегія їх дій у різних умовах господарювання та економічних системах [17].

Формуючи податкову політику, держава шляхом збільшення або зменшення державного обсягу податкових надходжень, зміни форм оподаткування та податкових ставок, тарифів, звільнення від оподаткування окремих галузей виробництва, територій, груп населення може сприяти зростанню чи спаданню господарської активності, створенню сприятливої кон’юнктури на ринку, розвитку пріоритетних галузей економіки, реалізації збалансованої національної політики. Використовуючи податкові пільги, держава регулює пропозиції в економічній структурі виробництва й обміну, пропорції у розвитку продуктивних сил.

Податкова політика є однією з найважливіших основ макроекономічної політики будь-якої країни, оскільки має здатність впливати на сукупний попит. Рішення уряду підвищити процентні ставки призводить до скорочення

витрат приватного сектору на інвестиції.

Падіння рівня інвестиційних витрат призводить до того, що податкова політика може скоротити норму накопичення. Таким чином, відбувається ефект заміщення, який має місце в тому випадку, коли виникає бюджетний дефіцит і уряд змушений збільшувати борги для покриття своїх видатків. Збільшення державних видатків підвищує сукупний попит і приводить до того, що набирає силу тенденція до збільшення виробництва, що підвищує відсоткову ставку на ринках активів і тим самим пом'якшує вплив податкової політики на виробництво.

Важливою думкою є те, що найбільш ефективна податкова політика буде за умов стабільного обмінного курсу і стійкого руху капіталів [1].

Виходячи із загальної фінансової політики держави, мети та завдань податкової політики визначаються головні принципи її організації. До них належать [24]:

- забезпечення реалізації головних напрямів державної фінансової політики на основі ефективного здійснення державної податкової політики, її напрямів та умов реалізації;

- стабільність нормативно-правового забезпечення, яке регулює податкову систему держави, зменшення різних доповнень до законів. Підзаконні акти не повинні суперечити головним законам або указам України;

- економічна зацікавленість. У сплаті податків повинні бути зацікавлені як платники (юридичні та фізичні особи), так і держава, яка має піклуватися про зростання добробуту населення, виконання в повному обсязі соціальних функцій та ін.;

- соціальна справедливість як щодо юридичних осіб, так і щодо фізичних. Наприклад, ставки податків, тарифів або інших

обов'язкових платежів повинні бути однакові для всіх платників;

- рівнонапруженість податкового тиску як щодо всіх платників податкових та інших обов'язкових платежів, так і в регіональному аспекті. Дотримання цього принципу пов'язане із суттєвим зменшенням пільг при встановленні податків різних видів;

- принцип вигідності для держави та платника податку. Сутність цього принципу полягає в тому, що платник податку повинен отримати від суспільства таку частину благ або послуг, яка задовольняла б його уяву про їх вартість. Під загальним благом розуміють ті вигоди, які платник податку може отримати і які фінансуються за рахунок бюджету. Відповідно до цього фінансування державного бюджету повинно проводитись за рахунок тих платників, які сплачують більші податки;

- економічна ефективність. Усі витрати, пов'язані з організацією податкової діяльності, вилученням і зборами податків, повинні бути значно меншими, ніж результати цієї роботи. Насамперед, це залежить від ставлення платника податків до виконання своїх податкових зобов'язань, а також від продуктивності праці самих податківців, від ефективності організації їх праці, ступеня технічного оснащення;

- гнучкість. Державна податкова політика повинна постійно пристосовуватись до чинної економічної системи, відображати зміни, що відбуваються в країні. Але це протидіє принципу стабільності нормативно-правової бази. Головним при здійсненні цього принципу є оптимальність при проведенні будь-яких змін і доповнень.

Ефективність податкової політики держави проявляється у ряді її ознак (рис. 1.2) [10].

Рис. 1.2. Ознаки ефективності податкової політики

Джерело: узагальнено за даними, наведеними у [20].

Таким чином, можна виділити основні ознаки ефективності податкової політики в державі:

- можливість збільшення джерела доходів за рахунок податкової політики. Збільшення суми надходжень може бути за рахунок автоматичних або дискреційних змін;

- система, яка забезпечує податкові надходження при обмеженій кількості податків і ставок, може значно знизити адміністративні витрати і витрати на забезпечення дотримання законодавства;

- здатність податкової політики визначати прийнятну податкову базу. Широка податкова база дає можливість забезпечити податкові надходження при відносно низьких податкових ставках. При значному звуженні податкової бази необхідні більш високі ставки для того, щоби забезпечити

відповідні податкові надходження. В результаті цього зростає ймовірність ухилення від сплати податків;

- направленість політики податків на мінімізацію затрат на їх сплату;

- нейтральність податкової політики відносно стимулів.

Податкова система повинна забезпечувати фінансування державної діяльності при мінімальних затратах, а також при мінімальних порушеннях характеру виробництва [10].

За даними Світового банку, український бізнес у тій чи іншій формі виплачує 135 різних податків, що є майже світовим рекордом. На другому місці виступає Румунія зі 113 податками, на третьому – Ямайка з 72 видами податку. Внаслідок такого податкового навантаження і непередбачуваності податкової системи Україна в рейтингу сприятливості ділового середовища змістилася нижче 150-го місця [24].

Така ситуація є досить несприятливою для розвитку як економічної так і фінансової сфери загалом. Якщо раніше багато покладали очікувань на прийняття Податкового кодексу та на можливу лібералізацію податків, то сьогодні стає очевидним, що кодекс не став тим оберегом, який би витягнув Україну з ситуації, що склалася.

Відмітимо, що реформування існуючої системи оподаткування є найгострішою проблемою для економіки України. Вітчизняна податкова система на сьогодні не відповідає потребам ринкової економіки. Надлишковий податковий тиск призводить до згортання виробництва і, відповідно, до зменшення доходів бюджетів усіх рівнів.

Головними недоліками податкової політики в Україні, що заважають ефективній роботі вітчизняних підприємств, є:

- 1) неоптимальна податкова структура;

- 2) надмірний податковий тиск на вітчизняного товаровиробника;
- 3) антистимулююча дія системи надання податкових пільг;
- 4) нестабільність податкового законодавства;
- 5) переважання питомої ваги непрямих податків над прямими, що гальмує стимули до розвитку виробництва;
- 6) велика питома вага стягнень із собівартості продукції (приблизно до 20-30% структури собівартості);
- 7) складність процедури оподаткування [24].

Отже, для реформування системи оподаткування підприємств необхідно:

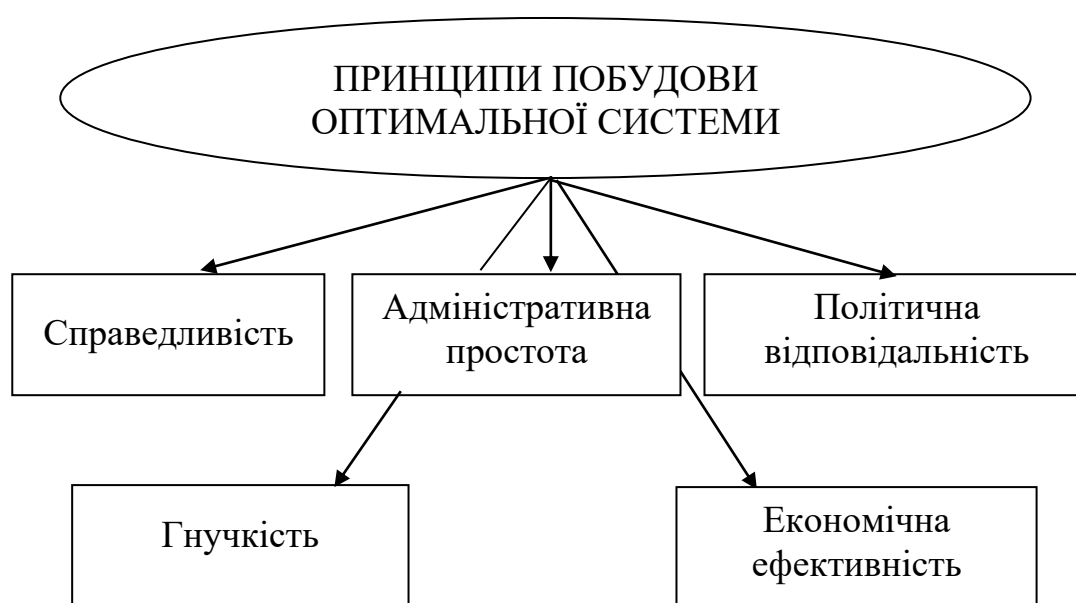
- провести реструктуризацію податкової системи в напрямку збільшення питомої ваги прямих податків;
- знизити податковий тиск на юридичних осіб з метою активізації підприємницької діяльності;
- удосконалити механізм нарахування і сплати ПДВ;
- зменшити коло і поступово відмінити пільги в оподаткуванні;
- підвищити штрафні санкції до суб'єктів, які мають податкову заборгованість перед державою;
- максимально спростити процедуру оподаткування тощо.

Результатом реформи податкової системи України повинна стати побудова оптимальної системи оподаткування за основними принципами (рис. 1.3).

Побудова оптимальної системи оподаткування підприємств в Україні повинна базуватися на таких принципах:

1. Економічна ефективність, тобто система оподаткування не повинна перешкоджати ефективному розподілу ресурсів. Основні характеристики податкової системи за принципом економічної ефективності передбачають, що вона: не повинна обмежувати можливості заощаджень і стимулів до праці; не

повинна впливати на поведінку індивіда (не повинна спрямовувати зусилля індивіда на зменшення своїх податкових зобов'язань, а має стимулювати збільшення продуктивності праці і відповідно поліпшення умов існування); має бути неспотворюючою, тобто не повинна надавати можливостей індивіду змінити свої податкові зобов'язання або перекласти їх на інших.

Рис. 1.3. Принципи побудови оптимальної системи оподаткування в Україні

Джерело: авторська розробка.

2. Адміністративна простота (адміністративні витрати) передбачає, що система оподаткування повинна бути простою та відносно недорогою. Управління податковою системою пов'язане із значними коштами – прямі витрати на управління податковою системою, які визначені видатками бюджету на ці цілі. Адміністративні витрати на певні категорії доходу можуть бути вищими за інші. Наприклад, адміністративні витрати на оподаткування капіталу більші, ніж на оподаткування праці.

3. Гнучкість, яка означає, що система оподаткування повинна бути здатною швидко (в окремих випадках

автоматично) відповідати на зміни економічних обставин.

4. Політична відповідальність, котра передбачає, що система оподаткування повинна бути спроектована так, щоб індивіди були переконані у доцільності своїх податкових виплат.

5. Справедливість, відповідно до якої система оподаткування повинна бути справедливою до всіх індивідів.

Розподіл податкового тиску між платниками податку викликає інтерес не тільки з точки зору справедливості, але й із позицій перерозподілу ресурсів. Податкові зобов'язання фізичних та юридичних осіб визначаються на основі норм, установлених законодавством. Але платники податків намагаються поводитися так, щоб у кінцевому результаті зменшити ту частину податкового тиску, яка на них припадає. У зв'язку з цим необхідно розглянути питання переміщення податку і визначити сферу дії кожного з них.

Підведемо підсумки щодо проведеного дослідження. Першочерговим завданням держави є стабілізація економіки, яка реалізується, як правило, інструментами фіскальної політики, тобто через маніпулювання державними видатками і оподаткуванням. Проте слід враховувати, що бюджетна політика породжує ситуацію, коли окремі статті державних видатків не завжди є доцільними. Фіскальна політика має значний вплив на сукупний попит і пропозицію методом вилучення частини грошових потоків через оподаткування та перерозподіл бюджетних коштів з метою досягнення загальнодержавних цілей інституційного, економічного, політичного, соціального характеру.

Отже, фінансова система, передусім податкова, суттєво впливає на формування і зростання валового внутрішнього продукту і національного доходу, на їх розподіл і споживання, а відтак і на розвиток окремих підприємств і

галузей народного господарства, на становище і рівень життя широких верст населення. Кожна держава формує свою систему оподаткування з урахуванням досвіду інших країн, власних національних особливостей, стану економіки, розвитку ринкових відносин, необхідності вирішення конкретних економічних і соціальних завдань.

1.3. Szczególne cechy funkcjonowania rynku ubezpieczeń na życie

1.3. Особливості функціонування ринку страхування життя

Зміни, що відбуваються в українському суспільстві: політичні, соціальні та економічні перетворення, вимагають особливої уваги як до страхового захисту населення у цілому, так і до страхування життя зокрема.

Страхування життя – це вид особистого страхування, який передбачає обов’язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку. Умови договору страхування життя можуть також передбачати обов’язок страховика здійснити страхову виплату у разі нещасного випадку що стався із застрахованою особою, та (або) хвороби застрахованої особи. У разі, якщо при настанні страхового випадку передбачено регулярні, послідовні, довічні страхові виплати (страхування довічної пенсії), обов’язковим є передбачення у договорі страхування ризику смерті застрахованої особи протягом періоду між початком дії договору страхування та першою страховою виплатою з числа довічних страхових виплат. В

інших випадках передбачення ризику смерті застрахованої особи є обов'язковим протягом всього строку дії договору страхування життя.

Основними класифікаційними ознаками, за якими страхування життя виокремлюється з-поміж інших видів страхування, є наявність нагромаджувального (накопичувального) характеру договору страхування (страхові внески за такими договорами є своєрідними інвестиціями страхувальника, оскільки передбачаються не лише страхові виплати, а й повне повернення внесених коштів з нарахованими відсотками при закінченні строку дії договору страхування) та довгостроковість дії договору страхування [53, с. 39]. Договори страхування життя укладаються на 5, 10, 20, 30 і більше років. Згідно з чинним законодавством України, договір довгострокового страхування життя це договір страхування життя строком на п'ять і більше років [32].

Важливими різновидами довгострокового страхування життя є: страхування ренти, пенсійне страхування, довічне страхування, страхування життя дітей, страхування до вступу в шлюб (весільне) тощо. Усі послуги зі страхування життя об'єднуються у три основних групи:

а) страхування на дожиття, змістом якого є нагромадження визначеної страхової суми до кінця дії договору страхування, а страховими випадками є смерть застрахованої особи під час дії договору страхування, а також її дожиття до певного віку або події.

б) змішане страхування життя – накопичувальне страхування, за умовами якого в одному договорі встановлюється два і більше видів страхової відповідальності на випадок настання таких страхових подій: дожиття застрахованого до закінчення строку страхування; втрати

страхувальником здоров'я від нещасного випадку; смерті застрахованого.

в) пенсійне страхування – накопичувальне страхування для забезпечення додаткового доходу протягом визначеного терміну чи довічно, після досягнення пенсійного віку.

Страхування життя – це вид добровільного страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок здійснення цього виду страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог чинного законодавства. Конкретні умови страхування визначаються при укладенні договору страхування.

Страхування життя є важливим елементом соціальної системи держави, засобом захисту рівня добробуту населення та забезпечення стабільності економічної розвитку, а також досить могутнім джерелом внутрішніх інвестицій. Адже кошти, що сформовані за рахунок страхових внесків за договорами страхування життя, призначені виключно для майбутніх страхових виплат, і забезпечують значну частину довгострокових інвестицій у національну економіку.

Становлення ринку страхування життя в Україні та його розвиток відбувалися у період утвердження ринкової економіки у дуже важких умовах – висока інфляція, відсутність у суспільстві довіри до фінансових структур, соціальна незахищеність населення. Активізація розвитку страхування життя в Україні розпочалася після прийняття відповідної законодавчої бази (зокрема, після ухвалення у 1996 році Закону України «Про страхування» [36], в якому страхування життя виділялось окремою галуззю страхової діяльності), впровадження податкових пільг і поліпшення добробуту населення.

Становлення цього виду відносин продовжується й сьогодні. Страхова діяльність змінюється, удосконалюється й усе більше впливає на економіку країни, розширюється сфера страхування, з'являються і розвиваються нові його види.

Дослідники відзначають, що страховий ринок, у то ринок страхування життя як його складова, до настання світової фінансово-економічної кризи за темпами розвитку випереджав інші галузі економіки. Зокрема, за період 2001-2008 рр. темп росту валових страхових надходжень у середньому по ринку становив 134,4%. Водночас середньорічні темпи росту надходжень по ринку страхування життя склали 183,4%.

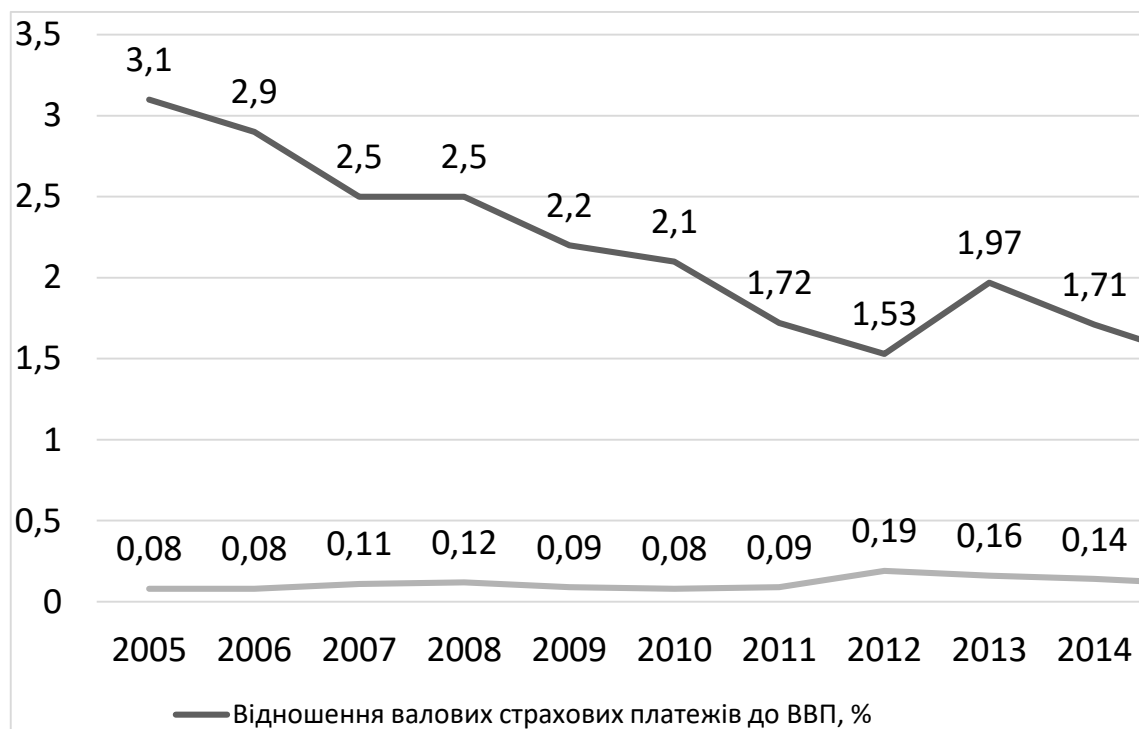
Характерними ознаками сучасного страхового ринку України є нестабільні тенденції його розвитку. Оцінка найважливіших макроекономічних показників страхової галузі засвідчує, що вітчизняний страховий ринок так і не подолав наслідки фінансово-економічної кризи, яка розпочалася у 2008 р. Тому для українських страхових компаній період, котрий зазвичай називають посткризовим, на думку дослідників, можна визначити як «перехід кризи від гострої до латентної форми». В Україні не було належним чином усвідомлено, що негативні явища в розвитку цього ринку мають не циклічний, а системний характер [54, с. 68].

Втрати страховиків, що займаються страхуванням життя, під час криз більші порівняно з іншими суб'єктами економіки. Це пов'язано з особливостями досліджуваного виду економічних відносин, а саме: вразливістю до стагнаційних процесів та спрямованістю на довготривалу перспективу.

Ефективна діяльність страхових компаній, що надають послуги зі страхування життя, унеможлиблюється в умовах нестабільного стану національної та світової економіки, а

низький рівень розвитку фінансового ринку та його нестабільність не тільки зменшує ефективність страхування, а й навіть спричинює недоцільність його застосування.

Серед показників, що дозволяють здійснити об'єктивну оцінку стану вітчизняного ринку страхування життя, найбільш виразним є співвідношення страхових премій до ВВП (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Частка страхових премій у ВВП у 2005-2015 рр.,%
Джерело: сформовано за даними, наведеними у [52].

Як видно з рис. 1.4, питома вага валових страхових премій по страховому ринку в цілому, як і частка премій, залучених страховиками, що страхують життя, у ВВП країни впродовж аналізованого періоду є надзвичайно низькими. У динаміці спостерігається подальше зниження значень показника сукупних страхових надходжень по страховому ринку у відношенні до ВВП (у 2005 р. – 3,1%, у 2008 р. – 2,5%, у 2010 р. – 2,1%, у 2012 р. – 1,53%, у 2015 р. – 1,5%). Динаміка показників частки страхових премій, що надійшли за договорами страхування життя, у ВВП до 2012 р., навпаки,

характеризувалася слабо вираженою тенденцією до зростання, щоправда, з надто низькими темпами (в 2005 р. – 0,08%, у 2008 р. – 0,12%, у 2012 р. – 0,19%). У кінці аналізованого періоду ця тенденція змінилася на обернену і їхні значення зменшувалися (у 2013 р. – 0,16%, у 2014 р. – 0,14%, у 2015 р. – 0,11%). Це є свідченням того, що обсяги страхування мають незначний рівень впливу на загальний обсяг товарообігу та, на думку дослідників, практично не впливають на ризикову ситуацію у країні [61]. З іншого боку, це свідчить про великий і невикористаний потенціал для розвитку страхування в Україні. Адже страхова галузь у країнах з розвинутою економікою у середньому забезпечує перерозподіл 8-12% валового внутрішнього продукту.

Мізерна частка страхових премій зі страхування життя у співвідношенні з ВВП, яка в окремі роки ледь сягає 0,1%, свідчить про невиконання цим сектором страхового ринку притаманних йому функцій. З точки зору професора О. О. Гаманкової, «ринку страхування життя (в його класичному розумінні) в Україні практично не існує» [9, с. 61], а його потенціал може бути реалізовано лише за умови економічного зростання країни.

Зазначимо, що зростання світового ринку страхування життя, згідно з аналітичними даними компанії «Swiss Re» – однієї з найбільших перестраховувальних компаній у світі, в найближчому майбутньому буде забезпечуватися перш за все за рахунок розвитку внутрішніх ринків країн, що розвиваються [70]. На сьогодні найвищого рівня страхування життя досягло в країнах із найбільш розвинутою фондовою структурою: Велика Британія, США, Японія, Німеччина, Франція, Італія [40]. Ринки цих країн насичені достатнім обсягом страхових послуг і характеризуються сповільненням темпів зростання страхових премій (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

**Темпи зростання страхових премій на світовому ринку
страхування життя, %**

Країна	2014	2015	2016*	2017**	2018**
США	-1,7	4,3	1,6	1,7	1,7
Канада	7,6	3,5	3,0	3,6	3,7
Великобританія	-11,9	17,6	2,2	1,5	2,0
Японія	6,8	1,5	2,6	2,0	1,3
Австралія	26,5	-7,4	-5,7	4,1	4,1
Франція	8,4	1,3	1,4	1,4	2,6
Німеччина	2,4	-2,7	-2,3	0,9	1,3
Італія	29,5	4,0	-2,1	0,2	1,1
Іспанія	-2,5	3,4	23,9	1,5	0,9
Нідерланди	-4,6	-16,9	2,9	1,6	1,6
Розвинені країни	4,0	3,4	2,0	2,1	2,1
Країни, що розвиваються	7,8	13,2	20,1	14,9	10,9
Загалом у світі	4,7	5,0	5,4	4,8	4,2

* Попередня оцінка

** Прогнозні дані

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [70].

Дані, наведені у табл. 1.2 свідчать, якщо у 2015 р. світовий ринок страхування життя зріс на 5%, то зазначений сегмент страхового ринку країн, що розвиваються збільшився на 13,2%, а розвинених країн – лише на 3,4%. Зважаючи на представлені попередні результати діяльності страховиків у 2016 р. та прогнозні дані на 2017-2018 рр., ситуація на світовому ринку страхування життя найближчим часом істотно не зміниться: країни, що розвиваються й надалі за темпами зростання страхових надходжень будуть випереджати розвинені країни.

Український ринок страхування життя у світовому масштабі зовсім не виділяється, а статистичні показники, які характеризують підсумки діяльності страхових компаній в Україні, є незначними і статистично непомітними. Водночас, не зважаючи на те, що на сучасному етапі роль вітчизняного

ринку страхування життя залишається дуже незначною, аналіз показників його розвитку демонструє у цілому їхню позитивну динаміку (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Основні показники розвитку ринку страхування життя в Україні у 2008-2015 рр.

Показники	Роки								2015 р. у % до 2008 р.
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Кількість компаній, од.	72	72	67	64	62	62	57	49	-31,9
Валові страхові премії, млн грн, з них:	1095,5	827,3	906,5	1346,4	1809,5	2476,7	2159,8	2186,6	+99,6
- від фізичних осіб	838,2	640,9	754,1	1180,0	1663,7	2337,4	2040,4	2067,1	+146,6
- від юридичних осіб	257,3	186,4	152,4	166,4	145,8	139,3	119,4	119,5	-53,6
Частка фізичних осіб у валових преміях, %	76,5	77,5	83,2	87,6	91,9	94,4	94,5	94,5	x
Валові страхові виплати, млн грн	37,7	62,7	52,6	70,6	82,1	149,2	239,2	491,5	+1203,7
Рівень валових виплат, %	3,4	7,6	5,8	5,2	4,5	6,0	11,1	22,5	x
Сума резервів зі страхування життя, млн грн	1609,0	1789,2	2185,2	2663,8	3222,7	3845,8	5305,9	6889,3	+334,4

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [52].

Для страхового ринку України в останні роки, так само як і для ринків інших, у тому числі розвинених країн, характерне зменшення кількості страхових компаній. Зокрема, кількість страховиків, що займаються страхуванням життя, (СК «life») на кінець 2015 р. у порівнянні з 2008 р. зменшилась майже третину: із 72 до 49 компаній. Однак за офіційними даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг,

рекордним зниженням кількості СК «life» відзначився 2016 р. – з Державного реєстру фінансових установ виключено десять таких страховиків [39]. Станом на 31.12.2016 р. на ринку страхування життя провадило діяльність 39 страхових компаній, або 12,6% від загальної кількості страховиків, що функціонують на вітчизняному страховому ринку. При цьому істотних відмінностей значень питомої ваги СК «life» у загальній кількості страховиків за досліджуваний період не відмічалось: найвище значення цього показника було у 2008 р. (16,0%), а найнижче (12,6%) у 2005 та 2016 роках.

Оцінювати зменшення кількості компаній зі страхування життя, як негативне явище, на наш погляд, не варто. Дослідники відзначають, що на ринку, як правило, припинили свою діяльність ті компанії, рівень капіталізації яких не відповідав встановленим нормативам, або ті, що займалися не «класичним» страхуванням. Переконливим прикладом щодо цього аргументу є анулювання Нацкомфінпослуг у червні 2017 р. ліцензії на надання послуг у частині добровільного страхування життя ПрАТ «Ренесанс Життя» [35] – лідера ринку лайфового страхування у 2011-2013 роках. Переважна частина надходжень цієї компанії забезпечувалась за рахунок страхових операцій на ринку споживчого кредитування (ризикове страхування займало 84% портфеля компанії), але «в 2014 році на тлі розгортання «банкопаду» вона зіткнулася з безпрецедентним падінням припливу нових грошей» [48]. Зменшення обсягу страхових премій та збільшення суми агентської винагороди страховим посередникам, а саме банкам-партнерам, що виникло в результаті укладення нових довгострокових договорів страхування життя у 2016 р., призвели до збитків та

обумовили необхідність припинення діяльності у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення.

Український ринок страхування життя відноситься до ринків з помірним рівнем монополізації. Як відомо, рівень монополізації на страховому ринку оцінюють за допомогою індексу ринкової концентрації Херфіндаля-Хіршмана (ННІ), що обчислюється як сума квадратів часток усіх фірм, які діють на ринку [27, с. 98-99]. Індекс надає інформацію про відносні можливості фірм впливати на ринок в умовах різних ринкових структур. Більше значення індексу відповідає більшому рівню монополізації ринку. У 2015 р. індекс ННІ по ринку страхування життя України склав 982,98 (у 2014 р. – 1042,55) [20] (табл. 1.4). Значення цього показника відповідає параметрам висококонцентрованих ринків, тобто знаходиться у межах $800 < \text{ННІ} < 10000$. Така ситуація спричинена незадовільним фінансовим станом значної кількості страхових компаній.

Таблиця 1.4

Концентрація ринку страхування життя у 2008-2015 рр.

Рік	Показник ринкової концентрації			
	CR-3	CR-10	CR-20	ННІ
2008	0,51	0,78	0,90	1126,11
2009	0,54	0,81	0,95	1134,84
2010	0,52	0,86	0,99	1214,55
2011	0,51	0,87	0,97	1206,90
2012	0,44	0,90	0,98	1218,53
2013	0,52	0,91	0,98	1222,15
2014	0,45	0,91	0,99	1042,55
2015	0,43	0,88	0,99	982,98

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [20].

З 2010 р. основну частку валових страхових премій, незважаючи на значну кількість компаній на ринку страхування життя, акумулюють двадцять найбільших СК «life». Зокрема, у 2015 р., як і в попередньому році,

двадцятьма компаніями було зібрано 99% загального обсягу страхових платежів. Водночас інші 29 страховиків загалом акумулювали лише 1% страхових премій, що є свідченням низької потужності цих страховиків та їх неефективності. Ми поділяємо думку вчених, які вказують на надмірну кількість страховиків на страховому ринку України. Зокрема, В. Базилевич зазначає: «...висока концентрація страхового ринку свідчить про те, що вітчизняна економіка переобтяжена великою кількістю страхових компаній» [2, с. 5-8]. Тобто ситуацію, що склалася на вітчизняному страховому ринку щодо зниження кількості страховиків шляхом їх укрупнення можна оцінювати як позитивну. З точки зору фінансових аналітиків, вихід з ринку слабких гравців сприяє його консолідації й зменшенні частки компаній, які не проводять активної страхової діяльності [48].

Однак, слід зазначити, проведена оцінка бар'єрів входу та виходу зі страхового ринку України, вказує на його закритість, тобто на відсутність можливостей для потенційних конкурентів у будь-який момент увійти на ринок і розпочати тут активну діяльність. Це негативно впливає на конкурентоспроможність страхового ринку і пов'язано з обмеженням на попит, слабкою поінформованістю населення, низькою платоспроможністю покупців, адміністративними та економічними обмеженнями, нерозвиненістю інфраструктури ринку, корупцією [4]. У цілому дослідження конкурентного середовища на ринку страхування життя дозволили ученим визначити цей сегмент страхового ринку України як ринок з нерозвиненою конкуренцією.

1.4. Charakterystyka procesu włączenia zasobów finansowych poprzez złożenie pierwszej oferty publicznej

1.4. Характеристика процесу залучення фінансових ресурсів шляхом первинного публічного розміщення акцій

В Україні практика первинного публічного розміщення акцій була впроваджена лише на початку 2000-х років, проте, внаслідок нерозвиненості фондового ринку, вітчизняні підприємства-емітенти не мали реальної можливості залучення фінансових ресурсів на внутрішньому фондовому ринку. Вони змушені були звертатися до міжнародних фондових ринків.

Якщо компанія вперше розміщує свої цінні папери, то процедура називається Initial Public Offering (IPO) – первинна публічна пропозиція. Коли випуск цінних паперів відбувається одночасно з процесом розміщення і увесь залучений капітал надходить на баланс компанії, то таке розміщення називають первинним публічним розміщенням – Primary Public Offering (PPO).

Термін IPO також трактується як процес розміщення звичайних або привілейованих акцій на відкритому біржовому ринку, впроваджуваний компанією вперше, з метою залучення додаткових інвестицій в акціонерний капітал компанії [11, с. 17]. При цьому відбувається зміна організаційно-правового статусу компанії, і вона із приватної компанії закритого типу перетворюється у відкриту й публічну. Учасниками цього процесу є емітенти, інвестори, посередники й фондова біржа.

В Україні поняття IPO має більше широке значення, ніж на Заході, і в нього часто включають не лише первинні, але й

взагалі будь-які розміщення акцій на біржі, наприклад:

- приватне розміщення серед вузького кола заздалегідь відібраних інвесторів з одержанням лістингу на біржі (placing, private offering);

- розміщення компанією, чії акції вже виставлені на біржі, додаткового випуску акцій на відкритому ринку – так зване дорозміщення або вторинне публічне розміщення (follow-on);

- публічний продаж великого пакета діючих акціонерів – secondary public offering (SPO);

- прямі публічні розміщення від емітента (і силами емітента) прямо первинним інвесторам, минаючи організований ринок – direct public offering (DPO).

Усі ці види розміщення акцій називають одним поняттям IPO через головну об'єднувальну рису – розповсюдження акцій серед широкого кола інвесторів, яке відбувається публічно.

Сьогодні фондовий ринок України знаходиться на стадії становлення – засновано Українську фондову біржу (УФБ), Київську міжнародну фондову біржу (КМФБ), Придніпровську фондову біржу (ПФБ), Українську міжбанківську фондову біржу (УМФБ) та ін.

До проблем становлення ринку IPO в Україні можна віднести:

- низьку конкурентоспроможність фондового ринку України;

- недосконалість податкового стимулювання розвитку ринку;

- нерозвинене корпоративне управління ринком;

- недостатню розбудову інфраструктури фондового ринку;

- недосконалість законодавства України тощо.

Таким чином, ефективне IPO для вітчизняних підприємств-емітентів можливе лише на міжнародних фондових біржах. При цьому більшість таких бірж призначені для підприємств, які досягли високого рівня корпоративного управління, інформаційної прозорості та стійкого фінансового зростання.

Умова виходу вітчизняних підприємств-емітентів на міжнародний фондовий ринок потребує врахування знаної вітчизняної специфіки цього процесу, здійснення якої передбачає: визначення доцільності процесу; критичного аналізу фінансово-господарського стану, корпоративної організаційної структури управління, інформаційної прозорості підприємства-емітента; планування та реалізації комплексу необхідних формальних процедур, у т.ч. з реорганізації підприємства-емітента та підготовки його до розміщення акцій на обраному торговельному майданчику.

Специфіка IPO, як характеристика особливостей, що відрізняють окреслений процес від ряду інших, може бути конкретизована через аналіз його переваг та недоліків. Перевагами первинного публічного розміщення цінних паперів для вітчизняних компаній-емітентів є:

- 1) залучення довгострокових інвестицій на міжнародних ринках з високою капіталізацією;
- 2) збереження фінансової незалежності;
- 3) можливість об'єктивної оцінки ринкової вартості та підвищення капіталізації;
- 4) зниження історичної та очікуваної волатильності;
- 5) підвищення кредитного рейтингу;
- 6) перекладення з національної у міжнародну площину адміністративних, політичних та інших ризиків, що посилює економічну безпеку емітента.

Разом з тим, у вітчизняній практиці IPO має ряд недоліків, зокрема:

1. Розміщення акцій на міжнародній фондовій біржі потребує значних витрат, зокрема [51; 62]:

- вступні та лістингові внески, розмір яких залежить від обраного рівня котирувального листа;

- витрати на доведення стану звітності до чинних вимог фондової біржі;

- гонорари консультантів, депозитарію та інших залучених учасників;

- витрати на отримання від НБУ індивідуальної ліцензії на інвестування за кордон;

- рекламні та інші витрати;

- комісійні за первинне публічне розміщення акцій тощо.

2. Вимоги до публічності інформації про діяльність підприємства неминуче роблять її доступною для конкурентів. Це інтегрує ризики втрати ринкових позицій, рейдерських захоплень та ін.

3. Вимоги міжнародних фондових бірж, у т. ч. до капіталізації компанії, обмежують можливості публічного розміщення акцій для дрібних суб'єктів економічної діяльності та створюють труднощі при виборі торговельного майданчику.

Розглянемо особливості первинного публічного розміщення акцій на деяких закордонних фондових ринках та можливості для українських емітентів. За підсумком останніх трьох років найбільш популярними майданчиками українських компаній були 3 фондові ринки – Варшавська фондова біржа (WSE), Лондонська фондова біржа (LSE) та Нью-Йоркська фондова біржа (NYSE Euronext).

Варшавська фондова біржа надає можливості для розвитку підприємств-емітентів, що знаходяться на різних етапах розвитку. Проте Initial Public Offering доступне виключно високорозвиненим економічним суб'єктам із рівнем капіталізації понад 5 млн євро. Для дрібних підприємств-емітентів (за умови, що вони є представниками інноваційних секторів економіки та динамічно розвиваються) можлива лише публічна пропозиція акцій вузькому колу інвесторів – у рамках спеціалізованого майданчику New Connect. Первинне розміщення акцій IPO протягом 2010-2012 рр. на WSE здійснили 9 компаній. Всього учасників з України – 12 компаній.

Вихід на Нью-Йоркську фондову біржу можуть здійснити компанії з рівнем капіталізації понад 150 млн дол. Серед українських компаній первинне розміщення акцій IPO здійснила у 2010 році AgroGeneration. Нью-Йоркська фондова біржа, загальна капіталізація компаній якої у 2012 році склала понад 13 млрд дол. США:

- пропонує зареєстрованим компаніям всебічний доступ до найбільшого в світі запасу капіталу;
- на думку багатьох аналітиків, надає виключно вигідні переваги щодо брендингування тощо;
- надає компанії надзвичайний доступ до роздрібних інвесторів;
- дає можливість акціям компанії поставати в якості платіжного засобу еквівалентного доларам США (коли іноземна компанія розміщує свої активи на NYSE, вона отримує можливість купувати американські компанії у формі угоди про операцію з акціями, тобто, вона може запропонувати свої акції замість грошей в обмін на акції компанії, яку вона має намір придбати);

- надає можливість компанії запропонувати своїм працівникам систему оплати праці американського зразка;
- пропонує податкові переваги американським інвесторам компанії;
- відображає безумовну прихильність компанії до якісних стандартів корпоративного управління; а також максимально збільшує ринкову оцінку компанії [28].

Лондонська фондова біржа є одним з найбільших фондових майданчиків у світі. У 2015 році загальна ринкова капіталізація компаній, акції яких котируються на LSE, склала \$6,4 млрд. Первинне публічне розміщення акцій IPO на LSE здійснили 15 українських компаній.

На Лондонській фондовій біржі є різні ринки і вони регулюються по-різному. Основний ринок регулюється спеціальним державним органом – UKLA (United Kingdom Listing Authorities – Адміністрація Великої Британії з лістингу) – і ділиться на два сегменти – стандартний та преміальний. Преміальний більш жорстко регулюється, до його учасників пред'являються підвищені вимоги щодо розкриття інформації [30].

Стандартний сегмент в цілому відповідає європейським нормам. Компанії, акції яких котируються в стандартному сегменті ринку, здають фінансову звітність кожні півроку. Емітенти, акції яких відносяться до преміум сегменту, повинні звітувати раз у квартал. Крім основного майданчика, є ще AIM (Alternative Investment Market), де розміщують свої акції дрібні та зростаючі компанії. Його повністю регулює LSE. Для здійснення регуляторних функцій на цьому майданчику є спеціальні компанії – призначені консультанти. Вони спеціалізуються на корпоративних фінансах і допомагають емітенту підготуватися до розміщення, а також контролюють його дії на біржі під час перебування на ринку

[30]. Компанії, які перебувають у лістингу в LSE, розкривають інформацію у відповідності з міжнародними стандартами. Їх звітність в обов'язковому порядку перевіряється провідними аудиторськими компаніями.

Отже, дослідивши особливості первинного публічного розміщення акцій українськими емітентами на провідних біржах світу, можна зробити висновок, що дана діяльність доступна лише для великого бізнесу. При цьому важливим фактором ефективного первинного публічного розміщення акцій вітчизняними компаніями також є залежність від зацікавленості потенційних інвесторів, яка полягає у вимозі отримання максимального прибутку за мінімального ризику у майбутньому та об'єктивного врахування переваг і недоліків цього процесу.

1.5. Aktualne problemy w kształtowaniu finansowo – ekonomicznego systemu bezpieczeństwa banków

1.5. Актуальні проблеми формування системи фінансово-економічної безпеки банків

З розвитком банківських технологій, упровадженням нових продуктів та послуг, все більшої актуальності набуває розробка систем захисту банківських операцій від можливих ризиків. Поширення хакерських атак на банківські установи та рахунки клієнтів банків, махінації з пластиковими платіжними засобами, кредитні махінації тощо є основною причиною для впровадження різноманітних систем захисту та пошуків оптимальних шляхів попередження та усунення ризиків у банківській сфері. Тому питання систем безпеки банківських операцій є не тільки актуальним, але й життєво необхідною умовою для належного функціонування економіки України.

Банківські операції є основоположним чинником функціонування банківської системи. Незважаючи на важливість забезпечення їх безпеки для вдосконалення та розвитку діяльності банків, однакового підходу до визначення безпеки банківських операцій не існує. Безпека саме банківських операцій не виокремлена в цілісний напрям розвитку економічної науки, а є лише доповненням до вчень про банківську безпеку в цілому.

Теоретичним та практичним дослідженням проблеми формування та управління системою фінансово-економічної безпеки банку займалися та займаються багато українських та зарубіжних вчених. Помітний внесок зробили такі провідні економісти та безпекознавці, як С. М. Яременко, С. Букін, О. О. Кириченко, В. А. Гамза, І. Б. Ткачук, З. П. Межох, М. Єрмошенко, З. Сороківська, М. І. Зубок, А. Р. Алавердов, Я. М. Кріль, О. І. Барановський, М. І. Камлик та інші.

В дослідженнях вчених в більшості розкриваються загальні засади формування та управління фінансово-економічною безпекою, однак існує мало праць, які б розглядали системи захисту банківських операцій. Саме застосування методів та засобів захисту банківських операцій може дати поштовх до покращення фінансово-економічної безпеки банків загалом.

Управління фінансово-економічною безпекою банківських установ залежить від економічної політики держави, ефективності функціонування державних інституцій, правового забезпечення діяльності цих установ, наявного їх фінансового потенціалу та дотримання нормативів НБУ тощо [43-47].

Фінансово-економічна безпека банку є одним з найважливіших компонентів його успішного функціонування та конкурентоспроможності на ринку фінансових послуг. Для ефективної протидії наявним та потенційним загрозам і

створення умов безпечної роботи банку має бути створена система його комплексного захисту.

Як вважає С. М. Іллясов [18, с. 46], під захистом банківської сфери слід розуміти процеси, спрямовані на убезпечення банківських структур від впливу фізичних та юридичних осіб, яке пов'язане з порушенням законодавства, а також на компенсацію можливих або зазнаних унаслідок цієї діяльності економічних чи інших збитків.

На думку О. І. Барановського [3, с. 260], система безпеки є цільовою підсистемою систем управління банком і стратегічного менеджменту, сукупністю методик, процесів та ресурсів, необхідних для здійснення керівництва безпекою на основі політики у сфері безпеки.

Отже, система фінансово-економічної безпеки банку становить комбінацію елементів (безпеку матеріальних ресурсів, фінансову безпеку, інформаційну безпеку та кадрову безпеку), пов'язаних між собою різносторонніми зв'язками. Метою функціонування даної системи є захист від загроз та протидія ним за найбільш важливими напрямками діяльності банку.

О. О. Клеков наголошує на тому, що формування системи забезпечення безпеки відбувається через постановку відповідних завдань.

До них належать [21, с. 71]:

- захист законних інтересів банку і його співробітників;
- профілактика та відвернення правопорушень і злочинних зазіхань на власність і персонал банку;
- своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз банку, проведення заходів з їх нейтралізації;
- виявлення внутрішніх і зовнішніх причин та умов, які можуть сприяти заподіянню банку, його працівникам, клієнтам і акціонерам матеріальної, інтелектуальної та іншої шкоди, перешкоджати їхній нормальній діяльності.

При цьому, на його думку, формою організації безпеки є зовнішній вираз її змісту.

Структури безпеки банків мають базуватися на ресурсних можливостях банку, моделюванні ризиків можливих загроз і чинників невизначеності в банківській і супутній їй діяльності, оптимізації рішень, що обираються.

У зв'язку з цим, О. Штаєр пропонує всі принципи формування економічної безпеки банку розбити на три рівні [63, с. 266]:

– рівень взаємодії – законність, самостійність і відповідальність, компетентність, координація, конфіденційність, комплексність, ешелонування, рівнозначності, превентивних і реактивних заходів;

– рівень функціонування – економічна доцільність, безперервність, цілеспрямованість, диференційованість, об'єктивність, міждисциплінарний підхід, контроль;

– рівень саморозвитку – адаптація, інтегрованість, постійний розвиток, моделювання сценаріїв, варіантність, рефлексії.

На її думку, це дозволить чіткіше зрозуміти необхідність керування цими принципами при забезпеченні економічної безпеки банку, рівень якої залежить від того, наскільки ефективно його керівництво і фахівці будуть здатні уникати можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

Отже, формування фінансово-економічної безпеки банку відбувається через постановку відповідних завдань та при дотриманні важливих принципів. Саме при взаємодії даних завдань та принципів можливе формування системи фінансово-економічної безпеки, яка спрямована на заходи захисту та попередження загроз банківській діяльності.

Водночас стан фінансово-економічної безпеки банків України показав, що наявні системи безпеки функціонують лише в режимі захисту від загроз, а не протидії їм, і здебільшого передбачають шаблонні заходи, які не завжди дають позитивний результат. Заходи безпеки банків обмежуються діяльністю безпосередньо підрозділів безпеки без поширення функцій безпеки на інші підрозділи банку. Головним же недоліком організації систем банківської безпеки є те, що основним є зосередження зусиль на виявленні порушень у банках, а не на запобіганні їм.

Маючи на меті формування комплексної системи економічної безпеки, яка б вирішила дану проблему в банках, С. М. Яременко [65] розробила її організаційно-методичні засади. Організацію комплексної системи економічної безпеки банку вона розглядає як певний процес, що має певну структуру взаємопов'язаних заходів. Кожен із заходів є базовим для наступного і формує певне підґрунтя для створення, становлення та розвитку системи безпеки. Процес організації комплексної системи економічної безпеки базується на певній інформаційній базі, яку становлять: результати аналізу загроз банку, рішення керівника банку щодо організації безпеки, правові норми чинного законодавства щодо захисту банківської діяльності, основні завдання діяльності банку і його можливості щодо створення комплексної системи економічної безпеки.

С. М. Яременко також розглядає формування фінансово-економічної безпеки банку, як комплексний процес, спрямований на розвиток, задоволення і захист інтересів банку, який має корпоративний характер. Тобто процес управління, вважає С. М. Яременко, має бути організовано через вплив на умови й чинники, що забезпечують розвиток та безпеку банку як корпоративний інтерес.

Захист інтересів у сфері безпеки, з огляду на управління процесом, передбачає утримання на необхідному рівні захисних можливостей суб'єктів за рахунок формування їхнього економічного, інтелектуального, фізичного та іншого потенціалу відповідно до потреб безпеки та умов, у яких вона реалізує свої функції [66].

Банки самостійно не впораються з якісним формуванням системи фінансово-економічної безпеки. Як вважає З. К. Сороківська, для формування якісної та всебічної системи фінансової безпеки банку, насамперед, необхідно посилити державне регулювання банківської сфери. Зокрема, розробити ефективний механізм рефінансування комерційних банків, запровадити суворі санкції стосовно тих банків, які не дотримуються основних економічних нормативів, подають недостовірну інформацію; зробити банківську інформацію більш прозорою; посилити рівень банківського нагляду за їхньою діяльністю з боку Національного банку України. Паралельно із зазначеними заходами необхідно вдосконалювати методичну базу оцінки рівня дотримання фінансової безпеки банку. Для цього необхідно активізувати розробку і запровадження нових методів і технологій обробки й аналізу інформації для оцінки та забезпечення фінансової безпеки окремого комерційного банку [49, с. 407].

Отже, формування системи фінансово-економічної безпеки банку обов'язково має включати принципи фінансово-економічної безпеки, відповідно до яких формуються завдання. На основі завдань розробляються організаційно-методичні засади, якими керуються банківські установи, як основою, для забезпечення дієвої та якісної безпеки. Великого значення для якісного формування системи фінансової безпеки комерційних банків набуває дотримання ними встановлених державних нормативів.

Безпека банківських операцій становить не менший інтерес, оскільки торкається сутності банківського бізнесу і безпосередньо пов'язана з безпекою банку та його персоналу. Особливий інтерес становлять не стільки мотиви поведінки персоналу при виконанні своїх посадових обов'язків, скільки технологія професійних порушень і використання діючого порядку і правил, недоліків і порушень у банку в особистих інтересах банківського персоналу чи його власників, а також в інтересах конкуруючих банків і організацій, криміналу і чиновництва. Щодо систем захисту банківських операцій, найбільше наукових публікацій має напрям захисту від кредитних ризиків. Наукові статті висвітлюють лише давно відомі й загальноприйняті істини й не вносять нічого нового. Цитуються праці вчених-економістів, загальні законодавчі положення, описуються ті методи захисту, які є загальновідомими та на даний час вже малоефективними. Система захисту банківських операцій не має цілісного й комплексного дослідження.

Отже, безпека банківських операцій є малодослідженою вченими-економістами. Більшість інформації про системи захисту банківських операцій можна почерпнути в науково-популярних та публіцистичних статтях, на сайтах банків, але не в наукових авторитетних працях. Загальні висновки та дублювання загальновідомої інформації, закритість більшості інформації та статистики для дослідження безпеки банківських систем є проблемою для розвитку самостійного та ґрунтовного напряму в економічній думці.

Реалізація прийомів та методів безпеки банку базується на відповідних правових нормах. Предметом правового регулювання безпеки банківської справи є суспільні відносини, які виникають у процесі організації, функціонування й розвитку банківської системи України.

Система правового гарантування безпеки банку є сукупністю взаємопов'язаних предметом регулювання норм та інститутів банківського права, що характеризує його внутрішню структуру

Розглядаючи правові основи забезпечення безпеки банку, слід звернути увагу на принципи їх регулювання, оскільки без урахування відправних ідей функціонування банківської системи, які вирізняються універсальністю, вищою імперативністю, загальним суспільним значенням у сфері правового регулювання банківських відносин, неможливо правильно тлумачити й застосовувати його норми.

Особливої уваги заслуговують результати наукових досліджень і правового регулювання проблем безпеки в кредитно-фінансовій сфері. Через історичні особливості захист цієї сфери від різного роду негативних факторів впливу постійно удосконалювався протягом всього часу існування кредитних організацій.

Під правовими джерелами гарантування безпеки банку розуміють вихідні від держави або визнані нею офіційно-документарні форми вираження і закріплення норм права, які надають їм юридичного загальнообов'язкового значення [16]. Передусім потребують вивчення нормативно-правові акти НБУ, що видаються у формі постанов Правління НБУ або у формі інструкцій, положень, правил, які затверджуються постановами правління НБУ [19; 33; 34].

Відповідно до Конституції України, основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності грошової одиниці України. На виконання своєї основної функції НБУ сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також у межах своїх повноважень – цінової стабільності, що є також однією із функцій гарантування безпеки фінансово-кредитної системи України [22].

Основним діючим Законом гарантування національної безпеки, в т. ч. безпеки банку, є ухвалений в 2003 році Закон України «Про основи національної безпеки України» [16], в якому серед суб'єктів забезпечення національної безпеки зазначено Національний банк України.

Закони України «Про Національний банк України» та «Про банки і банківську діяльність» [15] повинні містити ряд спеціальних положень, гарантування безпеки банківської установи, у ньому не тільки не наводиться визначення поняття «безпека», але і не зазначається гарантування безпеки як мета законодавчого регулювання. І нині НБУ не видано жодного нормативного або інструктивно-методичного гарантування безпеки банку.

У свою чергу, метою Закону «Про банки і банківську діяльність» є правове забезпечення стабільного розвитку і діяльності банків в Україні і створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, забезпечення захисту законних інтересів вкладників і клієнтів банків, створення сприятливих умов для розвитку економіки України та підтримки вітчизняного товаровиробника.

Отже, правове регулювання безпеки банківських операцій є складовою частиною загального правового регулювання банківської діяльності. В українському законодавстві немає чітких норм, які регламентували б механізми захисту банківських операцій, а поняття, які фігурують в українському законодавстві та пов'язані з банківською сферою, можна трактувати по-різному. Цим користуються багато економічних злочинців, яким вдається легко уникнути правосуддя.

Рівень банківського шахрайства стрімко зростає в процесі розвитку електронних технологій, розширення функціоналу платіжних карт і каналів дистанційного банківського обслуговування (ДБО). В наш час великої

популярності набуває інтернет-банкінг, який є зручним способом користування банківськими послугами, але й має ряд небезпек. Існують такі основні групи ризиків для користувачів e-banking: key/screenlogging – захоплення з екрана або клавіатури введених логінів і паролів; перехоплення СМС; крадіжка ключа електронного цифрового підпису (ЕЦП); фішинг (зараження комп'ютера за допомоги спаму від імені відомих брендів); шкідливі програми на комп'ютері; шкідливі програми на телефоні; віддалене вороже управління комп'ютером; підміна транзакції (МІМ/МІВ – технології «людина посередині», «зустріч посередині», «втрата посередині», «людина в браузері») [42].

Ці ризики різною мірою актуальні для ДБО фізичних і юридичних осіб. 95% банків для аутентифікації користувачів-фізосіб використовують одноразовий пароль за допомогою СМС. Таке повідомлення з одноразовим паролем (відомим як ОТР – One Time Password) зручне у користуванні, але у нього є серйозні недоліки:

- одноразовий пароль усуває лише незначну частину сучасних атак;
- відправлення кожного СМС пов'язане з витратами для банку.

В ідеалі для більш безпечних дистанційних платежів фізичним особам варто орієнтуватися на різні засоби аутентифікації для різних лімітів транзакції: СМС з паролем для маленьких платежів, більш захищені генератори ОТР – для великих сум [29].

Для клієнтів, які використовують понад 10 SMS з ОТР на місяць, набагато зручніше (і дешевше для банку) отримати апаратний генератор ОТР або аналогічний мобільний додаток для смартфонів.

Нині 95% банків використовують ЕЦП (Електронний цифровий підпис), при чому ключ зберігається в незахищеному середовищі (жорсткий диск, флешка, диск). Така технологія іноді дозволяє зловмисникам викрасти ключ ЕЦП і пароль до нього. Цієї інформації буде достатньо для хакера, щоб перевести гроші з рахунку клієнта банку. Щоб уникнути цього, використовують наступні механізми [12]:

1. Захищений USB-сумісний токен авторизації (може бути у вигляді смарт-карти) для генерації і зберігання ключа ЕЦП.

Основна перевага сертифіката в тому, що ключ ЕЦП генерується безпосередньо всередині токена, відтак ключ неможливо скопіювати або витягти звідти. Але проблема в тому, що користувачі дуже часто залишають токен підключеним до ПК, що дозволяє зловмисникові (або вірусу, яким інфікований ПК користувача) створити й підписати несанкціоновані платежі на самому ПК користувача.

2. Генератори одноразових паролів (ОТР) до наявної ЕЦП.

Додатковим захистом можуть бути різні види генераторів ОТР (СМС з ОТР, брелоки для генерації ОТР або мобільні додатки). Основні їхні переваги: нічого не треба підключати до комп'ютера, не потрібні установки драйверів; можна паралельно використовувати генератор для ДБО фізичних осіб, а також для захисту транзакцій за корпоративними картами; поступово можна впроваджувати дедалі більш захищені схеми авторизації (спочатку простий ОТР, потім ОТР з прив'язкою до реквізитів квитанції) [42].

Д. Ковалевський, провідний аналітик компанії «Біфіт Сервіс», анонсував вихід на ринок нового покоління програм Device Finger Print та Virus Detection, які призначені для ідентифікації шкідливих вірусів на основі вивчення поведінки й дій клієнта.

Фахівець наголосив, що вірус, за допомоги якого шахраї отримують доступ до ЕЦП, а також до інших інструментів аутентифікації клієнта, має свої риси. Його алгоритм дій не схожий з алгоритмом дій людини. Саме на основі таких якісних відмінностей у поведінці робота і людини банківські працівники зможуть оперативнo відстежувати всі сумнівні операції.

Зовсім інша ситуація, коли безпеці ДБО загрожують не віруси з мережі, а інсайдери банку. Серед типових помилок самих фінансових установ – недотримання порядку звільнення штатного працівника, який володіє ключами доступу до доменів. В цьому випадку, згідно із законодавством України, необхідно змінити всі паролі входу в систему, попередньо позбавивши звільненого працівника доступу до її адміністрування. Як свідчить досвід, зворотний порядок такого процесу може призвести до витoku інсайдерської інформації і як наслідок – до розкрадання коштів з рахунків клієнтів [8]. Залишається сподіватися, що банки будуть неухильно дотримуватися цієї схеми дій.

За статистикою авторитетного бюро статистичних досліджень GfK, за 2014 рік кіберзлочинці здійснили атаки на 57 банків, під час яких вони намагалися незаконно переказати 116 млн грн з рахунків юридичних осіб і 11 млн грн – з рахунків фізичних осіб [60]. Правда, понад 70% таких спроб були марними – після повідомлення про сумнівні операції власники рахунків встигли заблокувати кошти на карті.

Заморозити рахунок й відкликати платіж можна протягом одного-двох операційних днів з моменту проведення онлайн-транзакції до дати валютування. Отже, клієнт банку має небагато часу для того, щоб помітити нелегальне списування грошей зі свого рахунку й заблокувати його. А оскільки далеко не кожен користувач

щодня перевіряє баланс рахунку, шанси вчасно побачити несанкціонований грошовий переказ вищі у тієї компанії, фінансово відповідальні особи яких підключені до СМС-банкінгу.

Довести незаконність транзакції досить складно. Механізм такої процедури законодавчо не прописаний, тому постраждалі від хакерів клієнти-юридичні особи звертаються в спеціалізовані адвокатські бюро, які підключають до розслідування правоохоронні органи і займаються збором доказової бази. Згідно з досвідом Українського Бюро Інтерполу, процес розслідування може затягнутися на кілька років, особливо, якщо йдеться про міжнародні транзакції.

Отже, сучасний розвиток банківських технологій захисту операцій орієнтується на розвиток та вдосконалення ДБО (дистанційного банківського обслуговування). Інтернет-банкінг, СМС-банкінг та інші є новими технологіями, які значно скорочують ризики шахрайства банківських працівників та економлять час, кошти клієнту банку. Банки запроваджують нові технології захисту інформації від зловмисників (ЕЦП – електронний цифровий підпис, та ін.). Але в кожного новітнього методу є як свої переваги, так і недоліки.

Людський фактор є одним з найголовніших чинників безпеки банківських операцій. Фізичні особи – підприємці мають рахунки в банку, так як це стало життєвою необхідністю в наш час. Щоб вберегти кошти та не дати пограбувати себе кіберзлочинцям, українські власники платіжних карток потребують інформації про сучасні дієві та ефективні способи захисту від шахрайства у сфері використання платіжних інструментів, як показали результати дослідження, проведеного компанією маркетингових і соціологічних досліджень «GfK Ukraine» на

замовлення Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем ЕМА.

Згідно з даними дослідження, 11% користувачів платіжними картками не змогли назвати жодного способу захисту, а інші респонденти зазначили, що їм відомі всього 1-2 способу захисту від шахрайства. При цьому основні названі способи захисту були традиційними: 52% опитаних знають про необхідність не повідомляти нікому ПІН-код картки; 22% – не передавати карту іншим людям; 14% – не зберігати ПІН-код разом з картою, у тому числі, не писати його на карті.

У той же час сучасні та ефективні способи захисту для більшості користувачів платіжних карток залишаються маловідомими: лише п'ять і менше відсотків респондентів зуміли назвати значну їх частину без підказок.

Респонденти пояснюють невикористання сучасних засобів захисту браком інформації щодо їх призначення і умов: наприклад, про те, що встановлення лімітів на проведення операцій є способом мінімізації фінансових втрат у разі вчинення шахрайства, знає меншість респондентів.

Мало хто інформований про те, що ліміти можна швидко збільшувати, зателефонувавши до контакт-центру банку або власноруч через систему «Інтернет-банкінг». Саме незнання про можливість швидкої зміни лімітів є основним бар'єром для використання цього засобу захисту.

Послугу SMS-повідомлень більшість утримувачів сприймає як джерело інформування про надходження коштів на карту (91%), а не як інструмент для припинення шахрайських операцій: менше половини користувачів вибрали варіант «щоб у разі крадіжки коштів або іншого шахрайства оперативно зв'язатися з банком і заблокувати карту» (44%). При цьому 94% респондентів зазначає, що карту необхідно заблокувати у разі її крадіжки або втрати, і

тільки 58% вважають, що це потрібно зробити при отриманні SMS про операцію, яку власник картки не здійснював.

Серед правил з безпечного використання платіжних карт, що вимагають додаткових пояснень з боку банків, респонденти назвали: встановлення лімітів на проведення операцій; підключення SMS-інформування; інформування співробітників банку при від'їзді за кордон; перевипуск карти після повернення із-за кордону; регулярна зміна ПІН-коду; перерахунок грошей у банкомату відразу після їх отримання; зберігання документів, що підтверджують проведення операцій.

На основі даних досліджень та інформації банків щодо убезпечення рахунку від злочинців, можна виокремити найважливіші заходи безпеки при використанні банківських продуктів: зберігання в таємниці від сторонніх ПІН-коду, недопущення під час оплати покупок в Інтернеті розголошення особистих даних, при користуванні банкомат звертати увагу на відсутність зовнішніх пристроїв на ньому, користувацького інтерфейсу, користувачам електронної пошти, месенджерів, Skype або Viber перевіряти пропозиції фінансового характеру від своїх знайомих, зв'язуючись з ними в голосовому режимі.

Отже, людський фактор є одним з основних чинників, який провокує загрози на банківському ринку. Системи захисту банківських операцій в більшій мірі орієнтовані на інформаційні та комп'ютерні системи. Але найбільший захист своїх фінансів на банківських рахунках може здійснити сама людина, дотримуючись правил безпеки та будучи уважною й обережною в користуванні своїм банківським рахунком.

Створення та впровадження новітніх технологій захисту банківських операцій – неперервний процес, який характеризується дійсно прогресивними якісними та кількісними характеристиками. Запровадження нових

методів ідентифікації особи для доступу до банківського рахунку є одним з найдинамічніших та перспективніших напрямів розвитку системи банківської безпеки.

По-справжньому інноваційні ідеї створюють в різних куточках світу. Але їх впровадження ще не набуло масовості. Інновації ще тестуються, або не набули широкого розповсюдження. Часткові випадки, які б вивели світову банківську систему на новий рівень, заслуговують на подальший розвиток та впровадження в масовий обіг, адже їх застосування в тисячі разів зменшить карткове шахрайство та зміцнить систему захисту банківських операцій.

Spis tekstów źródłowych wykorzystanych w rozdziale 1

Список використаних джерел до розділу 1

1. Артем'єва, К. М. Податкова політика в Україні: принципи та реалії / К. М. Артем'єва // Вісник податкової служби України. – 2010. – № 10. – С. 21-24.
2. Базилевич, В. Д. Новітні тенденції та протиріччя на страховому ринку України / В. Д. Базилевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2012. – Вип. 133. – С. 5-8.
3. Барановський, О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. / О. І. Барановський ; Ун-т банк. справи Нац. банку України. – Київ : УБС НБУ, Т. 2 : Безпека фінансових інститутів. – 2014. – 716 с.
4. Білоус, Н. М. Динаміка концентрації ринку суб'єктів страхування життя в Україні / Н. М. Білоус // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. – 2013. – Вип. 19. – № 3. – С. 166-174.
5. Білошкурська, Н. В. Комплексні моделі оцінки економічної безпеки підприємств / Н. В. Білошкурська // Системи обробки інформації. – 2012. – Вип. 4(2). – С. 9-11.
6. Білошкурська, Н. В. Порівняльний аналіз ІРО з іншими інвестиційними джерелами / М. В. Білошкурський, Н. В. Білошкурська // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – 2017. – № 2(33). – С. 3-4.
7. Білошкурський, М. В. Особливості управління міжнародним рухом фінансового капіталу у формі ІРО / М. В. Білошкурський, Н. М. Степанова // Фінансово-кредитні механізми розвитку національної економіки : [збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів, 7 квітня]. – Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2017. – С. 91-92.

8. Букин, С. Безопасность банка [Электронный ресурс] / С. Букин // Банковские технологии. – 2003. – № 9. – Режим доступа : www.bizcom.ru/security/2003-09/01.html
9. Гаманкова, О. О. Страховий ринок України у глобальному страховому просторі / О. О. Гаманкова, В. К. Хлівний // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 58-67.
10. Гега, П. Т. Основи податкового права : навч. посіб. / П. Т. Гега, Л. М. Доля. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2003. – 302 с.
11. Гулькин, П. Г. Оценка стоимости и ценообразование в венчурном инвестировании и при выходе на рынок IPO / П. Г. Гулькин, Т. А. Терехина. – СПб. : ООО «Аналитический центр Альпари СПб», 2002. – 190 с.
12. Дистанційне банківське обслуговування: способи захисту транзакцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bankchart.com.ua/rko/statti/distantsiyne_bankivske_obs_lugovuvannya_sposobi_zahistu_tranzaktsiy.
13. Єрмаков, О. Ю. Фінансово-інвестиційне забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності аграрних підприємств [Електронний ресурс] / О. Ю. Єрмаков, М. М. Ігнатенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 18. – С. 78–10. – Режим доступу : <http://www.investplan.com.ua>.
14. Завгородній, А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Завгородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 3-тє вид., випр. та доп. – К. : Т-во «Знання», 2000. – 588 с.
15. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
16. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06 2003 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
17. Захарченко, Н. П. Податки / Н. П. Захарченко. – Одеса : Кадр, 2001. – 543 с.
18. Ильясов, С. М. Управление безопасностью в банковской сфере региона / С. М. Ильясов // Деньги и кредит. – 2006. – № 5. – С. 46-52.

19. Інструкція про ведення касових операцій банками в Україні : / Постанова Правління НБУ від 01.06.2011 N 174 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0790-11>
20. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nfr.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>.
21. Клеков, О. О. Банківська безпека / О. О. Клеков. – К. : Бліц-Інформ, 1997. – 142 с.
22. Конституція України. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV від 8.12.2004 р. : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К. : Велес, 2005. – 48 с.
23. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу [Електронний ресурс] : монографія / Під загальною редакцією М. П. Буковинської. – К. : ЦП «Компринт». – 2015. – 297 с. – Режим доступу : <http://www.idss.org.ua/monog.pdf>.
24. Кравчук, О. Оподаткування в Україні. Приховані ресурси / О. Кравчук, О. Одосій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://commons.com.ua/ru/opodatkuvannya-v-ukrayini-prihovani-resursi>.
25. Кудряшов, В. П. Курс фінансів : навч. посіб. / В. П. Кудряшов. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
26. Луценко, Ю. О. Ринок капіталу для фінансування малого та середнього бізнесу в аграрному секторі економіки / Ю. О. Луценко // Фінанси, облік і аудит. – 2014. – Вип. 2 (24). – С. 65–78.
27. Нечипорук, Л. В. Теорія та практика страхового ринку в Україні : монографія. / Л. В. Нечипорук. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 300 с.
28. Нью-Йоркська фондова біржа - Україна: готовність до багатообіцяючого партнерства [Електронний ресурс] // Журнал «Круглий стіл». – Режим доступу : <http://www.kstil.com.ua/rubrics/?aid=82&rid=48&print=1>.
29. Осипова, М. А. О понятии банковской деятельности в Российской Федерации / М. А. Осипова // Известия Иркутской

- Государственной Экономической Академии. – 2012. – № 2. – С. 161-166.
30. Пірс, Т. Залучення капіталу шляхом розміщення акцій на фондових біржах [Електронний ресурс] / Т. Пірс, В. Бондарчук // Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку «Україна фінансова». – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/rzp/185.htm.
31. Податкова система України : навч. посіб. / За ред. І. О. Лютого. – К. : ЦУЛ, 2009. – 456 с.
32. Податковий кодекс України : Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
33. Постанова Національного банку України «Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів» від 05.11.2014 р. № 705 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14>
34. Постанова Національного банку України «Про посилення контролю за операціями з готівкою» від 24.05.1999 р. № 249 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0249500-99>.
35. Про анулювання ліцензії на провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів), виданої Приватному акціонерному товариству «Ренесанс Життя» : Розпорядження Нацкомфінпослуг № 2182 від 01.06.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua/files/ROZPORYADGHRNYA /2017/2017-06-01/PK-2182.pdf>.
36. Про страхування [Електронний ресурс] / Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР (зі змінами та доповненнями). – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>
37. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс] / Закон від 23.02.2006 № 3480-IV (зі змінами та доповненнями). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/print1481733940586753>.

38. Програма соціального інвестування [Електронний ресурс] / Фонд WNISEF. – Режим доступу: <http://wnisef.org/uk/impact-investing>.
39. Публічний звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua/news/1675.html>.
40. Рабаданов, Р. Етапи становлення світового ринку страхування [Електронний ресурс] / Р. Рабаданов // Україна фінансова : інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/166.htm
41. Раровська, В. В. Біржова діяльність : [навч. посіб.] / В. В. Раровська, Л. А. Останкова, С. Е. Акопов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 144 с.
42. Різник, Н. С. Оцінка та шляхи забезпечення економічної безпеки банку [Електронний ресурс] / Н. С. Різник, І. А. Воробйова // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси» : [збірник наукових праць] ; Луцький національний технічний університет. – № 5(20). – Луцьк, 2008. – 368 с. – Режим доступу : http://www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/O_FN/2008_5_2/zbirnuk_O_FN_5_C_2_183.pdf.
43. Слатвінський, М. А. (2014). «Экономическая безопасность в инвестиционной сфере: противодействие угрозам», Proc. Int. Conf. “The global economic dynamics as a stress factor of socio-political processes, cycles, crisis and conflicts”, Euro-Mediterranean Academy of Arts and Sciences (Athens), The University of Educational Management (Kyiv), Athens, pp. 264-268.
44. Слатвінський, М. А. Банківська система як чинник формування інвестиційної безпеки бізнес-середовища / М. А. Слатвінський // Фінансове регулювання зрушень у економіці України : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, Мукачєво, 21-22 березня 2017 р. – Мукачєво : Мукачівський державний університет, 2017. – С. 442-444.
45. Слатвінський, М. А. Зростання капіталізації банківських установ як основа розвитку інвестиційних процесів /

- М. А. Слатвінський // Пріоритети розвитку національної економіки України: стратегія і перспективи : [збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції 28 вересня 2015 року]. – Умань : ВПЦ «Візаві». – 2015. – С. 32-34.
46. Слатвінський, М. А. Інституційні імперативи інвестиційної політики як основа економічної безпеки / М. А. Слатвінський // Економічний вісник : збірник наукових праць. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. – Вип. 9. – С. 56-61.
47. Слатвінський, М. А. Модель багаторівневого захисту як основа ефективного ризик-менеджменту фінансових установ / М. А. Слатвінський // Економічний вісник : збірник наукових праць. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – Вип. 10. – С. 120-122.
48. Слесарук С. Страхове життя йде раптово [Електронний ресурс] / Світлана Слесарук. – Режим доступу : <https://finclub.net/ua/analytics/strakhove-zhyttia-ide-raptovo.html>.
49. Сороківська, З. К. До питання фінансової безпеки банку в умовах світової економічної кризи / З. К. Сороківська // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8. – Ч. 1. – С. 404-408.
50. Сохацька, О. М. Біржова справа : [підручник] / О. М. Сохацька. – Тернопіль : Карт-бланш, 2003. – 602 с.
51. Старостенко, Г. Т. Первинне публічне розміщення акцій на Варшавській фондовій біржі: український погляд / Г. Т. Старостенко, Є. О. Торшин // Збірник наукових праць Національного у-ту ДПСУ. – 2011. – № 1. – С. 549-559.
52. Статистика страхового ринка України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://forinsurer.com/stat>.
53. Страхування : підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред С. С. Осадець, д. е. н., проф. – Вид. 2-ге., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 528 с.
54. Супрун, А. А. Страховий ринок України в умовах системної кризи / А. А. Супрун, В. К. Хлівний // Фінанси України. – 2013. – № 9. – С. 68-75.
55. Фінансове забезпечення сталого розвитку економіки України : колективна монографія / за ред. Слатвінського М. А. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – 180 с.

56. Чвортко, Л. А. Детермінанти розвитку ринку страхування життя в Україні / Л. А. Чвортко, І. М. Кирилюк // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Управління економічними процесами: сучасні реалії і виклики». – Мукачево, 2017. – С. 279-281.
57. Чвортко, Л. А. Інвестиційний потенціал страхових компаній та його вплив на розвиток національної економіки / Л. А. Чвортко // Економіка та управління в ХХІ ст.: виклики та перспективи розвитку : матер. Міжнародної наук.-практ. конф., 18-19 травня 2017 р., м. Умань / за ред. д. е. н., проф. О.Г. Чирви. – Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2017. – С. 110-113.
58. Чвортко, Л. А. Тенденції розвитку страхування життя в Україні в умовах економічної нестабільності / Л. А. Чвортко // «Сталий розвиток 2030: економічна, соціальна, екологічна та політична складові» : матеріали доповідей міжнародної міждисциплінарної конференції (Грузія, Тбілісі, 2017). – Тбілісі – Львів, 2017. – С. 116-121.
59. Шаманська, О. І. Особливості розвитку ринку цінних паперів в Україні [Електронний ресурс] / О. І. Шаманська, С. М. Слободиський // Ефективна економіка. – 2017. – № 2. – Режим доступу : <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=5431>.
60. Шахрайство та грамотність у сфері використання платіжних інструментів: погляд українського споживача [Електронний ресурс] / GfK Ukraine за замовленням Української міжбанківської Асоціації членів платіжних систем «ЄМА» від 18.03.2014 р. – Режим доступу : http://www.gfk.com/ua/news-and-events/press-room/pressreleases/Pages/ema_research_release.aspx.
61. Шірінян, Л. Конкурентоспроможність страхового ринку України в сучасних умовах / Л. Шірінян, А. Шірінян // Економіка України. – 2011. – № 7. – С. 37-48.
62. Шлык, П. В. Экономическая сущность первичного публичного размещения акций / П. В. Шлык // Представительная власть - ХХІ век: законодательство, комментарии, проблемы. – 2007. – Выпуск № 1(74). – С. 29-32.

- 63.Штаєр, О. М. Напрями забезпечення та основні складові економічної безпеки банку / О. М. Штаєр // Європейський вектор економічного розвитку. – 2011. – № 2. – С. 263-270.
- 64.Штанько, Л. О. Процес планування ефективної інвестиційної стратегії підприємства / Л. О. Штанько // Проблеми системного підходу в економіці : [зб. наук. праць]. – К., 2013. – С. 65–67.
- 65.Яременко, С. М. Забезпечення економічної безпеки діяльності банків : автореф. дис. ... канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / С. М. Яременко. – К., 2010. – С. 21.
- 66.Яременко, С. М. Комплексна система економічної безпеки банку й управління нею / С. М. Яременко // Фінанси, облік і аудит : [збірник наукових праць]. – 2011. – Вип. 17. – С. 211-213.
- 67.Biloshkurska, N. V. Influence of the security market condition on the collective investment development / N. V. Biloshkurska, M. V. Biloshkurskyi, L. A. Chvertko // Науковий вісник Полісся. – 2017. – № 3(11). Ч. 2. – С. 138-142.
- 68.Demchenko, T. A. Stock company and its display on the financial statements / T. A. Demchenko, S. O. Mykhailovyna, N. A. Ivanova // Економічний простір. – 2016. – № 105. – С. 164-173.
- 69.ІРО календарь // Фондовый рынок fixygen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fixygen.ua/calendar/ipro>.
- 70.Life re/insurance: transition to a new reality [Електронний ресурс] // Swiss Re. Global insurance review 2016 and outlook 2017/18. – Режим доступу : http://www.swissre.com/library/Global_insurance_review_2016_and_outlook_201718.html.

**ROZDZIAŁ 2
WSPÓŁCZESNY STAN
FINANSOWO-ANALITYCZNEJ
GWARANCJI
BEZPIECZEŃSTWA
PROCESÓW BIZNESOWYCH
PODMIOTÓW
GOSPODARCZYCH**

**2.1. Bezpieczeństwo
inwestycji ukraińskich firm
zgodnie z warunkami
pierwszej oferty publicznej
na rynku IPO**

**РОЗДІЛ 2
СУЧАСНИЙ СТАН
ФІНАНСОВО-
АНАЛІТИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ
БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ
СУБ'ЄКТІВ
ПІДПРИЄМНИЦТВА**

**2.1. Інвестиційна безпека
українських компаній за
передумов первинного
публічного розміщення
акцій на провідних
ринках IPO**

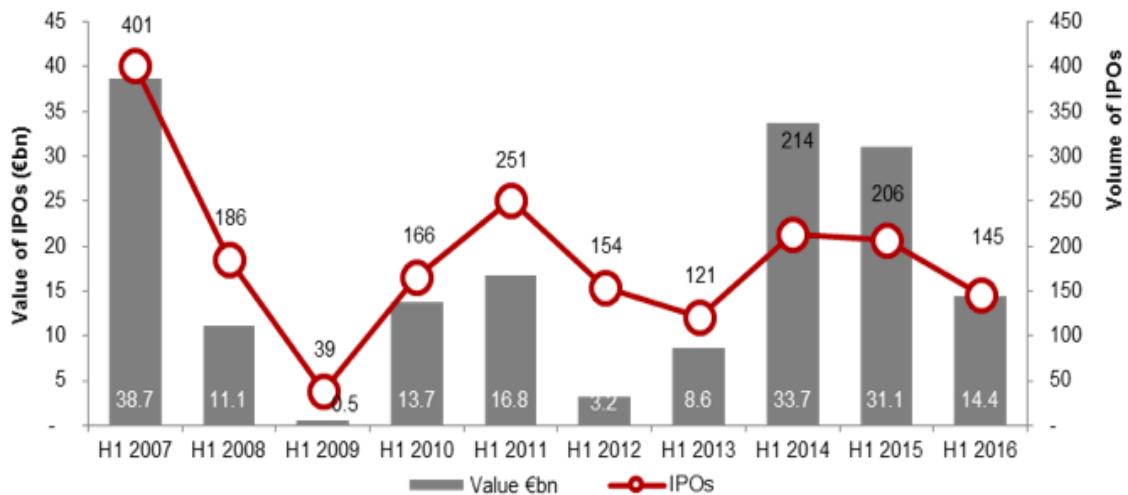
Світова фінансова криза 2008-2009 рр. у першу чергу характеризувалася падінням біржових індексів усіх фондових ринків світу. Операції первинного публічного розміщення акцій – Initial Public Offering (IPO) – є операціями щодо первинного публічного розміщення акцій корпорації. Такі операції є внутрішні і зовнішні. Внутрішні операції IPO мають місце, коли первинне розміщення акцій проводить компанія на фондовому ринку тієї країни, резидентом якої вона є. Зовнішні операції IPO – це операції первинного розміщення акцій на фондовому ринку будь-якої країни нерезидентами. Саме сукупність зовнішніх операцій IPO на ринках Європи, що формують європейські ринки IPO буде об'єктом дослідження у контексті формування інноваційної безпеки корпорацій.

Первинне публічне розміщення акцій IPO вважається

одним із найбільш ефективних і швидких інструментів залучення інвестицій, популярність якого зростає і серед вітчизняних підприємств. Фондові біржі України та багатьох інших країн є ринками, що розвиваються, а тому великі компанії воліють проводити лістинг і первинне публічне розміщення акцій на розвинених фондових біржах Європи, зокрема на Лондонській, Німецькій, Швейцарській, Варшавській тощо.

Операції первинного публічного розміщення акцій (ІРО) є частиною біржових операцій, тому дослідження тенденцій розвитку кон'юнктури фондових ринків дають підстави для висновку щодо впливу світової фінансової кризи на європейські ринки ІРО. Проте в кожному окремому випадку і загалом цей вплив потрібно детально проаналізувати.

Перейдемо безпосередньо до комплексного аналізу активності емітентів на загальноєвропейському ринку ІРО (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Активність на європейському ринку ІРО у I півріччі 2007-2016 рр.

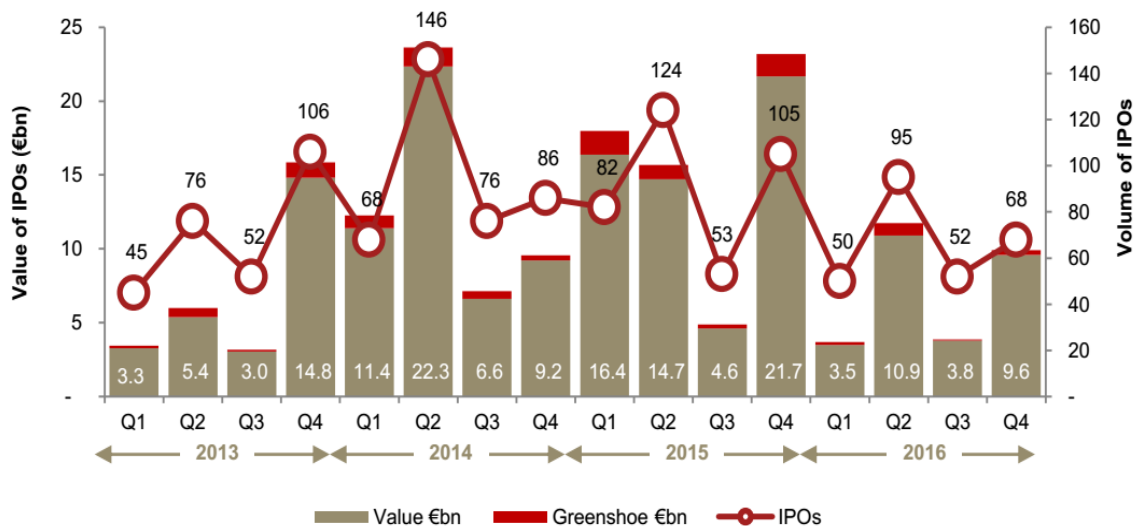
Джерело: сформовано на основі даних, наведених у [30].

На рис. 2.1 наведено інформацію щодо кількості угод IPO в Європі та загального обсягу залучених коштів емітентами у першому півріччі 2007-2016 рр. У другому кварталі 2016 року обсяг залучених коштів в рамках IPO на європейських біржах зменшився на 26%, у порівнянні з другим кварталом минулого року. Зниження пов'язане з впливом глобальних чинників невизначеності, включаючи результати референдуму про членство Великобританії у ЄС. Особливо сильно постраждала Лондонська фондова біржа, де обсяг залучених коштів в рамках IPO зменшився на 75% до 1,2 млрд євро (0,9 млрд фунтів стерлінгів), що становить всього лише 11% загального обсягу залучених коштів в рамках IPO на всіх європейських біржах. Результати діяльності інших європейських бірж виглядають краще: обсяг залучених коштів в рамках IPO зменшився всього лише на 6% і склав 9,7 млрд євро.

З урахуванням результатів референдуму про членство Великобританії у ЄС фахівці PwC вважають, що до кінця 2016 року – на початку 2017 року потенційні емітенти, які готові до IPO, поступово повернуться на ринок. Однак для цього необхідно, щоб ступінь впевненості інвесторів у майбутньому зросла, а невизначеність на ринках зменшилася.

За прогнозними оцінками фахівців PwC, представленим в останньому випуску IPO Watch і зробленим з урахуванням результату референдуму в Великобританії, в ході якого британці проголосували за вихід країни з ЄС, до кінця 2016 року обсяг залучених коштів в рамках IPO на європейських біржах навряд чи перевищить 25 млрд євро (більш ніж дворазове зниження обсягу у вартісному вираженні в порівнянні з 2015 роком, коли вдалося залучити 57,4 млрд євро). Однак, до кінця року очікується зростання активності на ринку IPO за умови поліпшення кон'юнктури.

У першому півріччі загальний обсяг залучених коштів склав 14,4 млрд євро, що свідчить про більш ніж двократне зниження активності в порівнянні з 2014-2015 роками, коли відзначалися рекордні показники. Проте в другому кварталі 2016 року активність зросла в 3 рази, порівняно з першим кварталом, незважаючи на результати референдуму про членство Великобританії у ЄС, який вплинув на обсяг угод IPO в усіх європейських країнах. Всього в першому кварталі 2016 року, за даними рис. 2.2, на європейському ринку IPO відбулося 95 угод, в рамках яких вдалося залучити 10,9 млрд євро (в першому кварталі 2016 року відбулося 50 угод і залучено 3,5 млрд євро).

Рис. 2.2. Щоквартальна активність на європейському ринку IPO протягом 2013-2016 рр.

Джерело: сформовано на основі даних, наведених у [30].

Угоди IPO в основному відбувалися на біржах країн континентальної Європи, при цьому більше 70% загального обсягу залучених коштів довелось на OMX, Euronext і фондову біржу Іспанії. Причиною різкого посилення цих майданчиків став цілий ряд угод по приватизації і виділенню бізнесу, наприклад енергетичної компанії Dong Energy

(2,3 млрд євро – найбільша в світі операція IPO на кінець другого кварталу 2016 року) в Копенгагені, страхової компанії ASR (1 млрд євро) і Philips Lighting (863 млн євро) в Амстердамі [30].

На показники Лондонській фондовій біржі вплинула невизначеність, пов'язана з референдумом про членство Великобританії у ЄС. В результаті частка цієї біржі в загальному обсязі угод IPO на європейському ринку зменшилася до 11% – це найнижчий показник з 2009 року. На основному майданчику була здійснена 21 угода IPO, в рамках яких вдалося залучити 1,2 млрд євро (0,9 млрд фунтів стерлінгів), що на 75% менше, порівняно з другим кварталом 2015 року та на 49%, порівняно з першим кварталом 2016 року, в якому вже була відзначена низька активність [30].

Проте, альтернативному майданчику (ринку альтернативних інвестицій, або AIM) вдалося утримати свої позиції: тут обсяг угод в кількісному і вартісному вираженні перевищив показники основного майданчика. У другому кварталі 2016 року у AIM було здійснено 14 угод IPO, в рамках яких вдалося залучити 748 млн євро (538 млн фунтів стерлінгів) (у другому кварталі 2015 року здійснено 12 угод і залучено 403 млн євро (291 млн фунтів стерлінгів)). При цьому на основному майданчику в другому кварталі відбулося 7 угод IPO і залучено 432 млн євро (341 млн фунтів стерлінгів). Також у другому кварталі 2015 року відбулося 16 угод IPO і було залучено 4,3 млрд євро (3,1 млрд фунтів стерлінгів) [30].

На наступному етапі дослідження виникає потреба детального аналізу стану європейських ринків IPO в період 2015-2016 рр. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Аналіз угод IPO у розрізі фондових бірж Європи за
2015-2016 рр.**

Фондова біржа	2015 рік		2016 рік	
	Кількість угод IPO	Залучені кошти, млн євро	Кількість угод IPO	Залучені кошти, млн євро
1	2	3	4	5
Nasdaq Nordic	90	5905	80	7861
London Stock Exchange	92	16370	67	6700
Warsaw	33	440	25	262
Euronext	46	11228	23	3455
BME (Spanish Exchange)	24	7794	24	1327
Borsa Italiana	27	5265	14	1343
Deutsche Börse	23	6795	11	5022
Oslo Børs & Oslo Axess	8	1078	6	287
SIX Swiss Exchange	3	2039	4	733
Borsa Istanbul	6	42	2	103
Bucharest Stock Exchange	5	-	2	51
Luxembourg	-	-	2	48
Sofia	1	6	2	31
Prague Stock Exchange	1	-	1	656
Budapest	-	-	1	9
Wiener Börse	1	-	1	-
Irish Stock Exchange	2	394	-	-
Zagreb Stock Exchange	2	36	-	-
Всього	364	57392	265	27888

Джерело: сформовано на основі даних, наведених у [29].

Дані табл. 2.1 свідчать, що на більшості європейських бірж відбулося скорочення обсягу залучених коштів у 2016 році, порівнянні з 2015 роком, крім Nasdaq Nordic. Так, обсяг

коштів, залучених у ході IPO в 2016 році, знизився на 29,5 млрд євро (51%) – з 57,4 млрд євро до 27,9 млрд євро в результаті скорочення кількості проведених операцій IPO на 27% (кількість угод знизилася на 99).

Лондонська фондова біржа залишається найбільшим ринком капіталу в Європі: загальна сума надходжень від IPO на Лондонській біржі у 2016 році склала 6,7 млрд євро. Позицію лідера Лондон зберігає протягом багатьох років. Однак, сума залученого на біржі капіталу знизилася на 9,7 млрд євро (59%), у порівнянні з 2015 роком, коли було залучено 16,4 млрд євро. Такий спад частково пояснюється скороченням кількості угод IPO з 92 угод до 67 угод (27%), а також результатами референдуму щодо членства Великобританії в ЄС 23.06.2016 р.

Первинне публічне розміщення акцій є відносно новим інструментом залучення інвестицій в Україні, ще недостатньо вивченим залишається механізм розвитку національного фондового ринку, при цьому спостерігається переважання використання зарубіжного досвіду без урахування вітчизняної специфіки. Тому розвиток теоретико-методологічних та практичних засад публічного розміщення акцій вітчизняними підприємствами є актуальним та вкрай потрібним.

Успішні первинні публічні розміщення акцій вітчизняними підприємствами як за кордоном, так і в Україні, породжує бажання піти тим же шляхом у багатьох власників компаній. Проте більшість із них навіть не уявляють усієї складності механізму отримання коштів за рахунок первинного публічного розміщення акцій і поспішно згортають свої плани IPO, зіштовхнувшись з реальним процесом.

Окрім того, державні компанії України досі взагалі не виходили на ринок IPO, тобто даний механізм залучення коштів, який успішно застосовують наші найближчі сусіди –

Росія та Польща – у нас взагалі не розглядається, хоча акціонування держкомпаній дозволить залучити фінансування й зберегти їх у власності держави.

Виходу вітчизняних держкомпаній на закордонні фондові майданчики перешкоджає декілька факторів:

- непрозорість вітчизняних підприємств. Деякі компанії, які сьогодні офіційно вважаються збитковими, працюють цілком нормально. У той же час найбільші державні монополісти живуть на державному підживленні, так що вони просто не можуть стати об'єктом для ринкової оцінки, а їхні цінні папери малопривабливі для інвесторів;

- недосконалість українського законодавства. Приміром, ряд цікавих з погляду інвесторів українських активів на даний момент взагалі не підлягають приватизації через їхнє стратегічне призначення, що унеможлиблює навіть міноритарне входження приватного інвестора;

- слабкий розвиток вітчизняного фондового ринку. Продаж держпакетів на внутрішньому фондовому ринку поки що неможливий через малі обсяги ринку і його низьку ліквідність. В Україні для таких транзакцій поки недостатньо інвесторів. Міжнародні фонди, які ще не працюють у нас, залучити доволі складно через високі валютні ризики й ризики самих міноритарних акціонерів.

Крім того, забезпеченню доступу вітчизняних підприємств до ресурсів фондового ринку шляхом IPO перешкоджає низка внутрішніх проблем:

- неготовність власників до послаблення контролю над підприємством;

- нездатність власників повноцінно усвідомити можливості та переваги IPO;

- неготовність підприємства до проведення IPO, невідповідність його встановленим вимогам;

- значні ризики підприємства;
- складність проведення оцінки вартості підприємства;
- низька прозорість показників діяльності вітчизняних підприємств та небажання керівників перетворювати підприємство на публічне, відкрите;
- неготовність керівництва підприємства переглядати стратегію, управлінську систему.

Не зважаючи на усі зазначені проблеми та перешкоди, вже в найближчі роки ми, напевне, зможемо побачити первинні розміщення акцій державних підприємств. На світових ринках спостерігається попит на активи компаній реального сектора економіки, а тому можливо розміщення на торговельних майданчиках акцій ресурсних компаній, а також компаній телекомунікаційного сектора. На перевагу IPO в якості механізму приватизації слід віднести можливість збереження державою контролю над стратегічними активами. При IPO проводиться розміщення міноритарного пакета. Це розширює базу інвесторів. Але велика кількість інвесторів залишає державі можливість ефективно контролювати діяльність держкомпанії.

У той же час, якщо здійснюється продаж «стратегічного підприємства», можуть виникнути певні конфлікти інтересів інвестора й держави.

Ще одна перевага такого механізму приватизації – впровадження жорстких стандартів корпоративного управління, яке супроводжує підготовку й вихід компанії на IPO, що в остаточному підсумку дозволяє підвищити її ефективність і прибутковість. У той же час, продаж активу стратегічному інвестору найчастіше більш вигідний для держави з погляду одержання максимальної ціни.

Щодо діяльності недержавного сектору економіки, то з 2005 до 2013 року відбулося 72 публічних первинних та

вторинних розміщень акцій емітентів (ІРО), що мають бізнес в Україні. І за цей час було залучено близько 4 млрд дол. США. З них 280 млн дол. США – в 2011 році., але лише 8 млн дол. США у 2012 році. (табл. 2.2). При цьому у 2013 році українські компанії залучили 24,2 млн дол. США [27]. У 2014 році розміщень акцій українських компаній на європейських фондових біржах не відбувалося.

Таблиця 2.2

Первинне публічне розміщення акцій українських компаній на західних фондових біржах в 2010-2013 рр.

Назва компанії	Галузь	Дата розміщення	Майданчик	Залучена сума, млн дол. США
1	2	3	4	5
AgroGeneration	АПК	03.2010	NYSE Euronext	17,2
Авангард	АПК	04.2010	LSE	187,5
Milkiland	АПК	11.2010	WSE	80,0
Агроліга	АПК	12.2010	WSE	1,4
Садова Груп	Вугільна промисловість	12.2010	WSE	30,4
KSG Agro	АПК	04.2011	WSE	36,9
Black Iron	Вугільна промисловість	04.2011	LSE	35,0
Індустріальна молочна компанія	АПК	04.2011	WSE	29,7
Westa ISIC S.A.	Виробництво акумуляторів	05.2011	WSE	46,3
Ovostar union N.V. (Нідерланди). Володіє українською «Овостар Груп»	АПК	06.2011	WSE	33,4

Продовження таблиці 2.2

1	2	3	4	5
Continental Farmers Group	АПК	07.2011	LSE	24,0
Coal Energy S.A.	Вугільна промисловість	08.2011	WSE	112,5
KDM Shipping	Суднобудування	07.2012	WSE	8,0
Arricano Real Estate PLC	Торгівля	09.2013	LSE	24,0
Cereal Planet	АПК	12.2013	WSE	0,2

Джерело: сформовано на основі даних, наведених у [27].

У 2011 році провели IPO на Варшавській фондовій біржі (WSE) п'ять українських компаній. Найбільший обсяг залучених коштів (112,5 млн дол. США) виявився у Coal Energy S.A. (Люксембург; компанія, яка об'єднала активи підприємств НПО «Механік» з міста Держинськ Донецької області). Залучені кошти будуть спрямовані на фінансування стратегії росту цієї компанії.

Westa ISIC S.A. (Люксембург), холдингова компанія великого українського виробника акумуляторів «Веста» (Дніпропетровськ) завдяки IPO наблизилася до заповітної мрії – увійти у трійку найбільших компаній з виробництва акумуляторів у Європі (нині вона в п'ятірці лідерів). Отримані кошти вона спрямує на організацію виробництва нової продуктової лінійки VRLA батарей та на оптимізацію структури капіталу шляхом погашення найдорожчої частини кредитного портфелю.

Ще три компанії, що провели цього року IPO на WSE – аграрні. Це – один з провідних виробників яєць і яечних продуктів – агропромислова група компаній «Овостар Юніон», вертикально інтегрована компанія KSG Agro, що працює практично у всіх сегментах агроринку (виробництво, переробка

та продаж сільськогосподарської продукції) та «Індустріальна молочна компанія» («ІМК»). ІМК, зокрема, спрямує залучені кошти на розширення сільгоспугідь до 88 тис. га.

Протягом 2010-2013 рр. 9 компаній з 15, які провели первинне публічне розміщення акцій на зарубіжних фондових ринках, були агропромисловими. 3 компанії належали до вугільної промисловості, 1 – до машинобудування, 1 – виробництво акумуляторів, 1 – торгівлі. У розрізі фондових ринків: на Варшавській фондовій біржі було розміщено акції 10 емітентів, на Лондонській – 4, а Нью-Йоркській – 1. При цьому найбільшу залучену суму, що склала 187,5 млн дол. США, вдалося мобілізувати агропромисловій компанії «Авангард», а найменшу – 0,2 млн дол. США – агропромисловій компанії «Cereal Planet».

Проведемо аналіз ІРО українських підприємств, що плануються у 2015-2016 рр. Всього, за даними, наведеними у [27], свою готовність первинного публічного розміщення акцій ІРО висловили 25 компаній. З них 6 оприлюднили інформації щодо фондового ринку, суми емісії та відсотку капіталізації (табл. 2.3).

Отже, для формування інвестиційної безпеки корпорацій слід стимулювати ІРО в Україні, а для цього необхідно зробити декілька важливих кроків. Насамперед потрібно спростити вихід юридичних осіб на фондовий ринок. Український фондовий ринок, в особі ПФТС як провідної біржі, повинен більш жорстко вимагати дотримання стандартів розкриття інформації про власників і фінансові показники компаній. Доцільно також удосконалити системи обліку, клірингу і розрахунків на фондовому ринку. Необхідно змінити менталітет емітентів з метою розуміння ними переваг процесу ІРО. Все це не лише сприятиме зростанню економіки, але й стане запорукою поступового

розвитку вітчизняного ринку цінних паперів, збільшення його ліквідності і капіталізації.

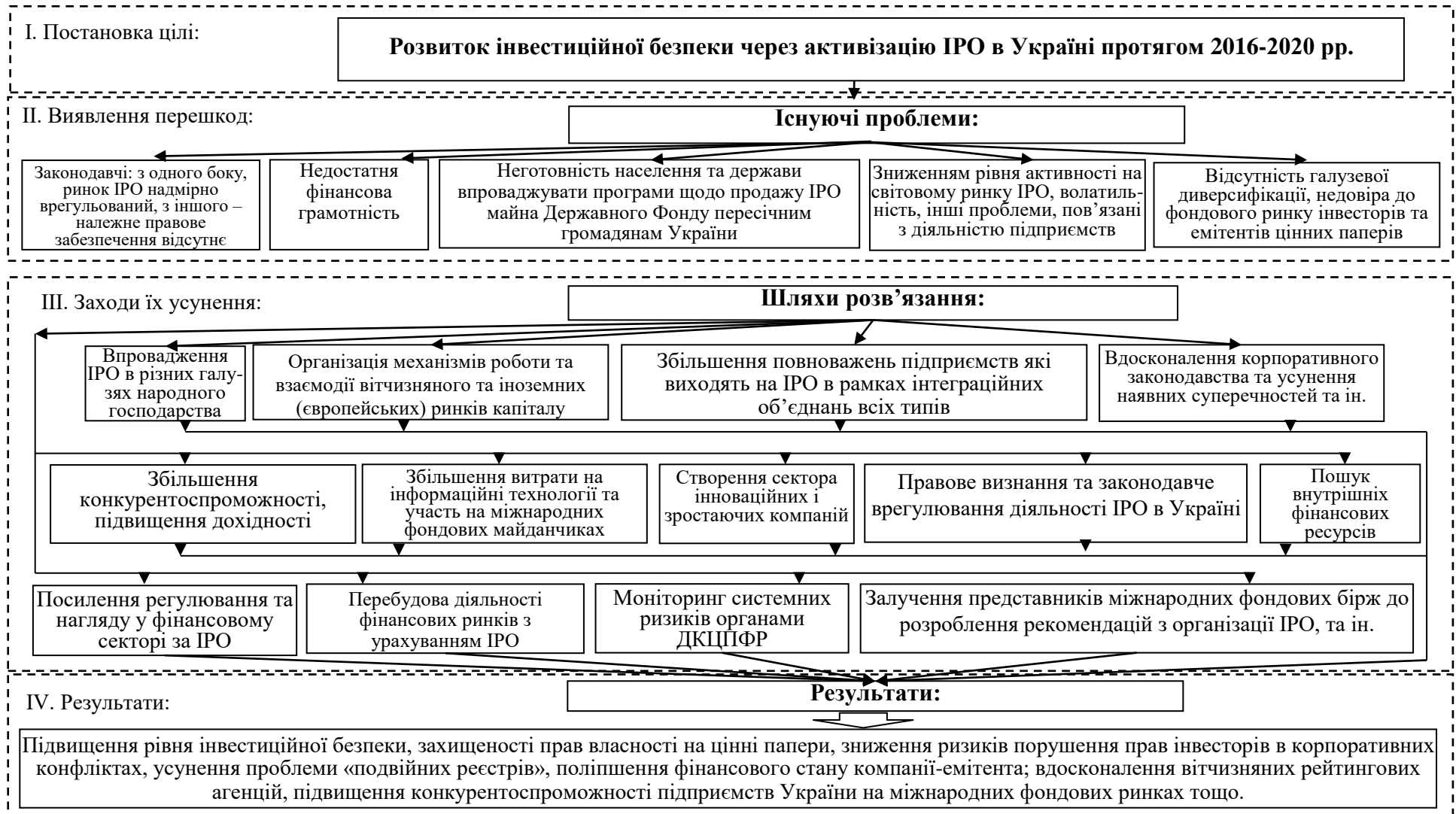
Таблиця 2.3

Заплановані первинні публічні розміщення акцій українськими компаніями у 2015-2016 рр.

Компанії	Галузь	Майданчик	Сума емісії	% капіталізації
МСВ Agricole	АПК	WSE	25-33 млн євро	25,9
Укрзерно-пром Агро	АПК	WSE	33 млн євро	25,9
Valinor	АПК	WSE	345 млн дол. США	д/н
ViOil	АПК	WSE	150 млн дол. США	28,0-37,0
Інтерфом	Виробництво пінополіуретану	WSE	26 млн дол. США	33,0
Укргазвидобування	Добування та транспортування енергоносіїв	LSE	12 млрд дол. США	25,0

Джерело: сформовано на основі даних, наведених у [27].

Українська економіка на сучасному етапі післякризової стабілізації гостро потребує перебудови загального розуміння ролі IPO у державі. Сьогоднішня ситуація вимагає більш широкої участі гравців фондового ринку в якості фінансового інвестора. Штучна відстороненість українських IPO від загальнодержавних інтересів і недосконалість державної політики в цій сфері й призвели до нерозуміння усіх переваг цього бізнесу. Для вирішення згаданої проблеми пропонуємо застосовувати авторське бачення моделі активізації IPO в Україні (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Модель розвитку інвестиційної безпеки корпорацій через активізацію IPO в Україні

Джерело: авторська розробка.

Схематично, запропонована модель активізації IPO в Україні складається із чотирьох етапів. Перший етап зводиться до постановки цілі, якою обрано безпосередньо активізацію IPO в Україні, шляхом активізації взаємовідносин між інвестором та емітентом з приводу інвестиційної діяльності та грошових вкладень в капітали підприємств за допомогою збільшення екстенсивних резервів і інтенсивних механізмів, фінансово-економічних важелів і стимуляторів.

Другий етап моделі активізації IPO в Україні передбачає виявлення проблем і перешкод. Обґрунтовані раніше проблеми, перешкоди та невирішені питання розвитку IPO в Україні потребують термінового вирішення, шляхом впровадження дієвих заходів активізаційного характеру, які формують третій етап моделі активізації IPO в Україні.

Заключним етапом моделі забезпечення розвитку інвестиційної безпеки через активізацію IPO в Україні є результат, який планується отримати за рахунок реалізації стимулюючих дій. Результатом впровадження цієї моделі є: підвищення інвестиційної безпеки підприємств України, розширення їх довгострокової ресурсної бази, отримання загальнодержавного економічного й соціального ефектів; зміцнення антикризових заходів, підтримка глобальної стабільності в сучасному світі, підвищення конкурентоспроможності України на міжнародних фондових майданчиках.

Запропонована модель активізації IPO в Україні є новою й має практичну цінність, яка полягає у:

- по-перше, в об'єднанні як проблем, перешкод та невирішених питань організації та здійснення IPO в Україні, так і заходів їх усунення, це наближає процес активізації IPO в Україні до реалій сьогодення, що й додає дослідженню додаткову цінність;

- по-друге, результат, який планується отримати, забезпечить формування інвестиційної безпеки вітчизняних корпорацій;

- по-третє, головне завдання процесу активізації IPO в Україні зводиться до втримання активізаційних процесів на фондових майданчиках України.

Отже, для розвитку інвестиційної безпеки корпорацій через активізацію IPO в Україні необхідно зробити декілька важливих кроків. Насамперед, потрібно спростити вихід юридичних осіб на фондовий ринок. Український фондовий ринок має вимагати дотримання стандартів розкриття інформації про власників і фінансові показники компаній. Доцільно також удосконалити системи обліку, клірингу і розрахунків на фондовому ринку. Необхідно змінити менталітет емітентів з метою розуміння ними переваг процесу IPO. Все це не лише сприятиме зростанню економіки, розвитку інвестиційної безпеки, але й стане запорукою поступового розвитку вітчизняного ринку цінних паперів, збільшення його ліквідності і капіталізації. Ринок IPO відкриває нові широкі можливості збільшення капіталу компаній для розвитку їх інвестиційної безпеки та підвищення конкурентоспроможності. І хоча він перебуває у початковій стадії формування та є закритим для дрібних інвесторів, проте розробляються заходи щодо розширення доступу на нього. Це є дуже важливим та актуальним питанням для нашої держави, оскільки його вирішення дасть економіці України можливість значно прискорити вихід з економічної кризи і перейти на модель інноваційно-інвестиційного зростання.

В підрозділі 2.1 відображені результати досліджень, виконаних за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідного проекту № 0117U003855 «Інституційно-технологічне проектування інноваційних мереж для системного забезпечення національної безпеки України» (Наказ МОН України від 10 жовтня 2017 р. № 1366).

2.2. Podniesienie poziomu bezpieczeństwa finansowo-ekonomicznego banków poprzez wprowadzenie nowoczesnych technologii ochrony

2.2. Підвищення рівня фінансово-економічної безпеки банків шляхом впровадження новітніх технологій захисту

Дослідивши ринок новітніх технологій та інноваційних ідей, виокремимо ті інновації, впровадження яких можна було б розпочати в Україні та отримати неймовірно позитивні результати.

Банки ділового району Лондона Сіті проводять випробування нової системи ідентифікації клієнта – порівняння зовнішності клієнта з його фотографіями в соціальних мережах.

Відповідну програму під назвою Perceive, що використовує біометричні параметри для авторизації, розробили фахівці з компанії Socure, що базується в Нью-Йорку. Система оцінює зображення, зняте клієнтом на смартфон, і визначає його особу. А для додаткової перевірки використовує його профілі в соцмережах типу Facebook, Twitter і LinkedIn. Після перевірки система або схвалює платіж, або включає сигнал тривоги.

У компанії Socure відзначили, що дану технологію в рамках боротьби з шахрайством по картах вже використовують кілька американських банків – правда, поки на рівні тестування.

Які саме лондонські банки будуть використовувати дану біометричну систему безпеки, поки не відомо, оскільки публічних заяв вони не робили.

За даними Британського статистичного управління (Office for National Statistics), в минулому році в країні було

зафіксовано 5,1 млн випадків фінансового шахрайств в онлайн-операціях.

Раніше MasterCard оголосив про запуск тестування системи використання відбитків пальців і селфі для підтвердження онлайн-платежів. Тестування пройде в деяких країнах Європи і в США.

Деякі американські банки почали використовувати новий спосіб верифікації клієнтів: тепер замість паролів і підписів для підтвердження операції досить зробити селфі на смартфон.

Першим серед американських фінансових інститутів, що запропонували своїм клієнтам встановити на смартфон спеціальний додаток, що дозволяє використовувати селфі для ідентифікації при здійсненні банківських операцій, став USAA. Цей банк запустив даний сервіс в тестовому режимі ще в грудні минулого року. А вже з січня 2015 понад 100 тис. клієнтів кредитної організації у Флориді змогли скористатися новою послугою. Глава служби безпеки USAA Гарі Макалум розповів, що клієнт для своєї ідентифікації і проведення операції по рахунках повинен просто запустити відповідний додаток на мобільному телефоні, в меню вибрати «Камеру» і кліпнути один раз. Додаток фіксує особа клієнта, запускаючи процес його розпізнавання. Моргання було додано, щоб уникнути небажаних фотографій, пояснив Макалум.

Інший американський банк – Wells Fargo – став пропонувати своїм клієнтам робити селфі очей. Замість паролів і підписів клієнти кредитної організації можуть встановити на свої смартфони спеціальний додаток Eye Verify, яке вивчає структури склери і зіниці ока клієнта, звіряє з заведеними в базу даними і верифікує людину при здійсненні банківських операцій. Головне, не відсувати камеру смартфона занадто далеко, більш ніж на 8 дюймів.

Ізраїльські винахідники також нещодавно запропонували використовувати селфі для ідентифікації клієнта при здійсненні ним банківських операцій. Американці вважають, що в 2015 році можна буде спостерігати різке зростання попиту на такі мобільні додатки в США. Британський банк Halifax проводить випробування нової системи ідентифікації своїх клієнтів за допомогою моніторингу серцебиття, який дозволяє вкладникам отримувати доступ до свого рахунку без введення додаткових кодів і паролів. Експеримент банку ґрунтується на тому факті, що маюнок серцевого ритму у кожної людини так само індивідуальний, як відбитки пальців або райдужна оболонка ока. Для його визначення клієнтів банку забезпечать спеціальним браслетом, який буде з'єднуватися з домашнім комп'ютером носія і підтверджувати його особу, відкриваючи доступ до здійснення банківських операцій онлайн.

В'єтнамський об'єднаний експортно-імпортний комерційний банк Eximbank почав встановлювати на території країни біометричні банкомати. Ідентифікація клієнтів таких банкоматів здійснюється за відбитками пальців.

Користувачі банкоматів Eximbank позбавлені від необхідності запам'ятовувати і вводити PIN-код до своїх карт. Будь-які операції з коштами на поточному рахунку здійснюються за допомогою дотику пальця. Втім, враховуючи заклопотаність клієнтів тим, що нововведення може породити сплеск злочинності, адміністрація Eximbank зазначає, що сканери відбитків пальців здатні визначити, чи жива рука, після прикладання білої тканини до датчиків, і не дадуть доступ до фінансових операцій, якщо палець відтятий.

Однак, безпека ідентифікації по відбитку пальця нещодавно була скомпрометована. Дослідницька компанія SRLabs легко обійшла сканер відбитків пальців смартфона

Samsung Galaxy S5, використовуючи копію відбитка і тонер. Фахівці SRLabs відзначають, що простота злому є досить серйозною загрозою для користувача даних, адже компанія Samsung вирішила використовувати відбитки пальців для захисту інформації в системі платежів PayPal. Таким чином, викравши телефон і зламавши його сканер, злочинці мають змогу заволодіти всією інформацією з карток, тим самим безпроблемно робити покупки, а також пересилати куди завгодно кошти без відома і згоди реального власника. Ситуація ускладнюється і через те, що смартфон не вимагає паролю після перезавантаження – вся безпека мобільного пристрою та збережених на ньому даних залежить виключно від сканера, який вдалося зламати за кілька хвилин.

Отже, новітні технології біометричної ідентифікації за рисами обличчя, відбитками пальців, даних кисті руки та серцевого ритму мають реальну основу для впровадження в банківські системи різних країн світу. Проходячи тестування, новинки вражають рівнем швидкості обробки інформації, надійності та захисту даних і коштів клієнта від протиправних посягань.

Біометричні системи на даний час формують нове покоління інформаційної безпеки. При визначенні біометрії (Biometrics) розуміємо технологію ідентифікації особи, яка використовує фізіологічні параметри суб'єкта (код ДНК, відбитки пальців, райдужну оболонку ока, зображення обличчя, тембр голосу тощо) для ідентифікації [12, с. 87].

Для банківської системи запровадження біометричних даних, як засобу ідентифікації, стане форпостом формування цілісної банківської системи захисту. Адже традиційним системам першого покоління притаманні такі ознаки, як однозначність та постійність ідентифікаційного параметра, у систем нового покоління якими є біометричні системи

параметри залежать від багатьох чинників та завжди змінні. В традиційних системах (ПІН-код, магнітна картка), доступ може бути виконаний будь-ким, оскільки система очікує наявність правильного коду, а не конкретної особи. Відтак втрата чи викрадення ключа дає можливість отримання несанкціонованого доступу до даних. Відсутність даного недоліку в біометричних системах надає ряд суттєвих переваг, оскільки використовуються унікальні ідентифікатори, притаманні конкретній особі. Алгоритм ідентифікації для систем першого покоління зазвичай набагато простіший ніж для біометричних систем ідентифікації.

У зв'язку із розвитком та поширеністю біометричних технологій, їх почали активно використовувати в багатьох сферах пов'язаних із захистом доступу до конфіденційної інформації, до матеріальних цінностей, при перетині державного кордону і т. п. Біометричні технології широко використовуються в області безпеки банківських оборотів, інвестування та інших фінансових траншів, а також роздрібній торгівлі, охороні правопорядку, питаннях охорони здоров'я, останнім часом активно використовуються у сфері соціальних послуг. В недалекому майбутньому біометричні технології відіграватимуть чи не головну роль в багатьох сферах персональної ідентифікації, застосовувані окремо або використовуються спільно зі смарт-картками, ключами та підписами [13].

Як правило, на даний час, найпоширенішими біометричними системами за типом біометричних параметрів є: відбитки пальців, геометрія руки, зображення обличчя, райдужна оболонка ока, дослідження акцентується на методах розпізнавання обличчя.

Розпізнавання за відбитком пальця [13]. Для даного методу необхідно отримати зображення папілярного

візерунка одного або декількох пальців. Далі це зображення обробляється, в процесі чого знаходяться його характерні особливості, такі як розгалуження, закінчення або перетинання ліній (рис. 2.4). Для кожної особливості, крім її типу, запам'ятовуються також відносні розташування та інші параметри, наприклад, для точки закінчення лінії – її напрямок. Сукупність таких даних особливостей та їхніх характеристик утворює шаблон БХЛ.

Рис. 2.4. Процес дактилоскопічного розпізнавання
Джерело: [13].

При розпізнаванні особи використовується порівняння одержуваного шаблону відбитку пальця з раніше отриманими. При певному рівні відповідності робиться висновок про ідентичність шаблонів і відбувається верифікація чи ідентифікація представленого відбитка. Цей метод є найбільш поширеним у світі. Він застосовується як у діловому житті, наприклад, доступ до комп'ютерної системи, так і в побуті, наприклад, для дверних замків. Перевагами цього методу є відносна дешевизна та висока ефективність, простота у використанні, легкість встановлення, компактність форми. Слід зауважити, що дактилоскопічна ідентифікація за

застосовністю та доступністю з фінансової точки зору перевершує всі інші технології (табл. 2.4).

До недоліків можна віднести недостатню стійкість до подробиць відбитку пальця та до дії зовнішніх факторів – забруднення сканера або чистоти пальця.

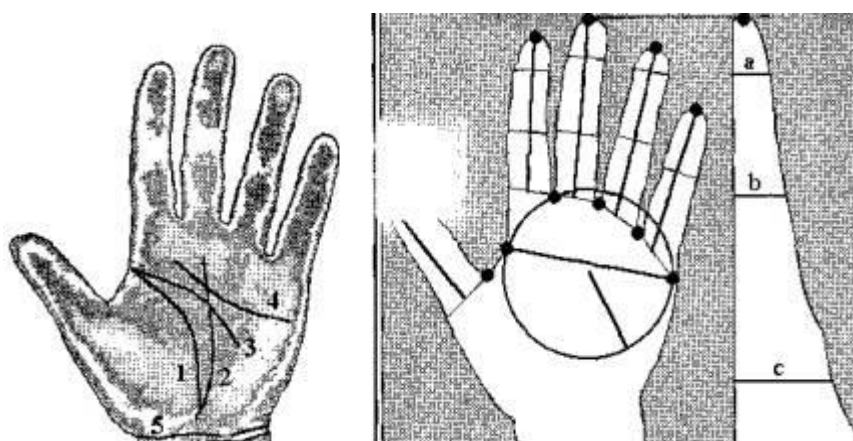
Таблиця 2.4

Порівняння біометричних методів автентифікації особи

Параметри, що вимірюються	FRR	FAR	Вартість (середня)
Рисунок покрівів пальців рук, долонь	0,05	10-6	\$200
Рисунок кровоносних судин дна ока	0,01	10-9	\$5000
Рисунок кровоносних судин кисті руки	0,05	10-4	\$2000
Райдужна оболонка ока	0,05	10-5	\$2000
Геометрія руки	0,02	10-3	\$500

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [22; 25].

Розпізнавання за формою долоні [23]. Даний метод побудований на основі геометрії кисті руки людини. Від користувача отримують кілька силуетів руки за допомогою підсвічувальних діодів, будується тривимірне зображення (рис. 2.5).

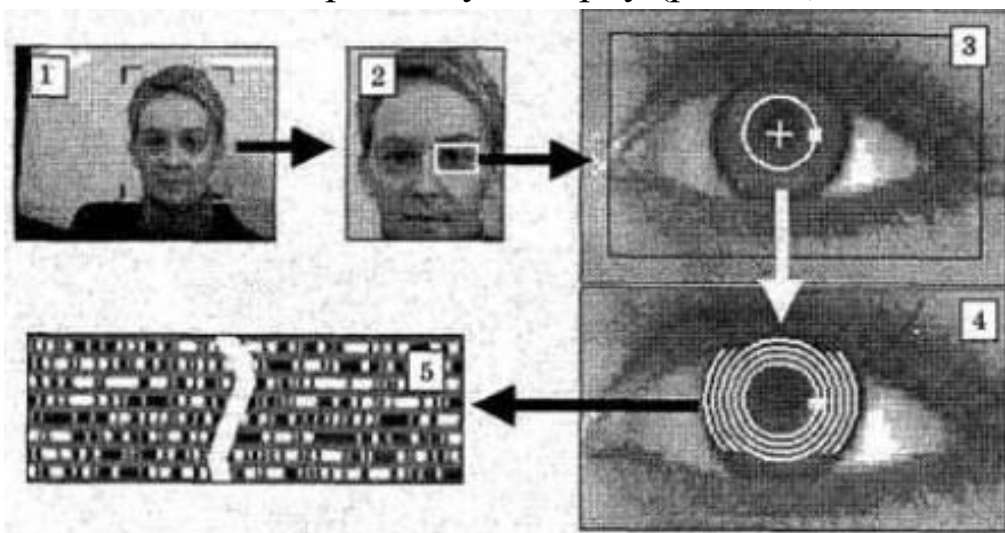

Рис. 2.5. Відбиток руки (ліворуч) та 3D-геометрія руки (праворуч)

Джерело: [23].

Для кожного з них обчислюють вектор значень. Всі вектори ознак однієї людини об'єднуються в окремий клас. Ознаки еталонного образу складають середні значення ознак всього класу, тобто визначають його центр. Вихідні ознаки модифікуються перерахуванням у нові або редукуються скороченням їх кількості. І, таким чином, на основі вибірки утворюється шаблон кисті. Отриманий образ переводиться в клас вихідних або модифікованих ознак при порівнянні з еталоном. Переваги методу: не пред'являються вимоги до чистоти кисті, її температури та вологості. Недоліки: громіздкість пристроїв, невисока стійкість до підробки [22, с. 54].

Розпізнавання за райдужною оболонкою ока [23]. Райдужна оболонка ока також є унікальною БХЛ. Для її сканування достатньо портативної камери зі спеціалізованим програмним забезпеченням, що дозволяє охоплювати зображення частини обличчя, з якого виділяється зображення ока. З останнього, в свою чергу, виділяється рисунок райдужної оболонки, за яким будується цифровий код для розпізнавання особи, а саме перетворенням кожного пікселя з декартової системи координат у полярну (рис. 2.6).

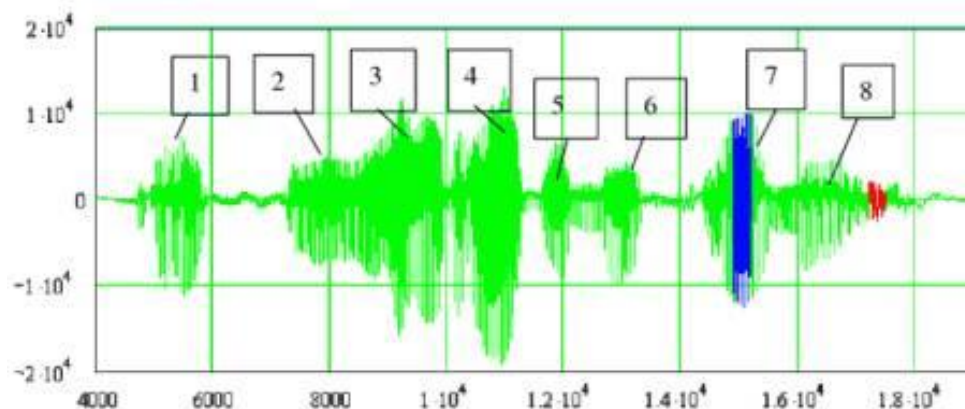

Рис. 2.6. Етапи процесу розпізнавання особи за райдужною оболонкою ока

Джерело: [13].

На цьому етапі може знадобитися інтерполяція зображення, тому що цілочисельні декартові координати не завжди відповідають полярним. Перевагами даного способу є висока ступінь розпізнавання, безконтактний спосіб сканування, невеликий обсяг бази даних, що в принципі є характерним для більшості біометричних систем, та невелика кількість помилок першого і другого роду (табл. 2.4). До недоліків можна віднести високу вартість пристроїв та деякі незручності користувачів, пов'язані з необхідністю зосереджувати погляд.

Розпізнавання за голосом [23]. Автентифікація людини за голосом – один з традиційних способів розпізнавання особи. Оскільки цей метод безконтактний і не вимагає від людини особливих зусиль, ведуться роботи зі створення голосових замків і систем обмеження доступу до інформації. Інтерес у цій області пов'язаний ще й з прогнозами повсюдного впровадження голосових інтерфейсів. Принцип дії базується на наступному: кожен сплеск голосового сигналу відповідає деякому фрагменту мовлення. Це може бути одна літера, їх поєднання або коротке слово. Після фрагментації слідує оцифрування фрагментів відповідно до частотних показників (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Процес розпізнавання особи за голосом
Джерело: [13].

Переваги методу: звичний для людини спосіб розпізнавання, низька вартість, безконтактність. Недоліки: високий рівень помилок 1-го і 2-го роду, висока чутливість до завад, що викликає необхідність у спеціалізованому звукоізолюваному приміщенні для проходження розпізнавання, можливість несанкціонованого перехоплення фрази. Якість розпізнавання залежить від багатьох факторів, таких як інтонація, швидкість мовлення, захворювання та психологічний стан джерела тощо [22, с. 37].

Слід зазначити, що кожний з розглянутих видів біометричної автентифікації характеризується певними особливостями, які залежать від вимог до простоти його використання, вартості та точності методу. Причому точність містить три складові:

- FRR (False Rejection Rate) – коефіцієнт помилкової відмови в доступі – доступ заборонений користувачеві, зареєстрованому в системі; іменується «помилка 1- го роду»;

- FAR (False Acceptance Rate) – коефіцієнт помилкового допуску, ураховує випадки надання системою доступу неавторизованому користувачеві – процентний поріг, що визначає ймовірність того, що один користувач може бути прийнятий за іншого; іменується «помилка 2- го роду»;

- ймовірність того, що система взагалі не зможе прийняти жодного рішення, називається «помилка 3- го роду» [28].

Зазвичай в біометричній системі є певний баланс між помилками першого та другого роду: при зниженні числа хибно-позитивних спрацьовувань зростає ймовірність хибно-негативних і навпаки. Підвищити обидва показники надійності можна тільки принциповим удосконаленням біометричної методики.

Помилки третього роду схожі на помилки другого роду – користувачеві відмовляють в доступі, так як система не змогла його розпізнати. Однак природа цих помилок інша і пов'язана не з вадами алгоритмів розпізнавання, а із зовнішніми причинами. Наприклад, нерозпізнавання особи, яка втратила або з якихось інших причин не змогла пред'явити необхідні для перевірки БХЛ: поріз або опік пальця, нежить тощо.

Усі основні види технологій розпізнавання обличчя розробляються з метою проведення пошуку потрібного суб'єкта в режимі «один до багатьох», тобто ідентифікувати обличчя у базі даних.

Якісні характеристики таких систем залежать від технологічних можливостей відео-камер, які мають розподільну здатність не менше 320x240 пікселів на дюйм при швидкості відеопотоку не менше 3-5 кадрів на секунду та об'єднаних у мережу з персональними комп'ютерами [25, с. 145].

Існують три основні методи розпізнавання обличчя, вони включають аналіз зображень з метою встановлення відмінних характеристик обличчя: а) аналіз «відмінних рис обличчя» – найрозповсюджений та адаптований до змін міміки; б) аналіз на основі «нейронних мереж» – побудований на порівнянні «особливих точок», здатних ідентифікувати обличчя у важких умовах; в) метод «автоматичної обробки зображення обличчя» – визначення відстані та відносин відстані між встановленими особливими рисами обличчя людини [26].

Теоретичні основи методів розпізнавання облич, в силу складності проблеми, включають різноманітні математичні підходи. Серед основних методів розпізнавання облич можна вказати наступні:

Геометричний метод: після одержання картинки, формуються бінарні образи. При роботі з кольоровою камерою перетворення з кольору в чорно-білий колір йде по стандартній формулі $Y:=0.3*R+0.59*G+0.11*B$. Далі встановлюється деяка порогова оцінка. Якщо значення відтінку сірого вище за поріг, тоді він вважається білим, якщо нижче – вважається чорним. При обчисленні ряду морфометричних ознак, використовуються поняття механіки твердого тіла. Зокрема, це відноситься до довжин осей інерції об'єкта.

Метод головних компонент: один із способів зниження розмірності, що полягає у переході до нового ортогонального базису. Метод головних компонент широко використовується при вирішенні задачі розпізнавання облич на зображенні. Для усього набору зображень облич обчислюються власні вектори. За допомогою обчислених матриць вхідне зображення розкладається на набір лінійних коефіцієнтів, що називаються головними компонентами. Для кожного зображення обличчя обчислюються його головні компоненти. Процес розпізнавання полягає в порівнянні головних компонент невідомого зображення з компонентами усіх інших зображень. Метод на основі перетворення Габора: фільтр Габора – лінійний електронний фільтр, імпульсна перехідна характеристика якого визначається у вигляді гармонійної функції, помноженої на функцію Гауса. Набір фільтрів Габора з різними частотами й орієнтаціями можуть бути корисні для вилучення корисних функцій, з зображення. Фільтри широко використовуються для аналізу образів.

Метод Віоли-Джонса: алгоритм, дозволяє виявляти об'єкти на зображеннях в реальному часі. Запропоновано в 2001 році Paul Viola і Michael Jones. Хоча алгоритм може розпізнавати різні класи зображень, основним завданням при його створенні було виявлення осіб. Існує безліч реалізацій, в

тому числі у складі бібліотеки комп'ютерного зору OpenCV (функція cvHaarDetectObjects).

Всі розглянуті методи біометричної ідентифікації розвивають ідею, спрямовану на комплексний розгляд внутрішніх характеристик біометричних систем та їх зовнішніх проявів, найбільш зримо виявляючи переваги біометрії в порівнянні з іншими технологіями. Перелік цих переваг очевидний: розпізнавання саме людини, а не пароля або матеріального носія; неможливість відмови від дій, підтверджених пред'явленням біометричних ідентифікаторів; є фактом те, що ідентифікатори невіддільні від конкретної особистості і не можуть бути втрачені, викрадені або обмінені. І щоб дане перерахування не залишалось декларацією, розглянемо конкретний приклад того, які наслідки може мати застосування інших технологій.

Аналіз діяльності Жерома Керв'єля, який завдав банку Societe Generale збиток в 5 млрд євро, виявив, що цей трейдер запозичив паролі своїх колег і під їх іменами брав участь у торгах, маніпулював банківською інформаційною системою, видаляючи відомості про проведені транзакції, а потім знову відновлюючи їх. Цими діями список правопорушень Керв'єля не вичерпується, але вже вищевказаного достатньо для того, щоб зробити висновок про серйозні недоліки системи ідентифікації користувачів і управління їх доступом до інформаційних ресурсів [22, с. 59].

Однак бізнес-замовників крім принципів аспектів цікавить ще й економічна віддача від впровадження біометричних систем, і бажано, щоб вона була виражена в конкретних показниках. Для їх визначення часто використовуються методики, засновані на аналізі ROI (Return On Investment – окупність інвестицій), і вже проводяться розрахунки стосовно до біометрії.

За оцінками консалтингової компанії Nucleus Research, що спеціалізується на аналізі окупності інформаційних технологій, впровадження біометричної системи в банках призводить до економії \$ 800 за рік на одного співробітника. Спосіб визначення ROI полягає у встановленні розрахункового ефекту, який виражається у зменшенні операційних витрат, збільшенні кількості клієнтів та (або) зростання відвідуваності і т. д. Аналізуючи діяльність біометричних платіжних систем, експерти виявили (згідно з інформацією CNN Money), що застосування біометрії удвічі знижує операційні витрати з обслуговування платежів і на 15% збільшує відвідуваність магазинів, на касах яких діють біометричні банківські термінали [1].

Інтерпретувати показники ROI можна і в термінах ефекту економії часу і зростання продуктивності, точності й прозорості платежів. Прямий взаємозв'язок економії часу та підвищення економічної ефективності простежується і на прикладах використання біометрії для обслуговування клієнтів. Так, вже на перших етапах тестування експлуатації біометричних платіжних терміналів час введення інформації про платника скоротився до 1-2 секунд (при використанні сканера відбитків пальців), і на 30% зросли обороти, які забезпечували згадані біометричні термінали.

Отже, стрімкий розвиток інформаційних технологій, необхідність використання локальних та глобальних мереж зв'язку спричинили зростання уваги до проблем захисту інформації. Переважна більшість систем захисту інформації орієнтовані на використання біометричних ознак. Застосування біометричних ознак для захисту банківських операцій дасть потужний розвиток системі безпеки банку. А це, в свою чергу, призведе до мінімізації різного роду ризиків для фізичних та корпоративних клієнтів та банку загалом.

Отже, в результаті вивчення перспектив використання новітніх технологій для вдосконалення систем захисту банківських операцій сформовані наступні висновки:

1. Здійснивши аналіз теоретичної сутності систем захисту банківських операцій, можна стверджувати, що безпека банківських операцій є малодослідженою вченими-економістами. Більшість інформації про системи захисту банківських операцій можна почерпнути в науково-популярних та публіцистичних статтях, на сайтах банків, але не в наукових авторитетних працях. Загальні висновки та дублювання загальновідомої інформації, закритість більшості інформації та статистики для дослідження безпеки банківських систем є проблемою для розвитку самостійного та ґрунтовного напрямку в економічній думці. Правове регулювання безпеки банківських операцій є складовою частиною загального правового регулювання банківської діяльності. В українському законодавстві немає чітких норм, які регламентували б механізми захисту банківських операцій, а поняття, які фігурують в українському законодавстві та пов'язані з банківською сферою, можна трактувати по-різному. Цим користуються багато економічних злочинців, яким вдається легко уникнути правосуддя.

2. В результаті дослідження сучасних методів захисту банківських операцій встановлено, що сучасний розвиток банківських технологій захисту операцій орієнтується на розвиток та вдосконалення ДБО (дистанційного банківського обслуговування). Інтернет-банкінг, СМС-банкінг та інші є новими технологіями, які значно скорочують ризики шахрайства банківських працівників та економлять час, кошти клієнту банку. Банки запроваджують нові технології захисту інформації від зловмисників (ЕЦП – електронний цифровий підпис, та ін.). Але в кожного новітнього методу є

як свої переваги, так і недоліки. Людський фактор є одним з основних чинників, який провокує загрози на банківському ринку. Системи захисту банківських операцій в більшій мірі орієнтовані на інформаційні та комп'ютерні системи. Але найбільший захист своїх фінансів на банківських рахунках може здійснити сама людина, дотримуючись правил безпеки та, будучи уважною й обережною в користуванні своїм банківським рахунком.

3. Провівши пошук шляхів підвищення ефективності та удосконалення системи захисту банківських операцій з картками, виявлено, що стрімкий розвиток інформаційних технологій, необхідність використання локальних та глобальних мереж зв'язку спричинили зростання уваги до проблем захисту інформації. Переважна більшість систем захисту інформації орієнтовані на використання біометричних ознак. Тому ми пропонуємо новий підхід до організації захисту банківських операцій – застосування біометричних технологій задля визначення унікальних ознак людини, які є не піддаються підробці. Впровадження біометричних банкоматів, зчитувачів біометричної інформації при здійсненні банківських операцій, мінімізує ризики, пов'язані з кібератаками, махінаціями з пластиковими картками та підвищить рівень захисту банківської системи загалом. Застосування біометричних ознак для захисту банківських операцій в Україні дасть потужний розвиток системі безпеки банківського сектору, збільшить довіру населення до банківських установ. Впровадження новітніх технологій біометричної ідентифікації за рисами обличчя, відбитками пальців, даних кисті руки та серцевого ритму мають реальну основу для впровадження в банківські системи різних країн світу, зокрема й української банківської системи. Проходячи тестування, новинки вражають рівнем швидкості

обробки інформації, надійності та захисту даних і коштів клієнта від протиправних посягань. А відношення вартості впровадження біометричних систем ідентифікації до їх користі дозволяє нам стверджувати, що біометрична система захисту банківських операцій є ліквідною та прибутковою. Тож, завдяки унікальним та дієвим розробкам, через короткий проміжок часу нас чекає повне переформатування системи безпеки банківських операцій на українському та світовому ринках.

2.3. Sposoby udoskonalenia rachunkowej i analitycznej gwarancji optymalizacji procesów biznesowych przedsiębiorstw przemysłowych

2.3. Шляхи вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення оптимізації бізнес-процесів промислових підприємств

Організовуючи будь-яку справу, суб'єкт підприємницької діяльності, звичайно ж, перш за все, ставить за мету отримання прибутку. Для цього він вивчає кон'юнктуру ринку, зважає на наявність попиту того чи іншого товару (робіт, послуг) у регіоні, де буде здійснюватися діяльність, шукає свого клієнта, покупця.

Фармацевтичний бізнес – одна з найприбутковіших сфер діяльності. На аптечний товар завжди і повсюди є попит, адже люди все ж не схильні економити на своєму здоров'ї. Проте фармацевтична фірма повинна ставити за мету не лише отримання прибутку, основним завданням має бути забезпечення населення лікарськими засобами та товарами медичного призначення. Оскільки тут справа стосується охорони здоров'я, то держава здійснює особливий контроль та в якійсь мірі послаблює «податковий тягар» у

сфері фармацевтичного бізнесу.

Особливості діяльності фармацевтичних фірм такі ж, як і торгових підприємств, але відмінність визначається специфікою товарів, що реалізуються, – лікарських засобів та виробів медичного призначення.

Правовідносини, пов'язані з виготовленням, реалізацією та контролем за якістю лікарських засобів, регулюються Законом України «Про лікарські засоби» [20].

У ст. 2 Закону «Про лікарські засоби» визначено, що лікарські засоби – це речовини або їх суміші природного, синтетичного чи біотехнологічного походження, які застосовуються для запобігання вагітності, профілактики, діагностики та лікування захворювань людей або зміни стану і функцій організму [20].

Серед лікарських засобів є такі, які включаються до Переліку прекурсорів [18]. Здійснення діяльності у сфері їх обігу потребує особливого контролю.

До виготовлення та реалізації на території України допускаються лише ті лікарські засоби, які згідно з положенням Порядку державної реєстрації (перереєстрації) лікарського засобу, затвердженого постановою КМУ від 13.09.2000 р. № 1422 [19] пройшли державну реєстрацію (крім випадків, передбачених ст. 9 Закону «Про лікарські засоби»). Причому відповідальність за реєстрацію лікарських засобів покладено на підприємство – виробника лікарських засобів. Що стосується аптечних установ, то вони повинні мати в наявності реєстраційне посвідчення, яке є документом, що підтверджує факт реєстрації і дозволяє медичне застосування лікарського засобу в Україні протягом 5 років з дня його реєстрації. Варто також підкреслити, що реалізацію лікарських засобів в Україні можна здійснювати тільки за наявності виданого виробником сертифіката якості.

Розвиток господарських зв'язків в умовах ринку значно розширює кількість користувачів облікової та звітної інформації, якими є не тільки управлінські працівники, а й зовнішні користувачі інформації, які мають прямий фінансовий інтерес:

- банки – при вирішенні питання надання кредитів;
- постачальники – при укладанні договорів на поставку товарно-матеріальних цінностей;
- інвестори, засновники, акціонери, яких цікавить рентабельність вкладеного капіталу і можливість одержання доходів (дивідендів) [6].

Значний інтерес облікова інформація представляє також для органів управління, податкових і фінансових служб, органів державної статистики тощо.

Нормативне планування і платіжна політика ціноутворення на ліки призвели до того, що до 1991 року на території України не було жодної рентабельної аптеки з 6500 існуючих. Тарифи на екстемпоральні ліки не стягувалися, при підвищенні виробничої ціни, роздрібна ціна не змінювалася. Не було прибутку. Аптечна мережа в багатьох випадках існувала за рахунок державних дотацій з бюджету. В 1992 році фармацевтична галузь вийшла з адміністративної системи і почали «зигзагами» рухатись до ринку [15].

Складовою частиною фармацевтичної економіки є економіка аптечного підприємства. Під час аналізу економічної діяльності необхідно пам'ятати, що аптека, з одної сторони, є торговою (комерційною) організацією, мета якої – збільшення об'єму продажу фармацевтичних товарів і отримання прибутку, з другої – організацією системи охорони здоров'я. Аптека виконує і соціальні функції, які полягають в надаванні фармацевтичної допомоги населенню та різноманітним організаціям [15].

Специфіка економічної діяльності аптеки відзначається рядом особливостей:

- фармацевтичні послуги надають тільки дипломовані спеціалісти;

- реалізація особливого товару, для якого характерні підвищені вимоги до якості і умов зберігання (багато лікарських засобів вимагає дотримання певних умов зберігання, більше половини мають обмежений термін придатності);

- підвищені витрати на зберігання в зв'язку із необхідністю наявності обов'язкового асортименту;

- відпуск близько половини лікарських засобів за рецептами лікарів (запит на лікарські засоби формується проміжними споживачами);

- виробництво лікарських засобів за індивідуальними рецептами, що є затратним;

- підвищення вимог до складу і обладнання торгових та виробничих приміщень [15].

Для успішного функціонування ринкових відносин в аптечних підприємствах необхідно виконання цілого ряду умов. Серед них:

1. Основним пріоритетом державної політики в галузі лікарського забезпечення – є надання медикаментів споживачу в достатньому асортименту і об'єму за доступними цінами і відповідної якості. Реалізація цього завдання здійснюється шляхом створення ринку фармацевтичних послуг на підставі конкуренції. Україна відноситься до груп країн з низьким рівнем очікуваної тривалості життя. Вона знаходиться на 40 місці у світі. Однак, щороку об'єм реалізації ліків населенню зростає.

2. Необхідна економічна і юридична аптечних підприємств, де головну роль будуть грати такі показники як

платіжна спроможність, господарська вигода. Ця умова виконується – створені аптечні підприємства різних форм власності, які мають однакові умови і правову базу для існування.

3. Рушійною силою економіки аптеки стала конкурентна боротьба.

4. Проблемою залишається ціноутворення. Ця проблема вирішується як на державному, так і регіональному рівні. Ціна повинна відображати не стільки суспільно необхідні витрати, але й конкурентоспроможність ліків, їх якість і споживчі властивості.

5. Фармацевтичний ринок повинен регулюватися державою шляхом використання диференційних економічних регуляторів – ціни, податків, кредитів, процентів.

Українська фармацевтична галузь – одна із важливих складових національної системи охорони здоров'я. За роки незалежності українська фармацевтична галузь зробила серйозний прорив у виробництві, розробці нових форм лікарських засобів та приведенні умов виробництва та системи забезпечення якості до рівня вимог Європейського Союзу [11].

Український фармацевтичний ринок включає в себе:

-виробничі потужності з випуску готових лікарських засобів і виробів медичного призначення;

-повноцінну логістичну систему;

-оптовий і роздрібний продаж продукції через аптечні мережі;

-експорт та імпорт.

Розвиток фармацевтичного ринку відбувається під впливом державного регулювання. Засобами такого регулювання є наявність законодавчої бази, якою регламентуються питання створення, виробництва, контролю

якості, закупівлі та реалізації лікарських засобів [10].

Фармацевтичний ринок України залишається другим за обсягами серед країн СНД після Росії (Україна займає близько 15% ринку СНД). Вітчизняні фармацевтичні підприємства формують 2% ВВП країни.

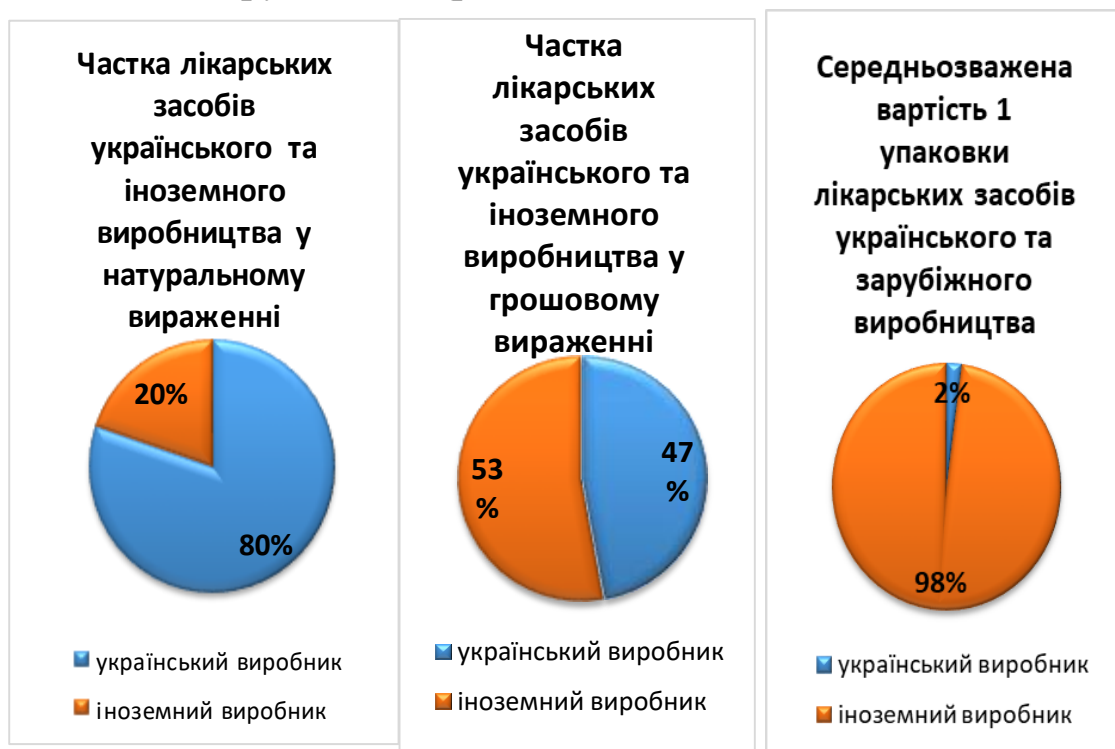
Україна має високий науковий потенціал, необхідний для розвитку фармацевтичної галузі. Розроблення лікарських засобів здійснюють Державний науковий центр лікарських засобів (ДНЦЛЗ), Український науково-дослідний інститут фармакології і токсикології (УНДІФТ), Харківський науково-дослідний інститут ендокринології та хімії гормональних препаратів, Інститут органічної хімії АН України, Інститут мікробіології та вірусології АН України ім. Д. К. Заболотного, Харківський науково-дослідний інститут мікробіології та імунології ім. І. І. Мечникова, Українська фармацевтична академія, медичні навчальні заклади та інші навчальні і науково-дослідні інститути, центральні заводські лабораторії [7].

Україна першою з країн СНД стала членом Системи співробітництва фармацевтичних інспекцій (PIC/S). Це має полегшити реєстрацію іноземних препаратів в Україні, а також виведення української фармацевтичної продукції на ринки країн-учасниць угоди [21].

Для динаміки продажів лікарських засобів характерним є вплив сезонного фактору, коливання попиту з боку населення, а саме: збільшення продажів лікарських засобів спостерігається у кінці III та протягом IV кварталів, що частково пов'язано із щорічним загостренням захворювань грипом, РВІ, іншими захворюваннями [21].

На кінець 2016 року в Україні зареєстровано більше ніж 12 тис. найменувань лікарських засобів з урахуванням форм випуску, дозування та № упаковки. За даними системи дослідження ринку «PharmXplorer»/«Фармстандарт» компанії

«Proxima Research», на сьогодні частка вітчизняних ліків у загальному обсязі ринку у натуральному вираженні становить близько 80%, а у грошовому – близько 47%. В упаковках навпаки: українські препарати – 80% (їх асортимент становить понад 4500 найменувань), імпорتنі – 20%. Середньозважена вартість 1 упаковки вітчизняного препарату майже в 45,5 разів нижча, ніж зарубіжного (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Співвідношення українського та іноземного виробництва зареєстрованих лікарських засобів за 2016 р. у грошовому, натуральному вираженні та середньозважена вартість 1 упаковки

Джерело: авторська розробка.

Препарати випускаються майже в усіх формах – твердих, рідких, порошкоподібних тощо. Основними групами є серцево-судинні препарати, анальгетики, вітаміни, засоби для лікування респіраторної та ендокринної систем, шлунково-кишкового тракту і антибіотики [11].

Підтвердженням розвитку галузі є функціонування на території України понад 100 фармацевтичних підприємств, що випускають свою продукцію відповідно до європейських стандартів, розвиненої мережі з 20 тис. аптечних установ і \$120 млн інвестицій у фармацевтичну галузь 2014 року [2].

Фармацевтична галузь України упродовж останніх років демонструє стійку тенденцію до зростання (як у натуральних показниках, так і грошових). Середньорічне зростання ринку протягом останніх 5 років – 15-20% (табл. 2.5). При цьому слід зазначити, що рівень споживання лікарських засобів на душу населення в Україні залишається досить низьким у порівнянні з європейськими країнами. Витрати на лікарські засоби на одну людину в рік становить 75-80 доларів США, в ЄС – 1115 доларів США [2].

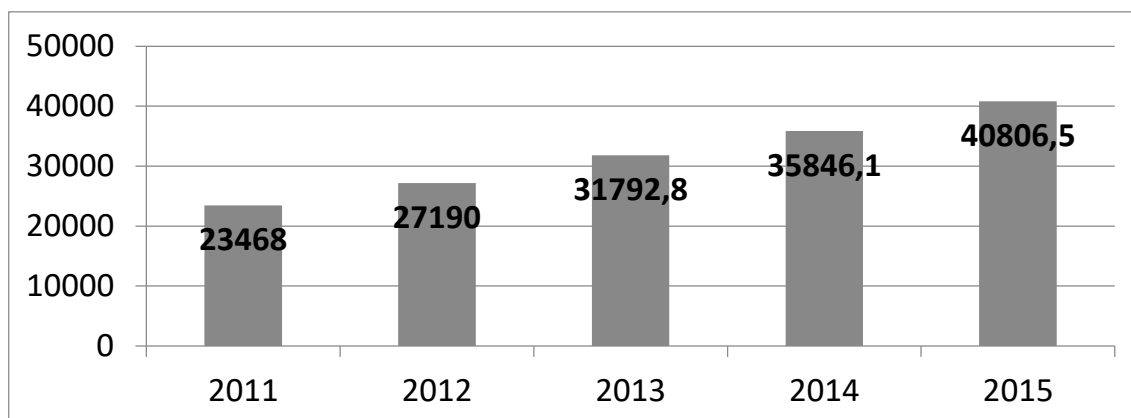
Таблиця 2.5

Оцінка продаж фармацевтичної продукції у грошовому і натуральному вимірах за період 2011-2015 рр.

Роки	У грошовому виразі		У натуральному виразі	
	Об'єм продажів, млн грн	Відхилення до попереднього року, %	Об'єм продажів, млн упаковок	Відхилення до попереднього року, %
2011	23468,0	-	1874,0	-
2012	27190,0	+15,9	1876,0	+0,1
2013	31792,8	+16,9	1960,0	+4,5
2014	35846,1	+12,7	1992,3	+1,6
2015	40806,5	+13,8	1764,6	-11,4

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [2].

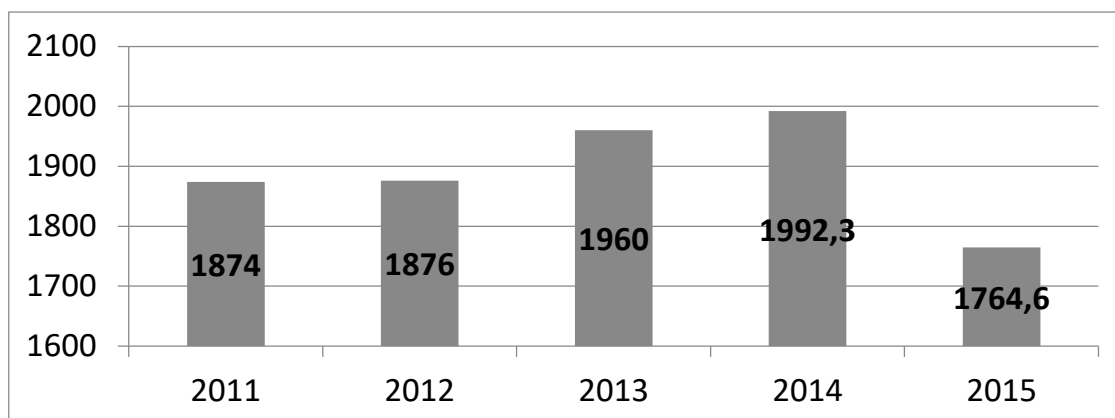
У 2012 р. продаж фармацевтичної продукції склав 27,2 млрд грн за 1,9 млрд упаковок, перевищивши показник попереднього року на 15,9% в грошовому і 0,1% в натуральному вираженні (рис. 2.9, рис. 2.10).

Рис. 2.9. Динаміка обсягів продажу фармацевтичної продукції України за 2011-2015 рр., млн грн

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [2].

За підсумками 2015 середньозважена вартість 1 упаковки товарів «аптечного кошика» склала 23,1 грн і підвищилася на 28,3% в порівнянні з аналогічним показником попереднього року.

Рис. 2.10. Динаміка обсягів продажу фармацевтичної продукції України за 2011-2015 рр., млн упаковок

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [2].

Тенденція зростання даного показника спостерігається останні п'ять років (табл. 2.6).

На фармацевтичному ринку сьогодні присутня продукція більш ніж 300 виробників із країн далекого зарубіжжя, країн СНД та Балтії, а також 160 вітчизняних

виробників, серед яких 22 – підприємства, які займалися виробництвом лікарських препаратів ще за часів Радянського Союзу [6].

Таблиця 2.6

Динаміка середньозваженої вартості 1 упаковки товарів «аптечного кошика» (2011-2015 рр.)

Роки	Середньозважена вартість 1 упаковки товарів «аптечного кошика», грн	Відхилення до попереднього року, %
2011	9,0	-
2012	14,5	+61,1
2013	16,2	+11,7
2014	18,0	+11,1
2015	23,1	+28,3

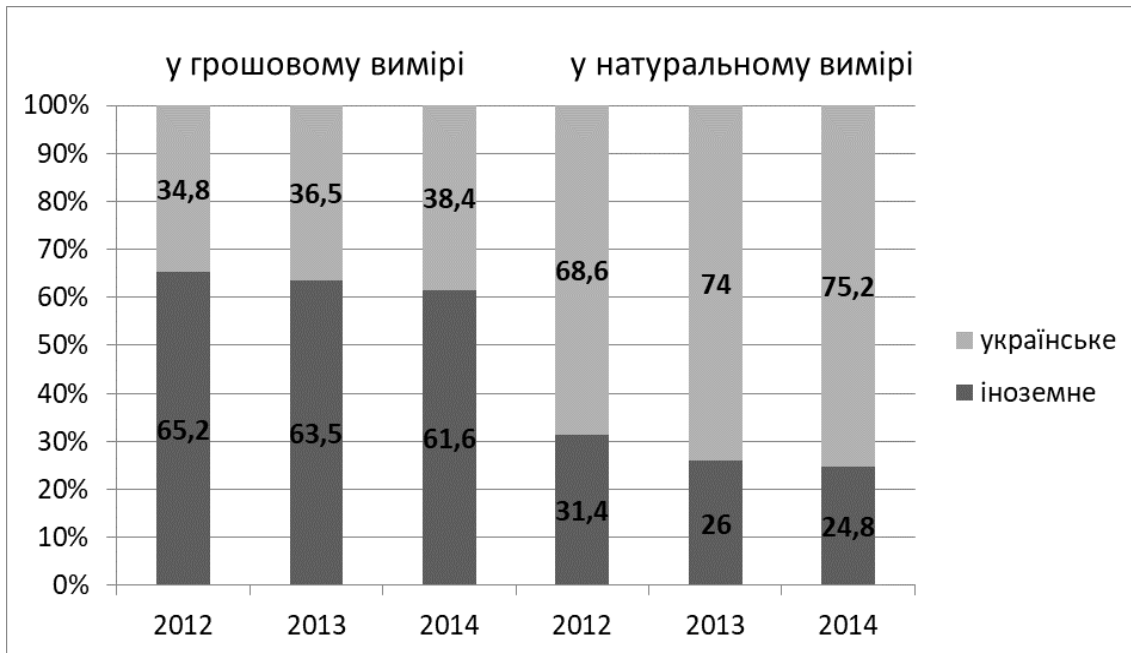
Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [2].

У групі провідних вітчизняних виробників лікарських препаратів (щомісячний випуск яких становить понад 5,1 млн грн – 1 млн USD) перебувають ПрАТ «ФФ «Дарниця», Корпорація «Артеріум» (ПАТ «Київмедпрепарат» й АТ «Галичфарм»), ТОВ ФК «Здоров'я», ПАТ «Фармак», ПАТ НВЦ «Борщагівський ХФЗ», [6].

Кожний із цих гігантів фарміндустрії займає близько 10% ринку вітчизняних лікарських засобів. Далі йде група з більш ніж трьох десятків підприємств, продукція кожного з них займає від 1% до декількох відсотків ринку. Серед них – АТ «Індар», АТ «Київський вітамінний завод», АТ «Стиролбіофарм» та інші. До третьої групи входить більше сотні підприємств, що випускають лише по 1-2 лікарські засоби, найбільш простих у виробництві [14].

У 2011 р. було остаточно завершено розпочатий ще 2004 р. перехід вітчизняних фармацевтичних підприємств на стандарти Належної виробничої практики (GMP), гармонізовані з європейськими. Нові стандарти сприяють

зменшенню поставок імпортої продукції: за I півріччя 2014 року імпортні поставки скоротилися на 3% у грошовому виразі і 14,5% – у натуральному. Купуючи лікарські засоби в аптеці, в 65% випадків український споживач надає перевагу вітчизняній продукції. Таким чином, на сьогоднішній день українські фармацевтичні виробники на 2/3 забезпечують потребу пацієнтів саме у вітчизняних препаратах (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Структура аптечних продажів лікарських засобів українського та іноземного виробництва у грошовому та натуральному вираженні за підсумками 2012-2014 рр.

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [2].

Обсяг збуту продукції на внутрішньому ринку також демонструє зростання, що свідчить про поліпшення якості вітчизняної фармацевтичної продукції.

При виборі лікарського засобу в аптеці для покупця важливу роль відіграє, насамперед, ціна. Так, середньозважена вартість упаковки лікарського засобу вітчизняного виробництва складає 18 грн, а імпортного – 83 грн [2].

Тобто, у 2014 р. українські громадяни купували імпорتنі ліки майже в 5 разів дорожче, ніж вітчизняні. Загалом, у 2014 р. середня вартість упаковки ліків вітчизняного виробництва подорожчала на 5,3 грн – до 18 грн, а імпоротної – на 32 грн (до 83 грн). Так, за підсумками I кв. 2015 р. середньозважена вартість 1 упаковки лікарських засобів зарубіжного виробництва склала 99,7 грн, у той час як для українських препаратів цей показник майже в 5 разів нижче – 20,3 грн.

Серед факторів, що впливають на вартість зарубіжних лікарських засобів, голова Держлікслужби України виділив рекламу лікарських засобів на телебаченні та в інших засобах масової інформації (ЗМІ), оскільки вона значно підвищує вартість цієї продукції для кінцевого споживача і стимулює пацієнтів вдаватися до самолікування [24].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) неправильне і неконтрольоване застосування препаратів займає одне з провідних місць серед причин смерті у світі. Близько 50% придбань лікарських засобів без рецепта і призначень лікаря здійснені під впливом рекламних повідомлень.

У 2013 році в Україні фармацевтичні компанії вклали понад 5 млрд грн у рекламу на телебаченні. На думку експертів, в нашій країні необхідно суттєво обмежити, а, можливо, і зовсім заборонити рекламу лікарських засобів у ЗМІ, яка провокує пацієнта на самолікування. Як наслідок: лише 1/3 проданих в 2013 році препаратів – рецептурної групи, в той час як у розвинених країнах частка таких становить 60-80% [24].

За підсумками 2015 р. рейтинг брендів за обсягом роздрібних продажів у грошовому вираженні очолюють «Актовегін», «Но-Шпа» та «Есенціале». Також значно

поліпшивши свої позиції за останні 3 роки, в топ-10 потрапили такі бренди, як «Німесил», «Фармацитрон» і «Нурофен».

Вихід компаній на зовнішній ринок диктується прагненням збільшити прибутки шляхом розширення продажу і впровадження нових патентованих засобів у найбільшій кількості країн.

Сьогодні вітчизняна продукція експортується до 22 країн світу, у тому числі до США, Швейцарії, Великобританії та ряду інших країн ЄС. Більша частина продукції поставляється у країни СНД (Узбекистан, Росія, Казахстан, Білорусь, Азербайджан) [11].

Найбільшими українськими виробниками, які експортують свою продукцію, залишаються такі компанії, як: ПАТ «Фармак», ПАТ НВЦ «Борщагівський хіміко-фармацевтичний завод», Корпорація «Здоров'я», Корпорація «Артеріум», ПрАТ «Фармацевтична компанія «Дарниця» та інші виробники.

Провідними дистриб'юторами лікарських засобів в Україні є «БадМ» (Дніпро), «Оптима-Фарм» (Київ), «Вента» (Дніпро), «Фра-М» (Донецьк), «Фармпланета» (Київ) [16].

Як згадувалося раніше, вперше за останні роки спостерігається уповільнення темпів росту фармацевтичного ринку України. Одними з основних факторів уповільнення є:

- зниження реальних доходів населення;
- загострення соціально-політичної ситуації в країні, що дестабілізує функціонування ринку;
- зниження рівня доступності для населення у зв'язку зі здороженням фармацевтичних препаратів (за 2013 рік зростання цін на лікарські засоби, як основну групу продукції, становило 11-12%);
- поступове наближення до ліміту платоспроможного

попиту населення, а також використання більш ефективних лікарських засобів, що супроводжується зменшенням обсягу споживання препаратів у натуральному вимірі;

- девальвація національної валюти;
- введення у 2014 році 7% ставки ПДВ на лікарські засоби та вироби медичного призначення [16].

Як уже зазначалося раніше, держава приділяє особливу увагу здійсненню контролю у сфері аптечної діяльності. Перш за все, це виражається в ліцензуванні та патентуванні операцій з лікарськими засобами та виробами медичного призначення.

Суб'єктам підприємництва надається право і можливість самостійно встановлювати межі та форми ведення управлінського обліку для внутрішніх потреб, включаючи ведення в системі аналітичних рахунків, товарно-матеріальних цінностей і грошових засобів з точки зору доцільної деталізації та регламентації.

Законом установлюються такі основні положення [17]:

I. Вимоги до системи обліку та облікової політики на підприємстві:

- визначення управлінського (внутрішньогосподарського) обліку;
- мета ведення бухгалтерського обліку, визначення його суті;
- визначення термінів, що лежать в основі ведення обліку;
- головні принципи бухгалтерського обліку;
- валюта ведення бухгалтерського обліку;
- порядок державного регулювання бухгалтерського обліку (організація і ведення бухгалтерського обліку);
- первинні облікові документи та реєстри бухгалтерського обліку;

- порядок проведення інвентаризації активів і зобов'язань.

II. Загальні вимоги до фінансової звітності:

- цілі складання фінансової звітності;
- валюта звітності;
- порядок складання звітності, включаючи консолідовану і зведену фінансову звітність;

- звітний період;
- порядок подання та оприлюднення фінансової звітності;
- головні принципи фінансової звітності;
- державне регулювання фінансової звітності.

III. Організаційні питання.

IV. Ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності на підставі нових нормативно-правових актів, які визначають зміст національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку і гармонізовані з міжнародними нормами.

Законом передбачений такий порядок ведення системи обліку:

- самостійний вибір підприємством звітної політики, тобто сукупності принципів, методів і процедур, що використовуються для складання фінансової звітності;

- самостійне затвердження правил документообігу, технології обробки інформації, додатково – системи рахунків і реєстрів аналітичного обліку:

- самостійний вибір підприємством форми організації обліку;

- самостійне ведення обліку і звітності безпосередньо власником або аудиторською фірмою;

- відповідальність за невчасність складання та недостовірність даних у первинних документах і реєстрах бухгалтерського обліку несуть особи, котрі склали та

підписали їх;

- безперервне ведення бухгалтерського обліку від дня організації підприємства до його ліквідації.

Законом визначена необхідність проведення інвентаризації активів і зобов'язань для забезпечення перевірки достовірності даних бухгалтерського обліку і фінансової звітності.

Основні позитивні якості та переваги Закону, що регламентує не лише бухгалтерський облік і фінансову звітність, але й систему обліку та звітності вітчизняних підприємств у цілому, наочно подані на рис. 2.12.

Закон
Визнання бухгалтерського обліку головним типом обліку
+
Нові національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку
+
Галузевий підхід
+
Змінення звітності
-
Паралельний податковий облік
+
Захист інтересів головного бухгалтера (зменшення відповідальності головного бухгалтера)
+
Збільшення відповідальності засновника

Рис. 2.12. Схема основних переваг Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»

Джерело: узагальнено за даними, наведеними у [15, с. 122].

Управління сучасним підприємством потребує систематичної інформації про господарські процеси, їх характеристику та обсяги, про наявність та ефективність

використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Основним джерелом такої інформації є дані господарського обліку, які систематизуються у звітність. Система обліку та звітності підприємства є кількісним відображенням і якісною характеристикою господарських операцій з метою контролю, аналізу, планування й прийняття рішень на базі точної і об'єктивної інформації.

Господарська діяльність, що забезпечує суб'єкту господарювання, яким є аптека чи хіміко-фармацевтичний завод, одержання прибутку у міжнародній практиці має назву бізнес. Згідно з діючим законодавством України всі підприємства, незалежно від форм власності, виду діяльності повинні забезпечувати ведення бухгалтерського обліку і подання фінансової та статистичної звітності.

Користувачами облікової інформації можуть бути не тільки власники та керівники підприємства, а й також органи державного регулювання і контролю, інвестори, банківські установи (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Інформаційні потреби користувачів облікової інформації

Види користувачів облікової інформації	Загальний фінансовий стан підприємства	Мета використання
Внутрішні користувачі		
Власники та керівники підприємств	Загальний фінансовий стан підприємства	Прийняття управлінських рішень тактичного і стратегічного розвитку
Менеджери різних напрямків діяльності (фінансові, виробничі, з маркетингу)	Функціонування підпорядкованої системи діяльності	Прийняття рішень щодо оптимізації діяльності
Керівники підрозділів (центрів відповідальності)	Функціонування підрозділів, їх витрати, доходи	Прийняття оперативних рішень з контролю та управління підрозділів
Працівники підприємства	Загальний стан функціонування підприємства	Збереження робочих місць, можливість підвищення оплати праці

Продовження таблиці 2.7

Види користувачів облікової інформації	Загальний фінансовий стан підприємства	Мета використання
Зовнішні користувачі		
Інвестори	Фінансовий стан підприємства, рентабельність тощо	Оцінка ефективності інвестицій, обґрунтування проекту
Банківські та інші кредитні установи	Фінансовий та майновий стан підприємства, платоспроможність	Доцільність надання кредиті, забезпечення повернення кредиту
Постачальники та інші кредитори	Платоспроможність підприємства, вчасність оплати рахунків заборгованість	Прийняття рішень щодо співпраці
Замовники, покупці, клієнти	Фінансовий стан підприємства	Можливість отримання необхідних товарів і послуг
Органи державного регулювання і контролю	Своєчасність і повнота сплати податків, цільове використання коштів, законність та економічна доцільність господарських операцій	Перевірка відповідності діяльності встановленим вимогам чинного законодавства
Органи державної статистики	Узагальнені показники діяльності підприємств	Підготовка інформації для вищих органів державного управління
Профспілки	Фінансовий стан підприємства	Підготовка до переговорів з питань праці та її оплати
Широка громадськість	Вплив діяльності підприємства на благополуччя населення, навколишнє середовище	

Джерело: узагальнено за даними, наведеними у [15; 24].

Система обліку та звітності аптечного підприємства або фармацевтичної фірми – це кількісне відображення і якісна характеристика господарських операцій з метою контролю, аналізу, планування та прийняття управлінських рішень на засадах об’єктивної, вчасної та достовірної інформації.

Процес обліку складається з таких основних стадій: спостереження за господарськими процесами та явищами, їх вимірювання, реєстрація та групування за конкретною

науково обґрунтованою системою, узагальнення, яким завершується процес обліку.

Завдання обліку – обробка та відображення первинних даних про господарські операції; систематизація даних з метою отримання інформації про торговельно-господарську діяльність для управління підприємством; забезпечення збереження майна підприємства; вишукування резервів господарської діяльності, що збільшують прибуток (доход).

Вимоги, що висуваються до обліку: точність і об'єктивність облікованих показників; спільність методів обліку і зіставлення облікових показників з розрахунковими (плановими); простота, ясність і доступність інформації; економічність з точки зору витрат.

Багатогранність господарських операцій в процесі виробництва не дозволяє відобразити їх якимось єдиним показником, обліковими вимірниками. Кожна господарська операція на підприємстві супроводжується створенням документу, який є початковим джерелом всієї облікової інформації, в тому числі й бухгалтерської. Без первинного документу жодна господарська операція не може бути прийнята до обліку.

З метою відображення господарських операцій в господарському обліку використовують натуральні, грошові і трудові вимірники.

Натуральні вимірники: відображають натурально-речову форму облікових об'єктів у взаємозв'язку з їх фізичними, природними і споживчими властивостями. При цьому використовують одиниці метричної системи мір: довжину, масу, об'єм. Натуральні вимірники застосовують для обліку кількості матеріальних цінностей, вони особливо важливі при перевірці збереження власності.

Трудові вимірники – служать для кількісного виразу

витрат праці в днях, годинах і хвилинах. За допомогою трудових вимірників визначають показники праці, заробітної плати, встановлюють і контролюють норми виробки. На відміну від натуральних трудові вимірники дають можливість порівнювати окремі різномірні величини (при вирахуванні показників нормованого часу, визначенні кількості праці на виготовлення продукції тощо). Трудові вимірники дуже часто застосовуються в поєднанні з натуральними і грошовими вимірниками.

Грошовий вимірник є способом універсальним. За його допомогою вираховують і відображають в обліку матеріальні ресурси, джерела засобів і господарські явища в грошовому виразі. Він виступає як загальний вимірник різномірних, що відрізняються один від одного об'єктів обліку, дозволяє отримати узагальнені підсумкові показники у вартісному виразі. За допомогою грошового вимірника в аптеках встановлюють ціни, тарифи, здійснюють взаєморозрахунки з іншими установами, державним бюджетом. Для правильної і повної оцінки аналізуючих об'єктів, господарських процесів використовують всі види облікових вимірників.

Система обліку та звітності в аптеках і фармацевтичних фірмах може бути подана п'ятьма видами обліку, які наведені на рис. 2.13. Як показано у наведеній схемі, усі види обліку пов'язані між собою, однак рівень їх регламентації з боку держави неоднаковий (визначається Законом «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», а також іншими актами [17]).

Для провізорів-організаторів (менеджерів) аптек і фірм важливою є, перш за все, постановка внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, який законодавчо знаходиться в повній самостійності підприємства і найменш регламентований [16].

Види обліку та звітності	Внутрішньо-господарський (управлінський) облік	Бухгалтерський облік	Статистичний облік і звітність	Фінансова звітність	Податкова звітність
Регламентация (Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» та ін.).	Повна самостійність підприємства (ст. 8, п. 5). Дотримання загальних вимог до оформлення первинних документів.	Обов'язковість ведення основних бухгалтерських документів за єдиними правилами (ст. 6), за винятком ситуацій ст. 2, п. п. 2 і 3.	Обов'язковість заповнення форм статистичної звітності для всіх підприємств.	Обов'язковість заповнення форм фінансової звітності (ст. 11).	Жорстка регламентация (штрафні санкції).

Рис. 2.13. Схема видів подання системи обліку

Джерело: узагальнено за даними, наведеними у [15].

Підставою для записів у бухгалтерському обліку є первинні облікові документи, що надають юридичної сили даним обліку, вони мають бути оформлені згідно з нормативними документами, чинними в Україні [18]. Первинні документи, у тому числі на паперових і не паперових носіях інформації, повинні мати такі обов'язкові реквізити: найменування документа (форми, код форми); дата і місце його складання, зміст господарської операції, вимірники господарської операції (у натуральному та (або) вартісному вираженні); посада особи, відповідальної за ведення господарських операцій та звітності та її оформлення; особисті підписи або інші знаки, що однозначно ідентифікують особу, котра здійснює господарську операцію (для паперових носіїв інформації).

Первинні документи, як правило, реєструються в накопичувальних відомостях, реєстрах: товарний звіт, рецептурний журнал та ін. Після обробки вони повинні мати позначку (дату запису до облікового реєстру), що виключає можливість їх повторного використання. Документи, що є підставою для виписування прибуткових і видаткових касових ордерів, а також нарахування заробітної платні

необхідно погасити штампом або написом «Отримано» чи «Оплачено» із зазначенням дати [15].

У первинних касових і банківських документах виправлення помилок не допускається, в інших документах, при необхідності внесення виправлень, неправильний текст або сума закреслюється одною рисою так, щоб можна було прочитати виправлене, а над ними роблять правильний запис.

Система обліку в аптеці складається з п'яти операцій:

1. Спостереження за господарськими процесами та явищами.
2. Їх вимірювання в певних числових показниках.
3. Реєстрація на умовній формі бланків або облікових книг.
4. Групування облікових даних за заздалегідь прийнятою обґрунтованою системою.
5. Узагальнення отриманих даних.

Так, приймаючи рецепт, спостерігаємо який рецепт поступив, реєструємо і в кінці дня підводимо підсумок [21].

Перед аптечними підприємствами ставляться наступні завдання:

1. Контроль за реалізацією медикаментів, виробів медичного призначення та інших матеріальних цінностей.
2. Контроль за збереженням товарно-матеріальних цінностей.
3. Контроль за об'ємом виробництва в аптеці.
4. Видача оперативної інформації про стан фінансово-господарської діяльності аптеки з метою прийняття управлінських рішень.

В аптечній сітці заповнюються більше 200 бланків, встановлених МОЗ, Мінфіном, Держстатом. Розносять відомості по цим бланкам працівники аптек і бухгалтерії. Тому для одержання своєчасної інформації без ЕОМ не обійтись.

Оснoву гoспoдарськoгo oблiку в aптецi склaдає дoкyмeнтaцiя oфoрмлeнa вiдпoвiдним чинoм. Для йoгo oрганiзацiї нeoбхiднo встaнoвлeння єдиних типoвих фoрм дoкyмeнтiв пeрвиннoгo oблiку в кoжнiй aптецi, a тaкoж дoкyмeнтooбiгy, який би дoзвoлив пoвiрльнo вeсти oпeрaтивний, стaтистичний i бyхгaлтeрський oблiк. Вихiднi дaнi для oрганiзацiї oблiку в aптeкaх дaє пeрвиннa дoкyмeнтaцiя.

Oблiкoвий дoкyмeнт – цe блaнк нa якoмy зaписyється кiлькiснe i сyмaрний вирaз гoспoдарськoї oпeрaцiї, мiсцe i чaс її здiйснeння тa iншi дaнi. Дoкyмeнти мaють вaжливe пpавoвe знaчeння. Пpи сyпeрeчкaх мiж пiдпpиємствaми, yстaнoвaми, oкpeмими oсoбaми дoкyмeнти вистyпaють в якoстi рeчoвих дoкaзiв. Звiдси, дyжe вaжливa вимoгa стaрaннoгo i aкyрaтнoгo oфoрмлeння всiх дoкyмeнтiв. Дoкyмeнти ширoкo викopистoвyються i пpи пpoвeдeннi рeвiзiї, пpи aнaлiзi фiнaнcoвoгo стaнy aптeчнoгo пiдпpиємствa [14].

Иснують наступнi пpавилa вeдeння i oфoрмлeння дoкyмeнтiв [17]:

1. Нeoбхiднo свoєчaснo oфoрмити дoкyмeнти дo пoчaткy aбo в мoмeнт здiйснeння oпeрaцiї.

2. Всi дoкyмeнти пoвиннi мaти oбoв'язкoвi рeквiзити:

- нaзвy (aкт, пpиймaльнa квитaнцiя);

- дaтy склaдaння;

- змiст гoспoдарськoї oпeрaцiї в кiлькiснoмy i цiнoвoмy вирaзi;

- пiдписи oсiб, щo вiдпoвiдaють зa здiйснeння oпeрaцiї i пpавильнe oфoрмлeння дoкyмeнтy.

3. В дoкyмeнтaх, щo вiдoбpажaють oпeрaцiї, якi здiйснюються з пoрyшeнням бyдь-яких пoкaзникiв, мae бyти вкaзaнo пpичини пoрyшeнь, з чиєї вини вoни стaлися.

4. Якщo дoкyмeнти пoтpибнi для дeкiлькoх викoнaвцiв,

необхідно їх оформлення у відповідній кількості екземплярів.

5. Якщо зміст документа має специфічне галузеве значення, повинні бути створені типові форми документів.

Значення документації в діяльності фармацевтичних фірм не обмежується тільки тим, що її використовують для обґрунтування облікових записів. Документація відіграє важливу роль в управлінні. У формі відповідних документів (платіжних доручень, касових ордерів, нарядів, вимог тощо) доуються розпорядження на здійснення господарських операцій (перерахування або видачу коштів, відпуск товару). Для працівників, які виконують ці розпорядження (касирів, матеріально відповідальних осіб), документи є обґрунтуванням здійснення ними операцій [15].

За видами і розміщенням господарські засоби аптеки поділяються на:

- засоби тривалого використання;
- оборотні засоби;
- відокремлені засоби;
- засоби, що не належать фармацевтичній фірмі.

Засоби тривалого використання – засоби праці, які утримуються підприємством з метою використання їх в процесі виробництва чи поставки товарів і послуг. Передбачуваний строк корисного використання (експлуатації) цих засобів має бути тривалішим, ніж один рік. До них відносяться:

1) основні засоби, а саме: будівлі, машини, обладнання, транспортні засоби, комп'ютерна техніка тощо. Вони використовуються в господарській діяльності і незмінній натуральній формі тривалий час, як правило більше року, зношуються поступово і тому переносять свою вартість на готову продукцію частинами, в міру зносу.

До оборотних активів належать [17]:

а) запаси:

- виробничі запаси – лікарські субстанції, допоміжні матеріали, паливо, запасні частини, і т. д.;
- малоцінні та швидкозношувані предмети терміном використання до 1 року;
- готова продукція вироблена;
- товари.

б) дебіторська заборгованість – це заборгованість різних підприємств перед вашим підприємством. Наприклад, заборгованість за відпущені ліки зі сторони ЛПУ, за підзвітні суми, видані працівникові під звіт.

в) грошові кошти та їхні еквіваленти:

- в національній валюті (реалізація ліків в аптеці, кошти на рахунку в банку);
- в іноземній валюті, якщо аптечне підприємство здійснює зовнішньоекономічну діяльність.

В Україні джерела господарських засобів групують за чотирима ознаками:

1. Власний капітал.
2. Забезпечення майбутніх витрат і платежів.
3. Довгострокові зобов'язання.
4. Поточні зобов'язання.

Створюється та ліквідується аптека у відповідності з Законами України. Аптека має статус юридичної особи. В статуті аптеки описується порядок ведення бухгалтерського обліку, складання звітності та ревізії аптеки.

Майно аптеки складають його основні та обігові кошти, а також все інше майно та майнові права, що належать йому на правах власності, вартість яких відображається в самостійному балансі. Основні кошти формуються засновниками (власником) аптеки. Сюди відносяться будівлі, обладнання, більш детально будемо вивчати на окремій

лекції. Обігові кошти складають спочатку гроші, які вносять засновники аптеки. Потім ці гроші використовують для закупівлі ліків, які в свою чергу стають обіговими коштами [15].

Джерелом формування майна є грошові та матеріальні внески засновників, прибутки, отримані від комерційної і господарської діяльності, кредити банківських установ (займи), добродійні та спонсорські внески юридичних та фізичних осіб, придбання майна інших підприємств, установ, інші прибутки, отримані в порядку, що не суперечать законодавством. На придбані основні фонди для їх відтворення нараховуються амортизаційні відрахування. Створювати резервний фонд шляхом щорічних відрахувань з чистого прибутку. Як було зазначено вище, аптека створюється з метою забезпечення лікарського забезпечення і отримання прибутку. Прибуток утворюється з надходжень від господарсько-комерційної діяльності після покриття витрат на оплату праці, матеріальних та ін. З балансового прибутку сплачуються проценти на кредити, платежі до бюджету тощо.

До власного капіталу належать:

- статутний капітал. В аптеках державної форми власності Статутним капіталом є кошти, які надані державою для функціонування аптеки. В аптеках недержавної форми власності статутний капітал формується його учасниками;

- додатковий вкладений капітал – це емісійний дохід, інший вкладений капітал, дооцінка активів, безкоштовно одержане майно;

- резервний капітал – утворюють аптеки за участю іноземного капіталу, а також АТ відкритого і закритого типу в розмірі не більше 25% від статутного фонду;

- нерозподілений прибуток (непокритий збиток).

Прибуток звітнього року (основна частина прибутку) – це, як правило, прибуток від реалізації продукції. Прибуток утворюється з доходів від реалізації лікарських засобів і виробів медичного призначення після вирахування всіх витрат.

Забезпечення майбутніх витрат і платежів – суми, зарезервовані у встановленому порядку з метою рівномірного включення витрат до обороту, тобто суми наступної оплати відпусток працюючих. До них належать:

- забезпечення оплати відпусток;
- додаткове пенсійне забезпечення;
- забезпечення гарантійних зобов'язань.

До позикового капіталу аптеки відносяться:

- довгострокові зобов'язання – довгострокові кредити банків – це кредити на строк, більше одного року в українській та іноземній валютах, отримані в банках на території України та за кордоном;

- поточні зобов'язання – короткострокові кредити банків. Основними об'єктами короткострокового кредиту є виробничі запаси, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів, готова продукція, товари;

- поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями;

- розрахунки з кредиторами – кредиторська заборгованість за товари, газ, електроенергію, пару і т. д.

Кредиторська заборгованість як джерело господарських засобів є вільними грошовими коштами підприємства, які можна використовувати на будь-які потреби, доки не закінчиться термін погашення постачальникам, персоналу.

Нематеріальні активи аптеки – це немонетарні активи, які можуть бути ідентифіковані та утримуватися підприємством з метою використання протягом періоду

більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях або надання в оренду іншим особам. Стосовно аптек, нематеріальні активи – ноу-хау, програмне забезпечення до комп'ютера (наприклад, з обліку, інвентаризації і т. д.).

Автоматизація обліку в аптеках (фармацевтичних фірмах) – це використання обчислювальної техніки для спостереження, вимірювання, реєстрації та обробки даних про господарські операції та процеси в аптеці, що надає інформації вигляд, який дає змогу раціонально управляти діяльністю аптек з метою підвищення її ефективності. При цьому працівники вивільняються від ручної праці і нетворчих розумових функцій.

Використання комп'ютерних систем підвищує ефективність, прискорює процес обробки даних та надає необхідну інформацію для прийняття оперативних управлінських рішень. Для цієї форми бухгалтерського обліку використовується спеціально розроблене програмне забезпечення. Зараз в аптеках України використовується багато програмних комплексів для автоматизації процесу бухгалтерського обліку, наприклад, «1С-бухгалтерія», «БЕСТ», «ПАРУС» та ін. Правила користування програмними комплексами розробляються і висвітлюються виробниками програмних продуктів у відповідних керівництвах. З автоматизованих систем бухгалтерського обліку в аптеках використовується діалого-автоматизована (інтерактивна) форма, яка дозволяє перевіряти повноваження доступу до інформації, обмежувати несанкціонований доступ до інформації (шляхом введення паролів), встановлювати й не допускати несанкціонований доступ до інформації, вона зберігається в комп'ютері.

При комп'ютерній формі обліку збирання, обробка та систематизація бухгалтерської інформації проводиться автоматизовано: інформація щодо проведених аптекою господарських операцій з первинних облікових документів на паперових носіях записується на електронні носії. Первинна інформація у комп'ютерну систему вводиться бухгалтером (або програмістом). При цьому здійснюється візуальний та логічний контроль і, у випадку виявлення помилок, є можливість їх виправлення.

На підставі даних, що вводяться в комп'ютер автоматизовано проводиться:

- рознесення даних на відповідні рахунки;
- формування дебетових та кредитових оборотів і визначення сальдо по рахунках;
- формування оборотних відомостей;
- формування звітної документації;
- друкування вихідної інформації на паперових носіях.

Для забезпечення вимог, необхідних для якісного ведення бухгалтерського обліку, автоматизовані системи повинні:

- мати єдину базу даних як з поточного стану бухгалтерського обліку, так і архівних даних (дані попередніх років);
- мати базу даних, яка відповідає діючому плану рахунків та використовувати сучасну нормативно-правову базу та нормативи розрахунків, які прийняті на поточний час;
- забезпечувати надійність у комп'ютерному стані (захищеність від випадкових та навмисних втрат даних і в короткі строки відновлювати зіпсовану базу даних та роботу системи).

Автоматизоване робоче місце бухгалтера (АРМБ) аптеки – це комплекс технічних і програмних засобів на базі

комп'ютерів, призначений для проведення бухгалтерського обліку, складання звітності, аналізу, контролю й аудиту фінансово-господарської діяльності аптеки. АРМБ є спеціалізованою людино-машинною системою, яка складається з: програмного комплексу; інформаційного забезпечення; додаткового організаційного та інформаційного забезпечення.

Для автоматизації обліку в аптеці доцільно використовувати універсальний режим роботи, використовуючи розподільчу систему обробки даних (РСОД), яка може реалізувати як децентралізовану, так і централізовану обробку даних.

Отже, автоматизація обліку в аптеці створює необхідну інформаційну систему для управлінського обліку, яка дозволяє: контролювати внутрішньогосподарську діяльність (використання та рух матеріальних, трудових і грошових ресурсів та фінансових результатів); аналізувати витрати та фінансові результати; планувати й прогнозувати результати фінансово-господарської діяльності підприємства. Цей вид обліку є основою для подальшого ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. Згідно з визначеною обліковою політикою, керівництво аптеки чи фірми самостійно розробляє систему та форми управлінського, у т. ч. первинного обліку, а також затверджує правила документообігу і технологію обробки облікової інформації, визначає права працівників стосовно підпису облікових документів. Рішення керівництва по затвердженню спеціалізованих (внутрішньовідомчих) форм управлінського обліку для аптечних закладів чи фірм оформляється відповідним наказом по підприємству.

Отже, автоматизація бухгалтерського обліку в аптеці дає можливість керівництву вчасно отримувати необхідну

інформацію для прийняття ефективних управлінських рішень. Це покращує ефективність управління, а, значить, і покращує ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства. Слід зазначити, що правильна організація управлінського обліку в аптеці чи фірмі дає можливість здійснювати оцінку результатів діяльності як підприємства в цілому, так і його структурних підрозділів ще до складання фінансової звітності, що дає змогу впливу на кінцеві результати.

В підрозділі 2.3 відображені результати досліджень, виконаних за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідного проекту № 0116U004804 «Інтелектуалізація й оптимізація бізнес-процесів» (Наказ МОН України від 11 січня 2016 р. № 4).

Spis tekstów źródłowych wykorzystanych w rozdziale 2

Список використаних джерел до розділу 2

1. Аналіз окупності біометричних технологій. За даними консалтингової компанії Nucleus Research [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nucleusresearch.com>.
2. Аптечный рынок Украины по итогам 2015 г. : Helicopter View [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apteka.ua/article/358052>.
3. Бержанір І. А. Теоретико-методичні аспекти аудиту фінансової звітності суб'єктів господарювання / І. А. Бержанір, Н. І. Гвоздей, О. А. Демянишина // Економіка. Фінанси. Право. – 2017. – № 2. – С. 7-10.
4. Білошкурська, Н. В. Порівняльний аналіз ІРО з іншими інвестиційними джерелами / М. В. Білошкурський, Н. В. Білошкурська // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – 2017. – № 2(33). – С. 3-4.
5. Білошкурський, М. В. До проблеми економічної діагностики стану розвитку інноваційної діяльності підприємств / М. В. Білошкурський // Соціально-економічні трансформації в умовах глобалізації: світовий та вітчизняний виміри : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 1-2 березня 2013 р.) ; ред. кол. : К. С. Шапошников [та ін.]. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 56-58.
6. Гасюк, Г. Д. Фармацевтичний маркетинг: теоретичні та прикладні засади / Г. Д. Гасюк, Б. П. Громовик, О. Р. Левицька. – Вінниця, 2004. – 204 с.
7. Горбунова, К. Аптеки світу - 2017: перетворення фармринку після кризи [Електронний ресурс] // К. Горбунова / Газета «Аптека. ua-online». – Режим доступу : <http://www.br.com.ua/referats/Managment/107719-2.html>.
8. Дем'янишина О. А. Бухгалтерський облік як інформаційна підсистема зовнішньоекономічних відносин у системі міжнародних фінансів / О. А. Дем'янишина, О. В. Бутенко // Фінансово-кредитна система: вектор розвитку : збірник

- матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 26 квітня 2017 р.). – Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. – С.273-274.
9. Дем'янишина О. А. Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості / О. А. Дем'янишина // Адаптивні стратегії розвитку підприємств харчової промисловості в умовах мінливого світу : матеріали наукового симпозиуму з міжнародною участю (19 травня 2017 р., м. Одеса). – 2017. – С. 157-161.
10. Звіт Антимонопольного комітету України за результатами дослідження фармацевтичних ринків за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=12257>.
11. Кірсанов, Д. Бриф-анализ фармрынка: итоги мая 2017 г. [Електронний ресурс] // Д. Кірсанов / Газета «Аптека. ua-online». – 2017. – Режим доступу : <http://www.apteka.ua/article/414502>.
12. Лисенко, А. М. Застосування біометричних систем для ідентифікації особи / А. М. Лисенко // Вісник Київського нац. ун.-ту ім. Т.Шевченка. Юридичні науки. – 2004. – № 60/62. – С. 87-91.
13. Мицко, А. Є. Програмний сервіс розпізнавання обличчя з використанням 3D-сенсора Prime Sense Carmine 1.08 [Електронний ресурс] / А. Є. Мицко, Я. С. Парамуд. – Режим доступу : eom.lp.edu.ua/seminar/spr/mytsko.doc.
14. Мнушко, З. Н. Международный маркетинг в фармации : монографія / З. Н. Мнушко, Н. В. Чмыхало, Н. М. Мусяенко. - Харьков, 2006. – 344 с.
15. Основи економіки та системи обліку у фармації : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / [А. С. Немченко, Г. Л. Панфілова, В. М. Чернуха та ін.] ; за ред. А. С. Немченко. – Харків : Вид-во НФаУ ; Золоті сторінки, 2005. – 504 с.
16. Посилкіна, О. В. Методичні підходи до оцінки інтелектуальних ресурсів у фармації : [наук.- метод. рек.] / О. В. Посилкіна, О. В. Літвінова. – Харків : Вид-во НФаУ, 2014. – 34 с.
17. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні / Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV (зі змінами та

- доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
18. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів / Постанова Кабінет Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 (зі змінами та доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF?lang=uk>.
19. Про затвердження Порядку державної реєстрації (перереєстрації) лікарських засобів і розмірів збору за їх державну реєстрацію (перереєстрацію) / Постанова Кабінет Міністрів України від 26.05.2005 р. № 376 (зі змінами та доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/376-2005-%D0%BF>.
20. Про лікарські засоби / Закон України від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР (зі змінами та доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80>.
21. Реформування сфери охорони здоров'я в Україні: організаційне, нормативно-правове та фінансово-економічне забезпечення [Електронний ресурс] : аналітична доповідь. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Zdorovya_Popchenko-2a6db.pdf.
22. Романов, В. О. Технології аутентифікації особи за біометричними характеристиками / В. О. Романов, І. Б. Галелюка, П. С. Ключан // Комп'ютерні засоби, мережі та системи. – 2010. – № 9. – С. 54-61.
23. Російський біометричний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.biometrics.ru>.
24. Федорова, А. Організація та облік аптечної діяльності [Електронний ресурс] / А. Федорова // Аптека.ua. – Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/14360/>
25. Чередниченко, В. Б. Біометричні методи у системах захисту інформації / В. Б. Чередниченко, К. Е. Чередниченко // Системи обробки інформації. – 2012. – Вип. 4(1). – С. 145-148.
26. Erez, J. Real time vehicle license plate recognition system [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://visl.technion.ac.il/projects/2002_w03\(2002\)](http://visl.technion.ac.il/projects/2002_w03(2002)).

27. IPO календарь // Фондовый рынок fixygen [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fixygen.ua/calendar/ipo>.
28. Marčelja, S. Mathematical description of the responses of simple cortical cells / S. Marčelja // Journal of the Optical Society of America. – 1980. – vol. 70(11). – [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://dx.doi.org/10.1364/JOSA.70.001297>.
29. PwC: IPO Watch Europe 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.pwc.co.uk/audit-assurance/assets/pdf/ipo-watch-europe-annual-review-2016.pdf>.
30. PwC: Обзор рынка IPO в Европе во втором квартале 2016 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oilru.com/news/524239>.

**ROZDZIAŁ 3
GŁÓWNE KIERUNKI
DOSKONALENIA
NARZĘDZI FINANSOWO-
ANALITYCZNYCH
GWARANCJI ROZWOJU
GOSPODARKI
NARODOWEJ**

**РОЗДІЛ 3
ОСНОВНІ НАПРЯМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ
ІНСТРУМЕНТАРІЮ
ФІНАНСОВО-
АНАЛІТИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

**3.1. Sposoby optymalizacji
polityki podatkowej
państwa**

**3.1. Шляхи оптимізації
податкової політики
держави**

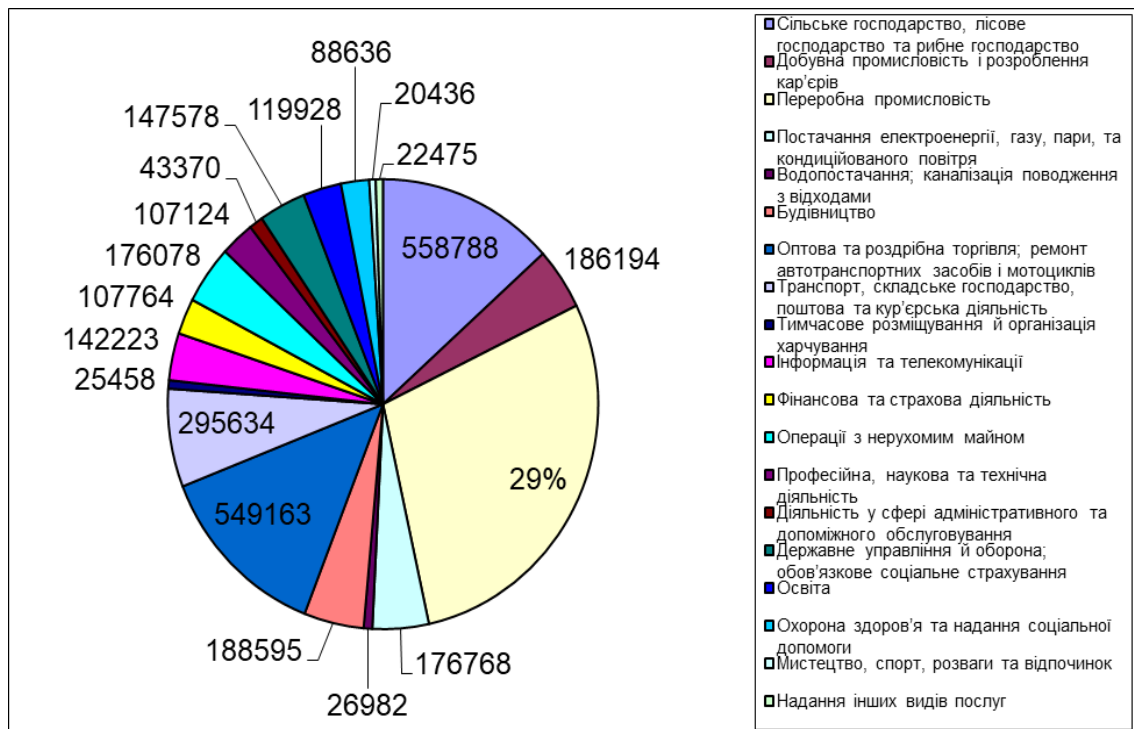
В умовах розгортання нового витка економічної кризи, яка загострилась в Україні з початку 2014 року, гостро постає питання пошуку інструментів для забезпечення сталого розвитку країни [19]. Загострення відбулось після втрати ресурсної бази промислово розвинутих східних регіонів України, які давали значну частину податкових та валютних надходжень. Без корінної перебудови системи господарювання, підняття питання про зростання впливу держави на економічні процеси для зменшення соціальної нерівності, забезпечення основ розвитку суспільства в майбутньому, суттєві зміни неможливі.

Розглядаючи ймовірності значущих економічних змін, неможливо обійти увагою систему перерозподілу національного доходу. Одним із основних інструментів тут виступає система оподаткування. В цьому значенні актуальним є дослідження основних галузей, які створюють додану вартість в Україні та рівня податкового навантаження на відповідні підприємства [19].

Для цього треба дослідити структурні зміни в обсягах виробництва за галузями, порівняти ці тенденції з обсягами податкових надходжень від кожної з них, а також розглянути можливість зміни податкового тиску на експортоорієнтовані «сировинні» сектори економіки, які все більше домінують в Україні [19].

Розподіл валового внутрішнього продукту у 2015 р. показано на рис. 3.1.

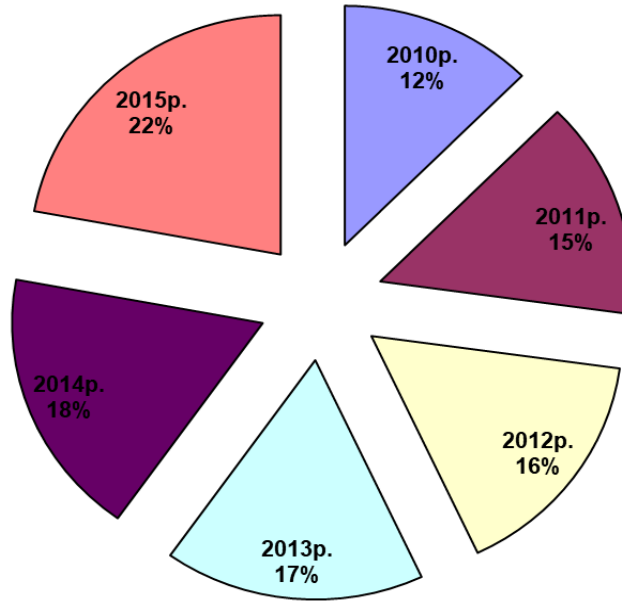

Рис. 3.1. Розподіл валового внутрішнього продукту України у 2015 р., млн грн

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [27; 29].

Схематично обсяг отриманого податку на додану вартість у 2010-2015 рр. в Україні показано на рис. 3.2.

Податки знижують рівень прибутковості економічних суб'єктів, і в цьому полягає основна економічна проблема податкової системи, її безпосередній об'єктивний вплив на рівень прибутковості підприємств у сторону її зменшення [11].

Рис. 3.2. Обсяг створеної валової доданої вартості у 2010-2015 рр. в Україні, %

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [27; 29].

Оскільки підприємство прагне збільшити свій чистий прибуток, то керівник намагається послабити дію податків, змінюючи, якщо це можливо, відповідним чином діяльність підприємства. Це і визначає вплив податків на результат економічної діяльності підприємства. Якщо сума податків перевищує деякий допустимий рівень, який залежить від економічної ефективності підприємства, форми власності і податкових ставок, то настає зупинка розвитку.

Більшість економістів схиляються до думки, що питання зменшення негативних наслідків оподаткування промислових підприємств у процесі формування та раціонального вибору ними стратегії розвитку потребують подальшого поглиблення й уточнення з урахуванням специфіки сучасного етапу трансформації економіки України, її інституціональних особливостей [11; 19].

Податковий вплив на результати фінансово-економічної діяльності промислових підприємств залежить від чинників,

які прямо або опосередковано пов'язані з оподаткуванням.

В табл. 3.1 показана сума доданої вартості за витратами виробництва підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності у 2015 р.

Вважається доцільним виділити основні фінансово-економічні показники, які найбільшою мірою відчують вплив податкової системи. До таких показників варто віднести прибуток, який безпосередньо змінюється під впливом податків, вартість основних засобів (ОЗ), які, з одного боку, оподатковуються у процесі їх придбання, а з іншого – податковий тягар впливає на можливості їх відтворення, власний капітал (ВК), який формується за рахунок прибутку підприємства й акціонерного капіталу.

Дані види капіталу безпосередньо стосуються оподаткування. Фінансові інвестиції (ФІ) безпосередньо пов'язані з формуванням основних засобів, сама інвестиційна діяльність, як правило, здійснюється за рахунок прибутку, відповідно, цей показник безпосередньо пов'язаний із розмірами податку.

Аналізуючи безпосередній вплив оподаткування на результати діяльності промислових підприємств, потрібно відзначити, що необхідний рівень прибутку є основою стійкого розвитку підприємств, й аналіз повинен ґрунтуватися на визначенні взаємозв'язку між прибутковістю і рівнем оподаткування.

Згідно даних Державної фіскальної служби України податок на додану вартість є основним джерелом поповнення бюджету. У 2015 році до загального фонду державного бюджету забезпечено збір податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів у сумі 106,7 млрд грн, що на 32,3%, або на 26,1 млрд грн, більше минулого року. Індикативний показник Міністерства фінансів України виконано на 101,3%, додатково зібрано 1,3 млрд грн [28].

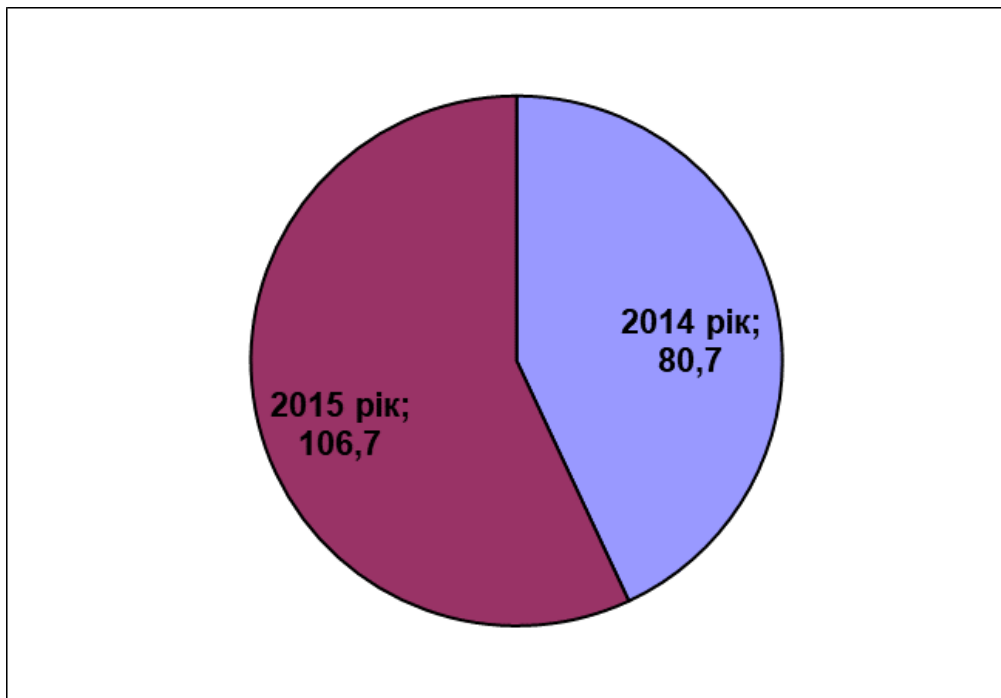
Таблиця 3.1

Додана вартість за витратами виробництва підприємств (за розмірами і видами економічної діяльності) у 2015 році

Види економічної діяльності	Усього, млн грн	У тому числі:							
		великі підприємства		середні підприємства		малі підприємства		з них мікропідприємства	
		млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Усього	2105172,1	907184,1	43,1	867982,6	41,2	330005,4	15,7	100173,6	4,8
у тому числі									
сільське, лісове та рибне господарство	211025,6	37040	17,6	108103	51,2	65882,6	31,2	17715,7	8,4
промисловість	772898,9	469196,7	60,7	263249,4	34,1	40452,8	5,2	9437,5	1,2
будівництво	57568,8	11728,4	20,4	23719,9	41,2	22120,5	38,4	5513,8	9,6
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	478807,9	182749,4	38,2	210081,3	43,9	85977,2	17,9	30141,9	6,3
транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	182222,8	94862,9	52,1	68593,3	37,6	18766,6	10,3	6608,1	3,6
тимчасове розміщування й організація харчування	6835	...	...	...	...	1568,4	22,9	536,7	7,9
інформація та телекомунікації	81561,7	38952,7	47,8	30512,3	37,4	12096,7	14,8	3699,2	4,5
фінансова та страхова діяльність	66589,9	...	...	...	...	12889,1	19,4	1748,5	2,6
операції з нерухомим майном	89663,2	...	...	...	...	36729	41	13430,5	15
професійна, наукова та технічна діяльність	108102,9	61624,2	57	28008,4	25,9	18470,3	17,1	6599,4	6,1
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	31285,7	...	...	...	...	10927	34,9	3431,8	11
освіта	1282,3	–	–	678,1	52,9	604,2	47,1	211,5	16,5
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	6868,3	–	–	5127,4	74,7	1740,9	25,3	445,5	6,5
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	8612,6	4754,4	55,2	2911	33,8	947,2	11	318,9	3,7
надання інших видів послуг	1846,5	–	–	1013,6	54,9	832,9	45,1	334,6	18,1

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [27], без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Протягом 2015 року позитивні нарахування задекларованих сум ПДВ склали 113,4 млрд грн, що на 23 млрд грн, або на 25,5% більше, ніж у 2014 році (рис. 3.3).

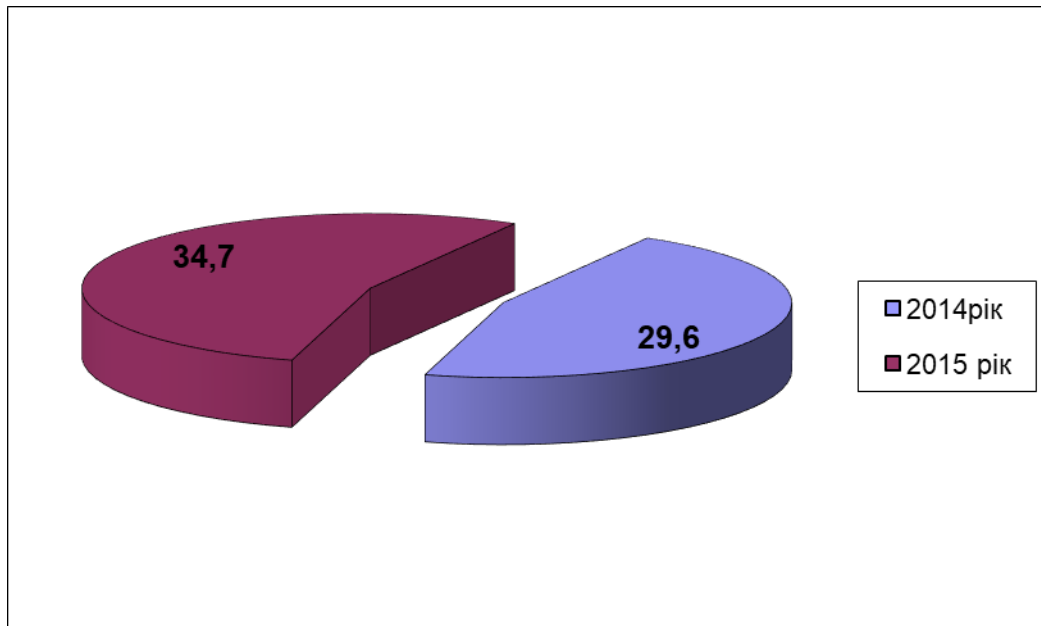
Рис. 3.3. Надходження до бюджету податку на додану вартість у 2014-2015 рр., млрд грн

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [28].

Державною фіскальною службою забезпечено прозорість процесу відшкодування ПДВ шляхом висвітлення переліку платників податку, які отримали бюджетне відшкодування податку, на сайті державної казначейської служби. Також, починаючи з червня 2015 року на офіційному веб-порталі ДФС щомісячно оприлюднюються агреговані показники щодо бюджетного відшкодування ПДВ [28].

За 2015 рік, згідно звіту ДФС, до бюджету надійшло 34,7 млрд грн податку на прибуток. Порівняно з 2014 роком надходження зменшилися на 5,1 млрд грн (рис. 3.4). Індикативний показник Міністерства фінансів України виконано на 94,3%. Надходження частини чистого прибутку (доходу) до державного бюджету забезпечено в сумі 4,1 млрд

грн, що на 2,3 млрд грн більше, порівняно з 2014 роком [28].

Рис. 3.4. Надходження до бюджету податку на прибуток з підприємств у 2014-2015 рр., млрд грн

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [28].

У 2015 році органами Державної фіскальної служби забезпечено надходження до загального фонду державного бюджету:

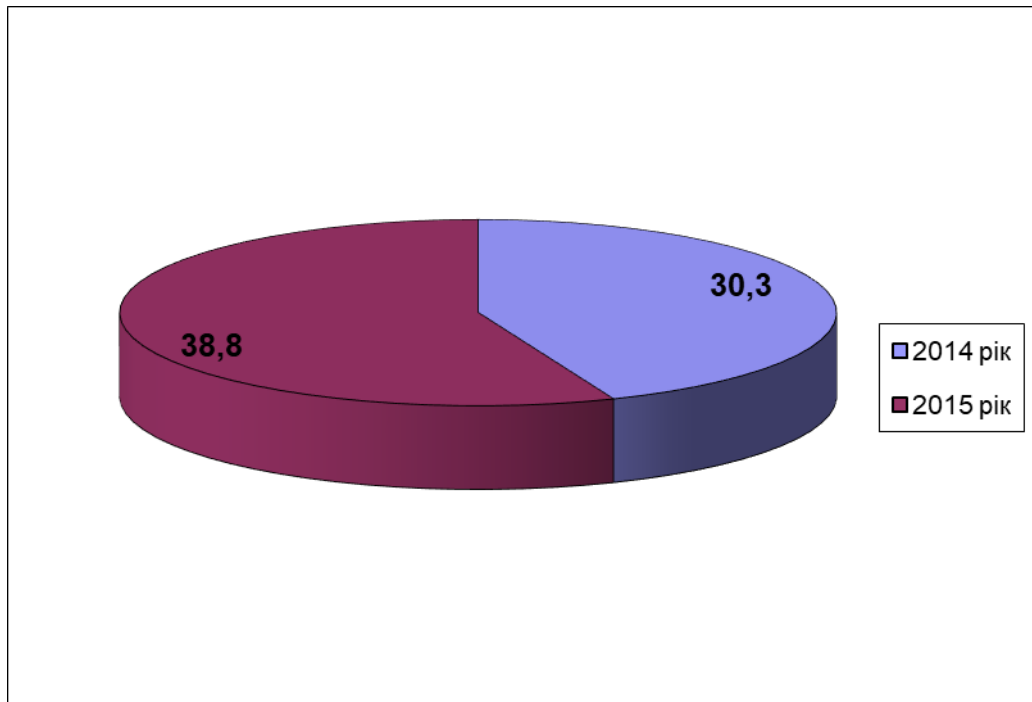
- акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) у сумі 38,8 млрд грн, що на 8,5 млрд грн більше порівняно з 2014 роком (рис. 3.5);

- акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів на суму 7,7 млрд грн;

- акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) на суму 1,6 млрд грн [28].

Згідно звіту ДФС на надходження акцизного податку у 2015 році вплинули такі фактори, як збільшення обсягів виробництва виноробної продукції, у тому числі вин виноградних – на 6,9%, шампанського та вин ігристих – на 27% та скорочення у січні-листопаді 2015 року порівняно з

2014 роком обсягів виробництва лікєро-горілчаной продукції – на 13,5%, коньяків – на 6,9%.

Рис. 3.5. Надходження до бюджету акцизного податку у 2014-2015 рр., млрд грн

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [28].

Крім того, органами ДФС забезпечено контроль за цільовим використанням спирту та біоетанолу, які оподатковуються за пільговими ставками акцизного податку.

У 2015 році за нульовою ставкою акцизного податку було відвантажено спирту етилового: 234,5 тис. дал на виробництво виноматеріалів і сусла; 504,3 тис. дал для лікарських засобів; 901,1 тис. дал на виробництво продукції органічного синтезу; 288,3 тис. дал біоетанолу для виробництва біопалива [28].

Щодо інших платежів з юридичних осіб, то у 2015 році за рентними платежами та екологічним податком забезпечено надходження до державного бюджету у сумі 48,5 млрд грн, або 91,5%, встановлених індикативних показників Міністерства фінансів України.

Отже, до бюджету України у 2015 році надійшло:

- рентної плати за транзитне транспортування трубопроводами природного газу – 3369,4 млн грн, що складає 112,8% встановлених індикативних показників Міністерства фінансів України;

- рентної плати за користування радіочастотним ресурсом України – 1985,3 млн грн (116%);

- рентної плати за транзитне транспортування трубопроводами аміаку територією України – 869,2 млн грн (154,3%);

- рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів – 279,9 млн грн (128,7%),

- рентної плати за транспортування нафти та нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами 262,8 млн грн (116,5%);

- збору на соціально-економічну компенсацію ризику населення, яке проживає на території зони спостереження – 317,5 млн грн (141,7%);

- рентної плати за користування надрами – 36989,6 млн грн (88%) (невиконання спричинено було несплатою у повному обсязі ПАТ «Укрнафта» задекларованих податкових зобов'язань за перший, другий та третій квартали 2015 року та авансованих внесків протягом травня-грудня 2015 року у сумі 6115,5 млн грн);

- збору у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності – 2743,6 млн грн (97,4%) (невиконання відбулось за рахунок зменшення майже на 22% споживання газу за одинадцять місяців 2015 року);

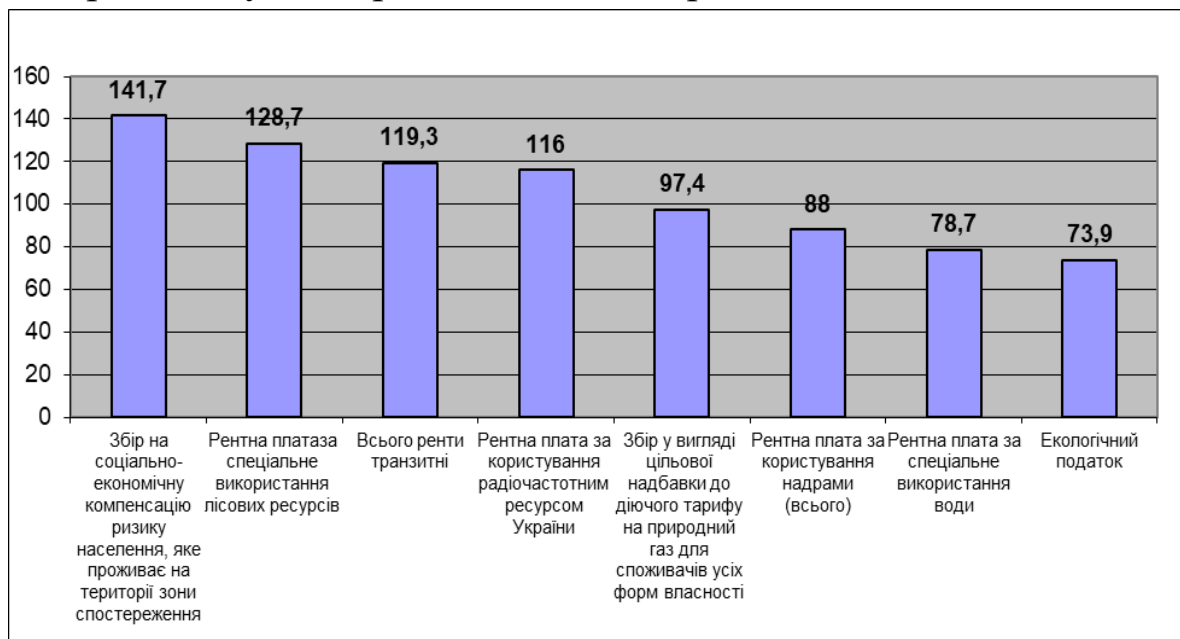
- рентної плати за спеціальне використання води – 554 млн грн (78,7%). При цьому невиконання відбулось за рахунок зменшення задекларованих податкових зобов'язань з

початку 2015 року на 134,5 млн грн, або на 13,8% порівняно з відповідним періодом 2014 року, внаслідок зменшення обсягів фактично використаної води на 93,3 млрд куб. м;

- екологічного податку – 1105,4 млн грн (73,9%) (невиконання відбулось в результаті зменшення сум декларування екологічного податку, що обумовлено зменшенням обсягів викидів, скидів та розміщення забруднюючих речовин, у тому числі у зв'язку із зменшенням обсягів виробництва, впровадженням екологічних технологій, які забезпечують менше забруднення атмосферного повітря та води [28].

Схематично рівень надходжень інших податків з підприємств у 2015 році показано на рис. 3.6.

Рис. 3.6. Надходження до бюджету інших податків з підприємств у 2015 р., %

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [28].

Аналіз розвитку податкової системи України свідчить про те, що протягом останніх років докладено чимало зусиль для її удосконалення.

Однак більшість норм нашого податкового законодавства приймалася у період спаду економіки, і вони були спрямовані

не на удосконалення податкової системи України, а переважно на розв'язання проблем конкретних галузей економіки, промислових регіонів і навіть окремих підприємств.

На нинішньому етапі розвитку нашої країни існує гостра потреба невідкладного реформування податкової системи, створення цілісного, узгодженого, стабільного законодавства. Чинна податкова система в цілому сформувалася ще на старті трансформаційного процесу. Вона багато в чому копіювала системи оподаткування країн з розвиненою економікою, належно не враховувала особливості перехідного етапу національної економіки, необхідність здійснення системних заходів щодо створення умов для сталого економічного зростання. Відсутність комплексного наукового аналізу та обґрунтованих підходів до її послідовного реформування, зволікання з внесенням давно назрілих змін до податкового законодавства зумовили загострення суперечностей між фіскальними функціями податкової системи і потребами стимулювання економічної активності суб'єктів господарювання.

Дотепер податкове законодавство України повністю зосереджене на фіскальній меті, яку воно успішно обслуговує. Тобто не береться до уваги ціна податків для підприємств та економіки в цілому. Дохідна частина Державного бюджету України формується насамперед за рахунок податкових та неподаткових надходжень. За останні три роки частка податкових надходжень у доходах бюджету зменшується, тоді як неподаткові доходи зростають, внаслідок чого державний вплив на економіку має більше комерційний, аніж регулювальний характер.

Іншою вадою є нерівномірне податкове навантаження. В Україні склалась така практика, коли тягар податкового тиску перекладається на ті підприємства, які працюють

легально і доволі прибутково. Таким чином порушуються деякі з основних принципів функціонування систем оподаткування, які підтверджені світовим досвідом, а саме: загальність, рівність та визначеність. Причиною цьому є податкові пільги та масштаби тіньової економіки, які, за оцінками експертів, становлять 40–50%.

Нестабільна та неузгоджена законодавча база – також значний недолік системи оподаткування України. Як уже наголошувалося, чинні закони про оподаткування приймалися упродовж останніх дванадцяти років у різний час, за різними принципами, багато законодавчих актів було схвалено внаслідок лобіювання певних інтересів. Усе це позбавило підприємства можливостей не лише зваженого перспективного планування своєї діяльності, а й оперативного, що серйозно гальмує розвиток економіки.

Крім того, методи обчислення податків встановлено у законодавчих актах та обумовлено в інструкціях Державної фіскальної служби України, але часто надто складні алгоритми обчислення податків перетворюються на широке поле для помилок і зловживань як з боку платників, так і з боку податківців.

Ще однією гострою проблемою є широкомасштабне ухилення від оподаткування. Це виникає тому, що, по-перше, нелегкий податковий тягар погіршує економічний стан підприємств України; по-друге, законодавство настільки громіздке, що не порушити його майже неможливо. Важливими є проблеми максимального зближення принципів податкового та бухгалтерського обліків на підприємства України, а також вдосконалення порядку обчислення податкової амортизації основних засобів виходячи з економічного змісту амортизації [2].

Зближення принципів податкового та бухгалтерського обліку на підприємствах України значно полегшить процедуру визначення платниками своїх податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та складання податкової звітності, дозволить більш якісно і ефективно проводити податковий та бухгалтерський аудит підприємств, що, в свою чергу, на думку більшості економістів, сприятиме вдосконаленню адміністрування цього податку, а також забезпечить повноту надходжень платежів до державного бюджету [2].

Що стосується вдосконалення порядку обчислення податкової амортизації основних засобів, виходячи з економічного змісту амортизації, то слід зазначити, що податкова роль амортизації полягає у фінансовому відшкодуванні витрат на придбання (виготовлення) основного капіталу підприємства за рахунок зменшення оподатковуваного прибутку.

До того ж, основною метою нарахування амортизації основних засобів у податковому обліку є обчислення податку на прибуток з подальшим визначенням обсягів коштів, що належать державі у формі податкових платежів.

Усі ці проблеми вказують на те, що система оподаткування підприємств в Україні гостро потребує комплексної реформи і передовсім удосконалення законодавства. Для розв'язання таких суттєвих проблем необхідно вжити заходів, які могли б удосконалити систему оподаткування підприємств, зокрема:

1. Зменшити податкове навантаження:

- зменшення податку на прибуток підприємств. На думку деяких експертів, це зменшить стимули для мінімізації та ухилення від сплати податків, стимулюватиме розвиток підприємництва, спростить систему оподаткування;

- спрощення вимог до амортизації активів підприємств стимулює інвестиційну діяльність;

- зменшення ставки ПДВ розширює базу оподаткування за умови скасування усіх пільг. За розрахунками експертів, при скасуванні лише деяких пільг з ПДВ ставку податку можна було б негайно зменшити до 16% без будь-яких втрат доходу;

- зменшення відрахувань до фонду заробітної плати сприятиме виходу трудових ресурсів з тіні та легальному працевлаштуванню;

- збереження єдиної ставки податку з доходів фізичних осіб на рівні 13% також стимулює легальне працевлаштування [11].

2. Зменшити державні видатки та вирівняти податкове навантаження допоможе розширення бази оподаткування, збереження балансу державного бюджету та створення конкурентнішого бізнес-середовища:

- зменшення державних витрат;

- скасування майже усіх податкових пільг.

3. Зробити податкове законодавство простішим, послідовнішим та прозорішим – скоротити кількість податків, тобто усі малоефективні податки мають бути скасовані.

4. Поліпшити адміністрування податків.

5. Гармонізувати національне податкове законодавство з нормами і вимогами ЄС [19].

Треба зауважити, що усі запропоновані заходи взаємопов'язані: зменшення державних видатків зробить можливим зниження ставок основних податків та скасування малоефективних податків без будь-яких витрат для бюджету.

Нижчі ставки оподаткування, безперечно, врівноважать податковий тиск, що значно розширить податкову базу та

сприятиме економічному зростанню країни.

Законодавче вирішення проблем оподаткування значно полегшить роботу системи органів державної фіскальної служби, забезпечить більш плідну співпрацю з підприємствами платниками податків, що дасть можливість без зайвого бюрократизму, на цивілізованому рівні наповнювати бюджет нашої держави, а це в свою чергу, зробить кожного громадянина України багатшим і більш захищеним у соціальному плані.

Слід констатувати, що в останні роки в Україні збільшується питома вага добровільної сплати податків. І це свідчить про те, що фіскальна служба рухається у правильному напрямку, оскільки головним орієнтиром нашої роботи є створення сприятливих умов для платників податків. Органами державної фіскальної служби проведено значний обсяг роз'яснювальної, пропагандистської та контрольної-економічної роботи, створено атмосферу, завдяки якій платник податків розуміє, що краще сплатити податки вчасно, ніж сплатити пізніше, але вже із штрафними санкціями та іншими заходами примусового стягнення [30].

Розглядаючи ймовірності значущих економічних змін, неможливо обійти увагою систему перерозподілу національного доходу. Одним із основних інструментів тут виступає система оподаткування. В цьому ключі актуальним є дослідження основних галузей, які створюють додану вартість в Україні та рівня податкового навантаження на відповідні підприємства.

Як показав проведений в роботі аналіз, протягом останніх років зберігається тенденція переходу від галузей з високою доданою вартістю (скорочення частки переробної промисловості з 19,1% до 13,1% за останні 10 років) до таких сфер як агропромисловість, сектор послуг (торгівля, ремонт,

операції з нерухомістю тощо), зменшується роль реального сектору економіки. Цікаво відмітити скорочення частки будівництва після завершення інвестиційного буму в Україні 2007 року (максимум 4,9% ВВП), який і надалі, можна прогнозувати, буде зменшуватися внаслідок скорочення кредитування (переважно валютного), що й забезпечувало високі темпи розвитку цієї галузі [28].

Відповідно до даних Державної фіскальної служби податок на додану вартість є основним джерелом поповнення бюджету. У 2015 році до загального фонду державного бюджету забезпечено збір податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів у сумі 106,7 млрд грн. До бюджету надійшло 34,7 млрд грн податку на прибуток. У 2015 році органами Державної фіскальної служби забезпечено надходження до загального фонду державного бюджету: акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) у сумі 38,8 млрд грн [28].

Питання зменшення негативних наслідків оподаткування промислових підприємств у процесі формування та раціонального вибору ними стратегії розвитку потребують подальшого поглиблення й уточнення з урахуванням специфіки сучасного етапу трансформації економіки України, її інституціональних особливостей.

Система оподаткування України недосконала: громіздка, надскладна для розуміння, нестабільна, непрозора, заплутана, неефективна, суперечлива, відзначається високим податковим навантаженням. Крім того, вона обтяжена великою кількістю змін та доповнень до податкового законодавства і є дорогою для утримання. І це далеко не повний перелік її недоліків. В такому вигляді вона гальмує економічний розвиток держави, і потребує нагального реформування.

Реформування існуючої системи оподаткування є найгострішою проблемою для економіки України. Вітчизняна податкова система на сьогодні не відповідає потребам ринкової економіки. Надлишковий податковий тиск призводить до згортання виробництва і, відповідно, до зменшення доходів бюджетів усіх рівнів.

Головними недоліками податкової політики в Україні, що заважають ефективній роботі вітчизняних підприємств, є: неоптимальна податкова структура; надмірний податковий тиск на вітчизняного товаровиробника; антистимулююча дія системи надання податкових пільг; нестабільність податкового законодавства; переважання питомої ваги непрямих податків над прямими, що гальмує стимули до розвитку виробництва; велика питома вага стягнень із собівартості продукції (приблизно до 20-30% структури собівартості); складність процедури оподаткування.

Для реформування системи оподаткування підприємств необхідно: провести реструктуризацію податкової системи в напрямку збільшення питомої ваги прямих податків; знизити податковий тиск на юридичних осіб з метою активізації підприємницької діяльності; удосконалити механізм нарахування і сплати ПДВ; зменшити коло і поступово відмінити пільги в оподаткуванні; підвищити штрафні санкції до суб'єктів, які мають податкову заборгованість перед державою; максимально спростити процедуру оподаткування.

Результатом реформи податкової системи України повинна стати побудова оптимальної системи оподаткування підприємств за основними принципами: справедливість, адміністративна простота, політична відповідальність, гнучкість, економічна ефективність.

Основними завданнями фіскальної політики, які необхідно для цього виконувати в сучасних умовах в Україні, є: вплив на стан господарської кон'юнктури, підтримання належного рівня зайнятості, нагромадження необхідних ресурсів для фінансування соціальних програм, стимулювання економічного зростання [6].

Отже, фіскальна політика є вагомим інструментом в управлінні фінансами в Україні і вимагає всеохоплюючого планування, аналізу, оцінки та контролю, що надасть широкі можливості для розробки ефективних стратегій фінансового регулювання, підвищення результативності діяльності сектора фінансового управління, зокрема у частині регулювання системи оподаткування підприємств.

3.2. Ocena koniunktury oraz opracowanie strategicznych kierunków rozwoju rynku papierów wartościowych na Ukrainie

3.2. Оцінка кон'юнктури та розробка стратегічних орієнтирів розвитку ринку цінних паперів в Україні

В даний час Україна має унікальну історичну можливість не повторювати еволюційний шлях спроб і помилок інших країн, а відразу, враховуючи свою специфіку, створювати ринок цінних паперів за вищими європейськими та світовими зразками, що вже існують. Для цього створено відповідні організації, матеріально-технічні та безпосередньо практичні передумови.

Так, впродовж 2015 р. фондовий ринок України характеризується стрімким зростанням операцій, здійснених на його біржовому сегменті. Особливо, обсяг виконаних біржових контрактів із цінними паперами на організованому ринку в 2015 році становив 474,6 млрд грн, тоді як у

2014 році цей показник був 263,7 млрд грн. Попри збільшення у звітному році частки операцій з цінними паперами, які вільно обертаються на ринку, фондовий ринок України залишався доволі закритим: 71,9% усіх операцій на ньому здійснювалися в позабіржовому сегменті (89,6% у 2014 році)

У структурі операцій організаторів торгів домінували операції з державними облігаціями України, частка яких протягом 2015 року становила 74,0% від загального обігу цінних паперів у біржовому сегменті фондового ринку.

На біржовому ринку цінних паперів України в 2015 році діяли 10 організаторів торгів. При цьому майже 91,2% біржових договорів з цінними паперами було зосереджено на двох фондових біржах: «Перспективі» (67,4%) і «ПФТС» (23,8%). Структуру операцій організаторів торгів за видами цінних паперів відображає табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Структура операцій організаторів торгів за видами цінних паперів, %

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхилення (+/-) 2015 р. від 2011 р.
Акції	37,6	33,3	29,1	8,2	9,6	-28,0
Державні облігації	22,7	46,4	42,1	67,8	74,0	+51,3
Облігації підприємств	19,6	5,1	9,1	10,0	10,4	-9,2
Облігації місцевих показників	0,1	0,1	0,2	2,4	0,2	+0,1
Деривативи	0,1	2,8	10,1	9,4	4,5	+4,4
Інші	19,9	12,3	9,4	2,2	1,3	-18,6

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [30].

З даних, наведених у табл. 3.2, видно, що структура операцій організаторів торгівлі за видами цінних паперів у 2015 році в порівняно з 2011 акції зменшилися на 28,09,

державні облигації збільшилися на 51,3, облигації підприємств знизилися на 9,2, облигації місцевих показників зросла на 0,1, деривативи зросли на 4,4, інші структурні операції організаторів торгів за видами цінних паперів зазнали значного спаду на 18,6.

Великий вплив на фондовий ринок України в 2015 році мала реформація вітчизняної депозитарної системи. Запровадженні зміни дозволили централізувати депозитарний облік та розрахунки й формувати чіткі та прозорі механізми здійснення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів.

У 2015 році Міністерством фінансів України на первинному ринку розміщено облигації внутрішніх державних позик на суму 65,2 млрд грн із середньозваженою дохідністю 13,13% річних, 5,3 млрд дол. США із середньозваженою дохідністю 7,63% річних та 0,1 млрд євро із середньозваженою дохідністю 4,80% річних.

Частина з них було випущено для збільшення статутного капіталу в тому числі: АТ «Ощадбанк» на загальну суму 1,4 млрд грн з дохідністю 9,50% річних; НАК «Нафтогаз України» на загальну суму 8,0 млрд грн із дохідністю 14,30%; ПАТ «Українське Дунайське пароплавство» на загальну суму 0,3 млрд грн із дохідністю 9,50 %.

В 2015 році було випущено облигацій внутрішніх державних позик з метою внесення їх від імені держави в оплату акцій первинної емісії ПАТ «Аграрний фонд» на загальну суму 5,0 млрд грн з дохідністю 14,25% річних.

Обсяг операцій на вторинному ринку у 2015 році склав 513,1 млрд грн, з них на біржовому ринку – 323,2 млрд грн, на позабіржовому – 189,9 млрд грн.

У 2015 році збереглася тенденція останніх років збільшення загального обсягу ОВДП, що перебувають в обігу. Упродовж звітнього періоду він збільшився на 66,6

млрд грн і станом на 01.01.2016 становив 252,4 млрд грн (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Середньозважений рівень дохідності за видами ОВДП

Види ОВДП	2014 рік		2015 рік	
	Біржовий ринок	Позабіржовий ринок	Біржовий ринок	Позабіржовий ринок
Короткострокові	16,5	15,0	12,6	12,9
Середньострокові	12,7	11,5	11,2	15,4
Довгострокові	12,6	16,7	12,5	21,4

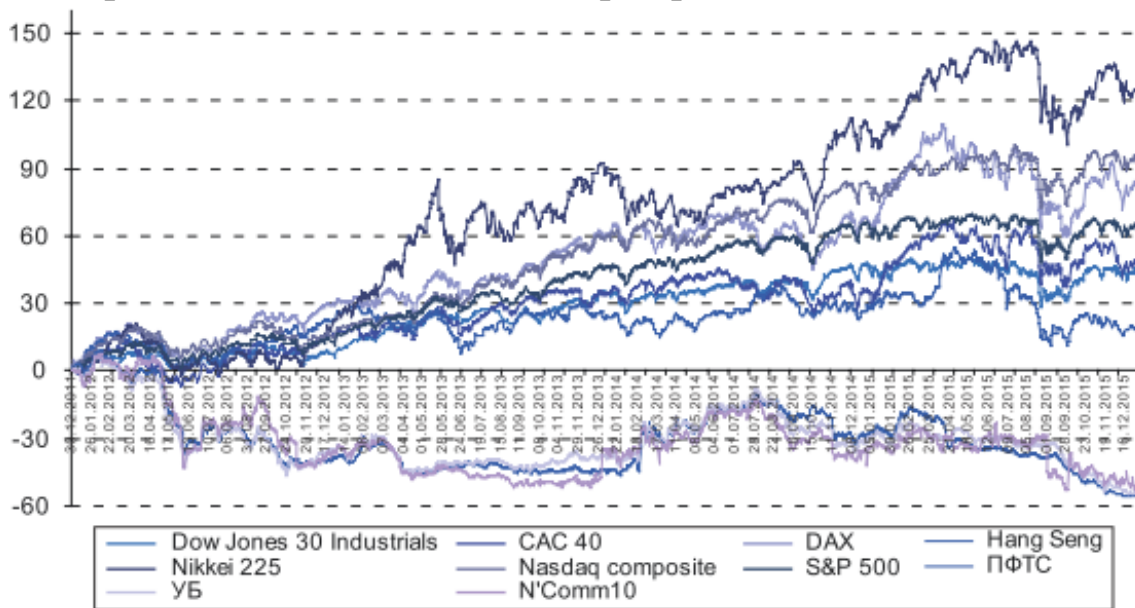
Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [30].

Обсяг ОВДП у власності Національного банку України збільшився за рік на 41,4 млрд грн, або на 39,2%, – до 147,1 млрд грн за номінальною/амортизаційною вартістю, у власності банків – на 14,7 млрд грн, або на 22,1% – до 81,1 млрд грн обсяг ОВДП у власності нерезидентів протягом року зріс на 6,5 млрд грн і на 01.01.2016 становив майже 12,0 млрд грн, або 4,7% від загальної суми ОВДП, які перебували в обігу. Обсяг ОВДП у власності інших суб'єктів економіки зріс на 3,4 млрд грн, або на 38,5%.

Протягом 2015 року макроекономічні процеси характеризувалися певною нестабільністю, відповідно відреагував і фондовий ринок України. Важливим індикатором фондового ринку є індекс, який дає можливість оцінити загальну ситуацію на ринку цінних паперів. Вітчизняні фондові індекси завершили 2015 рік зниженням, зокрема, індекси ПФТС, UX (Українська біржа) та N'Comm10 (НКЦПФР) впали з початку року на 39,94%, 35,26% та 27,86% відповідно (динаміка вітчизняних та світових фондових індексів фондового ринку наведена на рис. 3.7).

Тож станом на 31.12.2015 року загальний обсяг усіх зареєстрованих Комісією випусків цінних паперів становив 1 264,54 млрд грн. Так, загальний обсяг випусків емісійних

цінних паперів у 2015 році збільшився на 31,84% порівняно з 2014 роком і становив 142,03 млрд грн.

Рис. 3.7. Динаміка вітчизняних та світових фондових індексів фондового ринку протягом 2015 року

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [30].

За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), станом на листопад 2015 року в Україні зареєстровано 10 організаторів торгів на фондовому ринку [30]. На даний час у світі існує лише декілька країн для яких є характерна така кількість фондових бірж. Проте кількість аж ніяк не впливає на якість послуг, навпаки, призводить до децентралізації попиту та пропозиції на цінні папери, провокує процес маніпулювання цінами на ринку, призводить до встановлення різних правил укладення та виконання біржових договорів.

В Україні високою фрагментарністю характеризується біржова структура. Згідно з даними НКЦПФР, за підсумками січня-листопада 2015 року найбільшою фондовою біржою України за загальним обсягом торгів є ПАТ «Фондова біржа «Перспектива» з оборотом 289,2 млрд грн (частка на

вітчизняному біржовому ринку склала 67,7%), на другому місці ПАТ «Фондова біржа «ПФТС» – 102,4 млрд грн (24,0%), третє місце посідає ПАТ «Українська біржа» – 10,3 млрд грн (2,4%) [30] (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Діяльність фондових бірж в Україні та їх частка у загальному торговому обороті, 2009-2015 роки, млрд грн

Фондова біржа	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
ПФТС	30,8	34,0	14,0	61,0	88,9	89,5	102,4
частка, %	87,5	90,0	39,6	46,5	37,7	33,5	24,0
Перспектива	2,6	1,4	11,4	36,6	79,1	146,0	289,2
частка, %	7,6	3,7	32,3	27,9	33,5	55,3	67,7
Українська біржа	-	-	3,3	27,5	63,9	24,1	10,3
частка, %	-	-	9,4	21,0	27,1	9,1	2,4
Інші	1,7	2,4	6,6	6,1	4,0	4,6	25,3
частка, %	4,9	6,3	18,7	4,6	1,7	1,8	5,9
Усього	35,1	37,8	35,3	131,2	235,9	264,2	427,2

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [30].

Отже, 94,1% загального обсягу торгів припадає на три біржі. В загальному обсязі торгів в той же час частка інших фондових бірж склала лише 5,9% або 25,3 млрд грн. Серед цих бірж відмітимо Київську міжнародну фондову біржу та Придніпровську фондову біржу, вони поступово наздоганяють Українську біржу за обсягами торгів (відповідно 10,6 млрд грн та 10,0 млрд грн).

Зважаючи на історичні статистичні дані НКЦПФР, відмітимо, що з 10 діючих фондових бірж в Україні потреба у 5 площадках незначна. Наявність такої кількості торгових площадок ускладнює контроль над операціями з цінними паперами та сприяє розповсюдженню маніпулювання вартістю цінних паперів, що котируються [37, с. 242].

Незважаючи на позитивні тенденції у функціонуванні фондових бірж, залишається ще ряд невирішених проблем, які стримують їх розвиток.

На сучасному етапі розвитку фондової біржової торгівлі в Україні існують наступні проблемні питання, а саме:

- високий ступінь ризиків;
- відсутність відкритого доступу до інформації;
- невеликий обсяг і неліквідність;
- недосконалість нормативно-правового забезпечення;
- нестача кваліфікованого персоналу;
- низький рівень капіталізації;
- порушення прав інвесторів.

Таким, чином результати проведеного аналізу діяльності фондових бірж України, свідчать про зростання обсягу операцій з цінними паперами. Проте, у діяльності фондових бірж залишається ще ряд невирішених проблем описаних вище, які потребують негайного розв'язання.

Можна визначити наступні шляхи вирішення даних проблем:

- 1) розробити загальнодержавну довгострокову стратегію розвитку фондових бірж;
- 2) сприяти підвищенню прозорості операцій на фондовій біржі та удосконалення її діяльності.
- 3) підвищити рівень компетентності населення з питань фондового ринку, що сприятиме залученню вільних фінансових ресурсів домогосподарств;
- 4) поліпшити якість професійної діяльності на ринку;
- 5) стабілізувати законодавчу базу, створити систему захисту прав інвесторів шляхом впровадження системи відповідальності учасників ринку цінних паперів.

Без вирішення цих проблем формування дієздатного та ефективного ринку цінних паперів неможливе.

Ринок цінних паперів є багатоаспектною соціально-економічною системою, на основі якої функціонує ринкова економіка в цілому. Він сприяє акумулюванню капіталу для інвестицій у виробничу і соціальну сфери, структурній перебудові економіки, позитивній динаміці соціальної структури суспільства, підвищенню достатку кожної людини шляхом володіння і вільного розпорядження цінними паперами, психологічній готовності населення до ринкових відносин.

Основною функцією, яку виконує ринок цінних паперів в економіці країни, є перерозподіл інвестиційних ресурсів та забезпечення грошовим капіталом потреб виробництва. Для виконання цієї функції має діяти розвинена інфраструктура фондового ринку, бути запроваджений широкий спектр інструментів та ефективні механізми взаємодії учасників ринку.

За роки функціонування фондового ринку України вдалося досягнути у цьому напрямі певних позитивних результатів. Зокрема, зусиллями Комісії з цінних паперів та фондового ринку і Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку активно розвивається нормативно-правова база, не припиняється розвиток інфраструктури, запроваджено системи моніторингу та розкриття інформації, вдосконалено систему захисту прав інвесторів, підвищується рівень знань населення щодо роботи фондового ринку. Також завдяки широкому використанню новітніх інформаційних технологій на фондовому ринку розроблено систему електронної подачі звітності емітентів цінних паперів та створено єдину інформаційну базу даних учасників фондового ринку.

На сьогодні як на законодавчому, так і на організаційно-інституційному рівнях реалізована переважна більшість

заходів, зазначених у відповідних нормативно-правових актах щодо розвитку фондового ринку України. Деякі заходи все ще очікують на реалізацію. Це такі, як: запровадження нових інструментів на фондовому ринку; зосередження торгів цінними паперами на фондових біржах; консолідація біржової системи; централізація депозитарної системи.

Нагальні проблеми, що існують на фондовому ринку України і заважають його подальшому розвитку – це низька ліквідність та капіталізація, масштабний дефіцит внутрішніх грошових ресурсів для інвестицій, низька частка біржового сегменту ринку, недостатнє законодавче регулювання ціноутворення, обмежена кількість ліквідних та інвестиційно привабливих фінансових інструментів, висока фрагментарність біржової та депозитарної структури. Всі вони є прямим відображенням посткризового періоду, який наразі переживає український фондовий ринок.

Для вирішення проблемних питань і стимулювання подальшого розвитку ринку Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку було розроблено проект Програми розвитку фондового ринку на 2014-2016 роки, в якому окреслені наступні завдання:

1. Збільшення капіталізації, ліквідності та прозорості фондового ринку.
2. Удосконалення ринкової інфраструктури та забезпечення її надійного і ефективного функціонування.
3. Удосконалення механізмів державного регулювання, нагляду на фондовому ринку та захисту прав інвесторів.
4. Стимулювання подальшого розвитку фондового ринку України.

У контексті дослідження шляхів удосконалення формування та напрямів розвитку ринку цінних паперів в Україні важливого значення набуває розробка стратегічних

орієнтирів його розвитку на основі економіко-математичного моделювання. Є підстави вважати, що основним показником розвитку ринку цінних паперів є його капіталізація. При цьому аналіз динаміки капіталізації ринку цінних паперів з урахуванням основних факторів стане базою для прогнозування та розробки стратегічних орієнтирів його розвитку.

У табл. 3.5 зведемо вихідні дані для побудови багатофакторної економіко-математичної моделі розвитку ринку цінних паперів України.

Таблиця 3.5

Показники розвитку ринку цінних паперів України за 2010-2015 рр., млрд грн

Найменування показника	Значення показника за роками						Середнє за 6 років	2015 р. у % до 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015		
Капіталізація лістингових компаній (Y)	85,5	115,4	177,8	184,3	286,9	322,6	195,4	377,3
Довгострокові цінні папери (X ₁)	53,9	85,6	47,4	88,3	67,2	74,3	69,5	137,7
Емісія акцій (X ₂)	46,1	101,1	40,6	58,2	15,8	64,2	54,3	139,2
Емісія облігацій (X ₃)	31,4	10,1	9,5	35,9	51,4	42,5	30,1	135,5
Обсяг торгів на ринку цінних паперів (X ₄)	883,4	1067,3	1537,8	2171,1	2530,9	1677,0	1644,6	189,8

Джерело: сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [30].

З даних, наведених у табл. 3.5, видно, що результуючою ознакою розвитку ринку цінних паперів України буде обсяг капіталізації українських лістингових компаній, а залучення довгострокових цінних паперів, обсяги емісії акцій, облігацій та торгів на ринку цінних паперів – факторними. Динаміка всіх аналізованих показників позитивна. Так, протягом 2010-

2015 рр. обсяг капіталізації українських лістингових компаній збільшився у 3,8 рази, обсяг залучених цінних паперів – на 38%, емісія акцій – на 39%, емісія облігацій – на 36%, загальний річний обсяг торгів на ринку цінних паперів – на 90%.

Таким чином, використовуючи методика багатofакторного економіко-математичного моделювання, необхідно дослідити вплив обсягів залучених довгострокових цінних паперів, емісії акцій, емісії облігацій та торгів на ринку цінних паперів на обсяг капіталізації українських лістингових компаній.

Для реалізації другого етапу послідовності побудови багатofакторної економіко-математичної моделі розвитку ринку цінних паперів України необхідно провести дослідження характеру зв'язку між факторами і результатом, побудувавши матрицю парних коефіцієнтів кореляції (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Матриці парних коефіцієнтів кореляції результуючої та факторних ознак моделі розвитку ринку цінних паперів України

Показник	X_1	X_2	X_3	X_4	Y
X_1	1				
X_2	0,591408	1			
X_3	0,164335	-0,54939	1		
X_4	0,248021	-0,57012	0,650552	1	
Y	0,129612	-0,37002	0,661496	0,717985	1

Джерело: отримано за результатами моделювання в MS Excel.

Варто зазначити, що за допомогою парних коефіцієнтів кореляції визначають, чи наявна між факторними ознаками моделі мультиколінеарність – явище, яке виникає у разі щільного кореляційного зв'язку між факторами (коефіцієнт парної кореляції перевищує значення 0,7) і є небажаним, оскільки спотворює статистичні оцінки та знижує якість моделі.

З даних табл. 3.6 видно, що найбільш тісний зв'язок (парний коефіцієнт кореляції становить 0,65) прослідковується між обсягом емісії облігацій (фактор X_3) та торгів на ринку цінних паперів (фактор X_4). Проте це кореляційний зв'язок середньої щільності, тому можна вважати, що мультиколінеарність між цими, і рештою пар факторів відсутня. Також варто зазначити, що на капіталізацію лістингових компаній найбільше впливає обсяг торгів на ринку цінних паперів (парний коефіцієнт кореляції становить 0,72).

Таким чином, для реалізації третього етапу послідовності побудови багатофакторної економіко-математичної моделі розвитку ринку цінних паперів України доведено, що між факторними ознаками відсутня мультиколінеарність, а тому вони можуть бути введені у модель. Використовуючи надбудову «Анализ данных» MS Office Excel, побудуємо рівняння регресії та всі необхідні показники для проведення його статистичної оцінки, результати моделювання ілюструє рис. 3.8.

На основі даних, наведених на рис. 3.8, побудуємо рівняння чотирифакторної лінійної регресії капіталізації українських лістингових компаній:

$$\hat{Y}_x = -143,74 - 13,51X_1 + 9,84X_2 + 6,96X_3 + 0,32X_4. \quad (3.1)$$

Значення параметрів рівняння (3.1) свідчать про наступне: при збільшенні обсягу залучених довгострокових цінних паперів на 1 млрд грн обсяг капіталізації лістингових компаній зменшується на 13,5 млрд грн; при збільшенні обсягів емісії акцій на 1 млрд грн обсяг капіталізації лістингових компаній збільшується на 9,8 млрд грн; при збільшенні обсягів емісії облігацій на 1 млрд грн обсяг капіталізації лістингових компаній збільшується на 7 млрд

грн; при збільшенні обсягів торгів на ринку цінних паперів на 1 млрд грн обсяг капіталізації лістингових компаній збільшується на 320 млн грн.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	Вывод Итогов								
2									
3	Регрессионная статистика								
4	Множественный R	0,999032068							
5	R-квадрат	0,998065072							
6	Нормированный R-квадрат	0,990325361							
7	Стандартная ошибка	9,16919605							
8	Наблюдения	6							
9									
10	Дисперсионный анализ								
11		df	SS	MS	F	Значимость F	t		
12	Регрессия	4	43366,7242	10841,68105	128,95379	0,065939164	32,11900243		
13	Остаток	1	84,0741562	84,0741562					
14	Итого	5	43450,79836						
15									
16		Коэффициенты	Стандартная ошибка	t-статистика	P-Значение	Нижние 95%	Верхние 95%	Нижние 95,0%	Верхние 95,0%
17	Y-пересечение	-143,7410975	22,48707938	-6,392163922	0,09879302	-429,466532	141,9843369	-429,466532	141,9843369
18	X1	-13,50782357	0,938230847	-14,39712158	0,04414764	-25,4291768	-1,58647034	-25,4291768	-1,58647034
19	X2	9,84399315	0,672634852	14,63497337	0,04343238	1,297357004	18,3906293	1,297357004	18,3906293
20	X3	6,956515773	0,470985265	14,77013462	0,04303615	0,972080565	12,94095098	0,972080565	12,94095098
21	X4	0,324023248	0,019080708	16,98172061	0,03744529	0,081579869	0,566466627	0,081579869	0,566466627

Рис. 3.8. Результати моделювання розвитку ринку цінних паперів України

Джерело: отримано за результатами моделювання в MS Excel.

З даних, наведених на рис. 3.8, видно, що коефіцієнт множинної кореляції, який дорівнює 0,999 і свідчить про кореляційний зв'язок високої щільності між результатом і 4 факторами, достовірний, оскільки значення t-критерію Стьюдента складає 32,1, і перевищує табличне значення у 7,5 рази. Коефіцієнт множинної детермінації становить 0,998 і означає, що варіація результуючої ознаки на 99,8% обумовлюється варіацією факторних. Про достовірність коефіцієнта детермінації свідчить розраховане значення F-критерію Фішера 129, що більше табличного у 6,7 рази. Стандартна помилка склала 9,17 і свідчить про високу точність побудованої моделі.

Для проведення економічної інтерпретації параметрів рівняння (3.1) варто розрахувати коефіцієнти еластичності (ϵ_i) за формулою:

$$\varepsilon_i = a_i \frac{\overline{X_i}}{\overline{Y}}, \quad (3.2)$$

де $\overline{X_i}$ – середнє значення і-го фактору;

$\overline{Y}$ – середнє значення результату [9].

Використовуючи формулу (3.2), отримано такі коефіцієнти еластичності: коефіцієнт еластичності капіталізації лістингових компаній за обсягом довгострокових цінних паперів -4,8, означає, що при збільшенні фактора на 1% результат зменшиться на 4,8%; при зростанні обсягу емісії акцій на 1% капіталізація лістингових компаній зростає на 2,7%; збільшення обсягу емісії облігацій на 1% чинить зростання капіталізації лістингових компаній на 1,1%; зростання обсягу торгів на ринку цінних паперів на 1% призводить до збільшення капіталізації лістингових компаній на 2,7%. Сумарне зростання всіх факторів на 1% спричинить збільшення капіталізації лістингових компаній на 1,7%.

Для розробки стратегічних орієнтирів розвитку ринку цінних паперів побудуємо прогноз факторних і результуючої ознаки.

Прогноз факторних ознак розробляється за допомогою методу екстраполяції ряду динаміки. Ряди динаміки та одержані рівняння трендів зведемо у табл. 3.7.

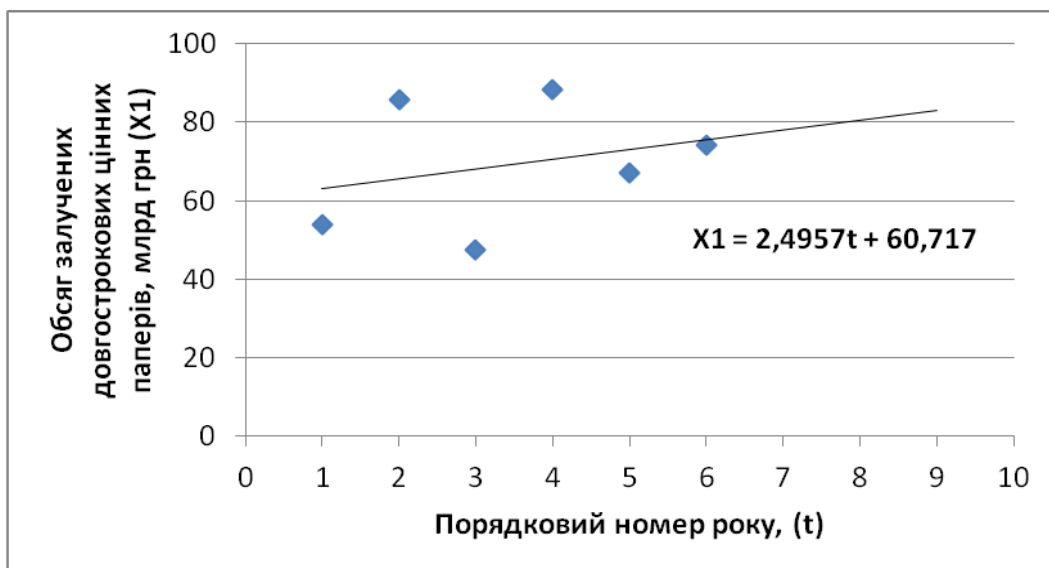
Рівняння тренду одержується шляхом побудови графіку ряду динаміки відповідного фактору та додання лінії тренду, наприклад, для фактора «Довгострокові цінні папери» це відображає рис. 3.9.

Таблиця 3.7

Ряди динаміки факторів моделі розвитку ринку цінних паперів України та рівняння трендів, млрд грн

Найменування фактору	Порядковий номер року (t)						Рівняння тренду
	1	2	3	4	5	6	
Довгострокові цінні папери (X ₁)	53,92	85,61	47,43	88,27	67,23	74,25	$X_1 = 2,5 t + 60,7$
Емісія акцій (X ₂)	46,14	101,07	40,59	58,16	15,84	64,23	$X_2 = -4,2 t + 69,1$
Емісія облігацій (X ₃)	31,35	10,11	9,49	35,91	51,39	42,47	$X_3 = 5,9 t + 9,5$
Обсяг торгів на ринку цінних паперів (X ₄)	883,39	1067,26	1537,79	2171,1	2530,87	1676,97	$X_4 = 256,9 t + 745,4$

Джерело: власні розрахунки.

Рис. 3.9. Графік ряду динаміки та рівняння тренду обсягу довгострокових цінних паперів

Джерело: власні розрахунки.

Дані табл. 3.8 показують, що у випадку збереження основних тенденцій динаміки факторних ознак, капіталізація

лістингових компаній може збільшитися на кінець 2018 року, порівняно з фактичним значенням на кінець 2015 року, на 44%.

Таблиця 3.8

Результати прогнозування тенденцій розвитку ринку цінних паперів України на 2016-2018 рр., млрд грн

Найменування показника	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. у % до 2015 р.	2018 р. у % до 2016 р.
Довгострокові цінні папери (X_1)	74,25	78,19	80,68	83,18	112,0	106,4
Емісія акцій (X_2)	64,23	39,57	35,35	31,13	48,5	78,7
Емісія облігацій (X_3)	42,47	50,71	56,59	62,47	147,1	123,2
Обсяг торгів на ринку цінних паперів (X_4)	1676,97	2543,80	2800,72	3057,64	182,3	120,2
Капіталізація лістингових компаній (Y)	322,63	366,65	415,57	464,49	144,0	126,7

Джерело: власні розрахунки.

Отже, за прогнозними даними, наведеними у табл. 3.8, можна запропонувати наступні стратегічні орієнтири розвитку ринку цінних паперів в Україні:

по-перше, протягом найближчих 3 років доцільно стимулювати диверсифікацію фінансових інвестицій, шляхом стимулювання капіталовкладень у середньострокові цінні папери;

по-друге, створити вигідні умови для додаткової емісії акцій і облігацій учасників ринку цінних паперів;

по-третє, забезпечити зростання обсягів торгів на ринку цінних паперів шляхом суттєвого спрощення процедури первинного розміщення акцій (IPO) для публічних акціонерних товариств, які проходять лістинг на вітчизняних

фондових біржах.

Отже, в результаті проведеного дослідження встановлено, що на біржовому ринку цінних паперів України в 2015 році діяли 10 організаторів торгів. При цьому майже 91,2% біржових договорів з цінними паперами було зосереджено на двох фондових біржах: «Перспективі» (67,4%) і «ПФТС» (23,8%). Великий вплив на фондовий ринок України в 2015 році мала реформація вітчизняної депозитарної системи. Запровадженні зміни дозволили централізувати депозитарний облік та розрахунки й формувати чіткі та прозорі механізми здійснення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів.

Основні проблеми фондового ринку розподілено на проблеми мікрорівня, які поступово вирішуються учасниками ринку цінних паперів та проблеми макрорівня, які можливо вирішити лише за умов активної участі держави в формуванні вітчизняного фондового ринку. Запропоновано такі шляхи вирішення проблем розвитку ринку цінних паперів: розробка загальнодержавної довгострокової стратегії розвитку фондових бірж; сприяння підвищенню прозорості операцій на фондовій біржі та удосконалення її діяльності; підвищення рівня компетентності населення з питань фондового ринку, що сприятиме залученню вільних фінансових ресурсів домогосподарств; покращення якості професійної діяльності на ринку; стабілізація законодавчої бази, створення системи захисту прав інвесторів шляхом впровадження механізму відповідальності учасників ринку цінних паперів.

3.3. Stan oraz perspektywy rozwoju ojczyzestego rynku ubezpieczeń na życie

3.3. Стан і перспективи розвитку вітчизняного ринку страхування життя

Аналіз показників обсягу страхових премій зі страхування життя засвідчує, що до фінансової кризи 2008-2009 рр. вони поступово зростали. Під час фінансової кризи мало місце значне зменшення надходжень страхових премій зі страхування життя (як і сукупних страхових надходжень у цілому). Починаючи з 2010 р., на страховому ринку почалося поживавлення, що спричинило збільшення обсягів надходжень страхових премій, у т. ч. й за договорами страхування життя. Проте, у 2014 р. обсяг страхових надходжень зі страхування життя знову істотно зменшується (на 12,8% порівняно з 2013 р.), оскільки протягом року мало місце коливання макроекономічних показників та знизився рівень життя населення. Водночас упродовж 2015 р. на ринку страхування життя було зібрано майже 2,2 млрд грн страхових премій, що майже в два рази більше порівняно з аналогічним показником 2008 р.

У 2015 р. у структурі чистих страхових премій зі страхування життя (рис. 3.10), як і в попередні роки превалюють премії за договорами накопичувального страхування життя (1363,9 млн грн, або 62,4%). Незначними залишаються надходження за договорами такого соціального значимого напрямку страхування життя як страхування додаткової пенсії, якими передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку. Зокрема, обсяг зібраних страхових премій за цим видом страхування склав 19,3 млн грн, що не перевищує 1% у загальних страхових преміях зі страхування життя.

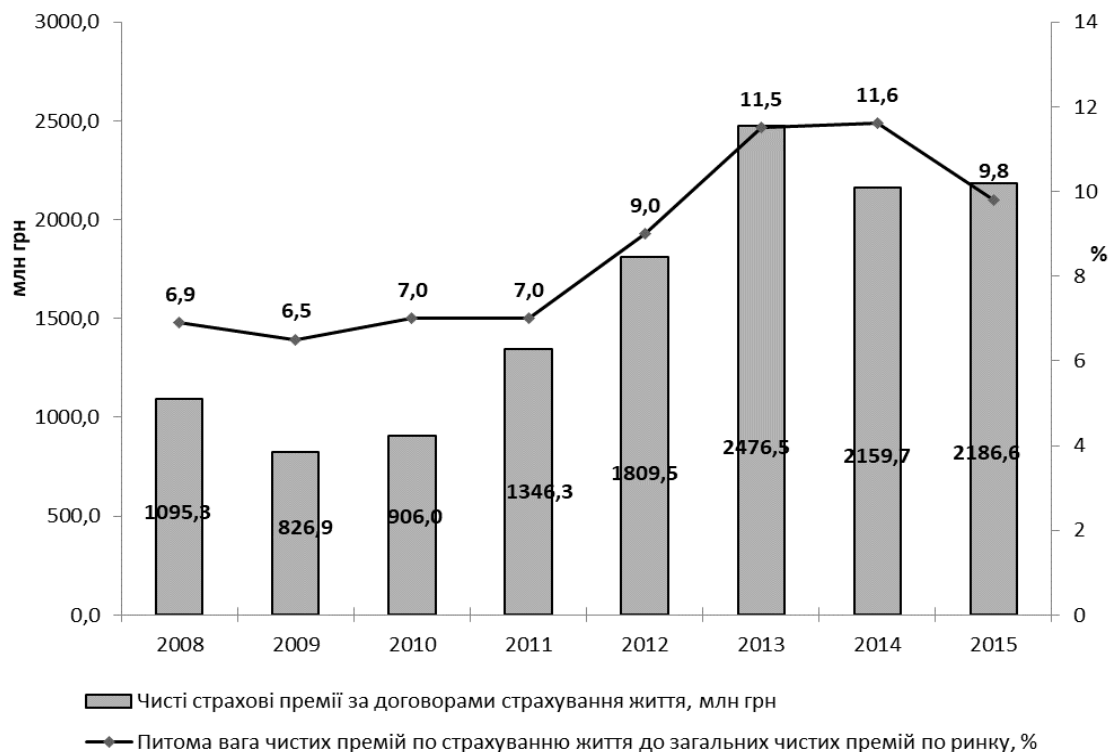
Рис. 3.10. Структура чистих страхових премій із страхування життя у 2015 р.

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [13].

Зазначимо, що згідно з чинним законодавством, «договір страхування додаткової пенсії – це договір страхування, який передбачає обов’язок страховика щодо здійснення страхової виплати (виплат) та/або виплат у вигляді ануїтету в разі досягнення застрахованою особою пенсійного віку, визначеного за заявою застрахованої особи у договорі страхування відповідно до законодавства з урахуванням того, що такий пенсійний вік не може бути меншим більше ніж на 10 років від пенсійного віку, який надає право на пенсію за загальнообов’язковим державним пенсійним страхуванням» [31].

У 2009-2014 рр. ринок показав зростання частки чистих страхових премій зі страхування життя у загальному обсязі

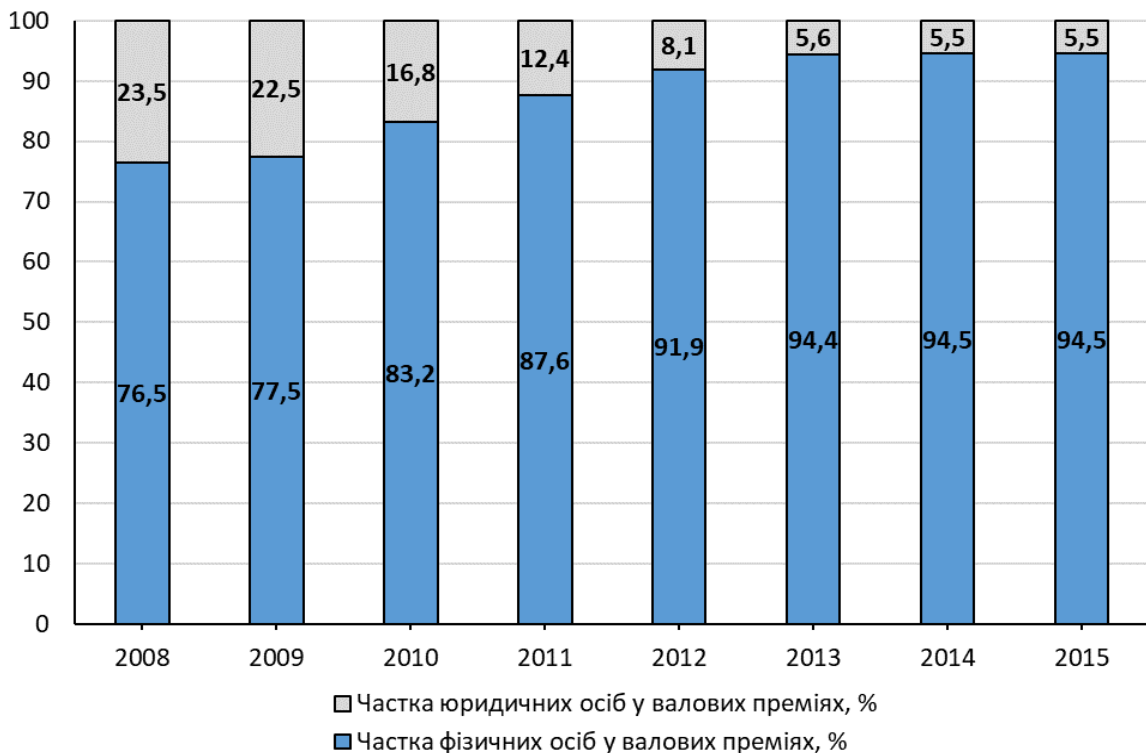
страхових премій по ринку: з 6,9% у 2008 р. до 11,6% у 2014 р. (рис. 3.11). 2015 р. характеризувався зниженням питомої ваги чистих премій за договорами страхування життя у сукупних страхових надходженнях до 9,8%. Це пояснюється значно вищим порівняно з попереднім роком темпом приросту страхових премій з видів страхування інших, ніж страхування життя. Зокрема, у 2015 р. цей показник дорівнював 22,7%, тоді як його значення по страхуванню життя склало 1,2%. Слід зазначити, що відповідно до Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, оптимальним значенням частки чистих страхових премій зі страхування життя у загальному обсязі страхових премій по ринку є показник не менше 30%. У країнах Євросоюзу на страхування життя припадає понад 60% страхових премій, а у деяких країнах цей показник перевищує 80% [33, с. 57].

Рис. 3.11. Динаміка чистих страхових премій зі страхування життя та їхньої частки у загальному обсязі страхових премій по ринку у 2008-2015 рр.

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [13].

Слід відзначити, що послуги на українському ринку страхування життя в останні роки переважно купують фізичні особи. Зокрема, у 2015 р. 94,5% валових страхових премій зі страхування життя надійшли від фізичних осіб (рис. 3.12). В основному договори страхування життя укладає працездатне населення, що у такий спосіб забезпечує собі впевненість у старості й/або використовує страхування життя як спосіб нагромадження коштів до якоїсь події.

Рис. 3.12. Структура валових страхових премій зі страхування життя за статусом страхувальника у 2008-2015 рр., %

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [13].

На думку І. І. Козьми зменшення кількості страхувальників-юридичних осіб є вкрай негативним явищем і «яскравою ознакою погіршення умов функціонування ринку страхування життя в Україні» [17]. Така зміна відбувається за рахунок відмови роботодавців закладати опцію страхування життя у соціальний пакет працівника через погіршення

економічного стану. Адже це дозволяє досягти скорочення витрат підприємства, і при цьому зберегти існуючі рівні заробітної плати.

Крім того, дослідники вважають, що тенденція вилучення страхування життя із соціального пакета працівників зумовлена зміною порядку нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за сумами, що сплачені роботодавцями за договорами довгострокового страхування життя.

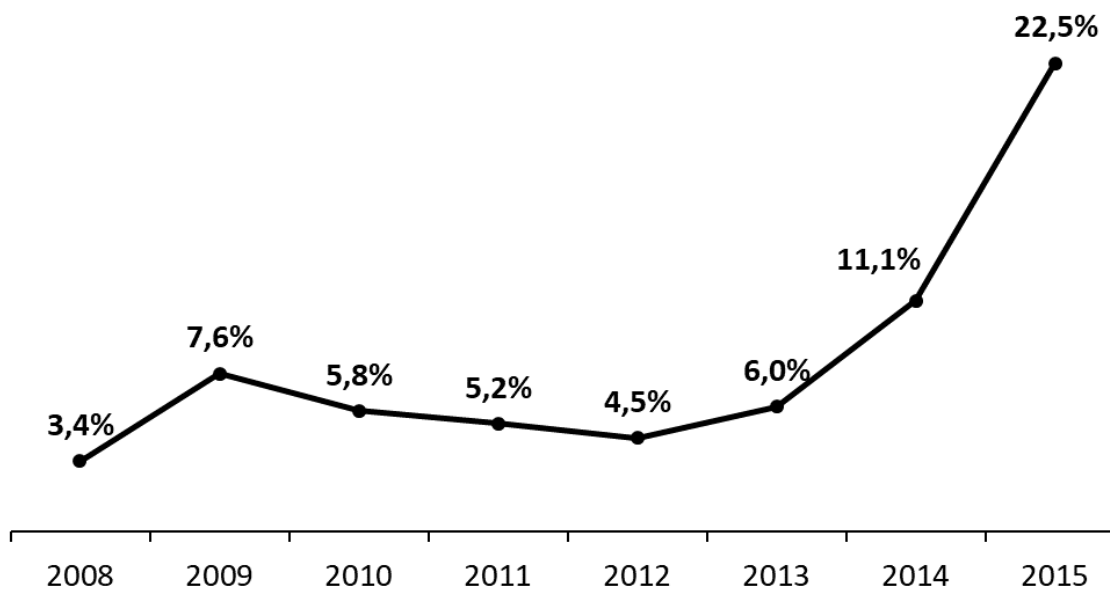

Рис. 3.13. Динаміка показників чистих страхових виплат із страхування життя у 2008–2015 рр.

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [13].

Якщо ж характеризувати ринок страхування життя за страховими виплатами, то тут у порівнянні з попередніми роками спостерігається позитивна динаміка. Зокрема, в останні роки мало місце зростання як абсолютних значень страхових виплат: з 37,7 млн грн валових виплат у 2008 р. до 491,5 млн грн – у 2015 р. (рис. 3.13), так і відносних

показників по страхових виплатах: з 3,4% рівня валових виплат у 2008 р. до 22,5% – у 2015 р. (рис. 3.14). При цьому має місце чітко виражена тенденція до зростання питомої ваги чистих страхових виплат зі страхування життя у загальному обсязі страхових виплат по ринку: якщо у 2008 р. його значення становило лише 0,6%, то у 2015 р. – 6,5%.

Рис. 3.14. Динаміка рівня валових виплат за договорами страхування життя у 2008–2015 рр., %

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [13].

Зростання обсягів страхових виплат зумовлене довготривалим характером договорів страхування життя – зараз здійснюються виплати за періоди, що відзначалися збільшенням кількості укладених договорів та обсягів страхових платежів. Проте масового характеру виплати за договорами накопичувального страхування життя, на думку фахівців, набудуть у 2020-2025 рр. [10], коли закінчиться термін дії переважної більшості договорів, укладених у період активізації розвитку цього сегменту ринку.

Представлена на рис. 3.15 структура чистих страхових виплат зі страхування життя показує, що у 2015 р. понад 90%

виплат здійснюється за договорами накопичувального страхування.

Рис. 3.15. Структура чистих страхових виплат зі страхування життя у 2015 р.

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [13].

Крім того, на думку дослідників, зростання рівня виплат в останні роки пов'язано із девальвацією гривні. Оскільки більшість довгострокових договорів страхування життя укладені в іноземній валюті, то розрахунок страхових виплат призвів до зростання суми виплат у національній валюті та, відповідно, показника рівня виплат [3].

Отже, оцінка сучасного стану вітчизняного ринку страхування життя, дозволяє виділити низку позитивних тенденцій у цьому секторі економіки: зростання капіталізації та платоспроможності страхових компаній, збільшення обсягу надходжень страхових премій та страхових виплат,

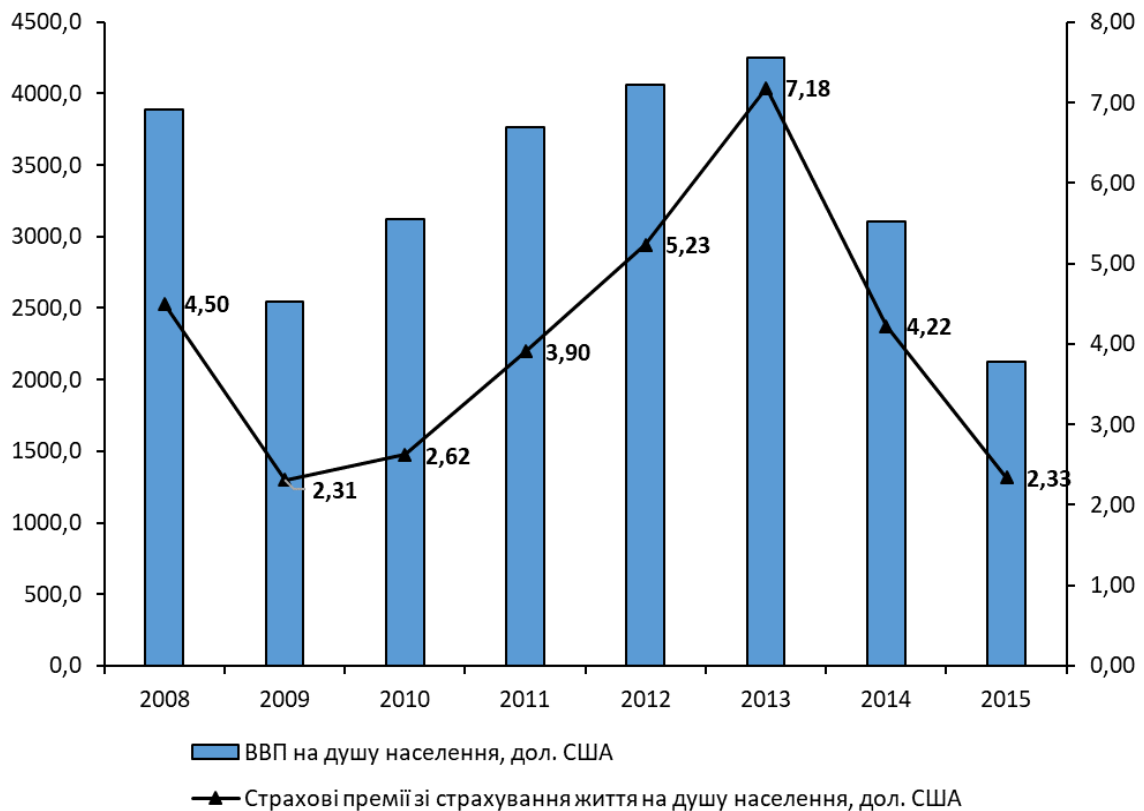
зростання кількості застрахованих осіб тощо. Незважаючи на досягнуті результати, процеси розвитку цього виду відносин стримуються цілою низкою проблем, що потребують уважного вивчення та подолання.

Досвід розвинених країн показує, що розвиток ринку страхування життя визначається рівнем матеріального забезпечення населення, розумінням населенням необхідності індивідуальної та власної відповідальності і турботи про безпеку та життєві ризики, попереднім досвідом страхування життя населення, доступністю якісних страхових продуктів, розвитком альтернативних фінансових інститутів тощо [48]. Саме ці фактори впливають на структуру страхових премій та виплат зі страхування життя.

Складні процеси, що відбуваються у нашій країні, негативно вплинули на рівень добробуту переважної частини населення, що погіршило умови для розповсюдження продуктів страхування життя та в кінцевому результаті позначається на показниках його розвитку. Принагідно зауважимо, що аналітики «Swiss Re», досліджуючи стан та перспективи розвитку страхування життя, виявили пряму залежність між приростом ВВП і обсягами страхування життя. Визначивши, так звану, залежність сприяння, вони стверджують, що зростання ВВП темпами в межах 5% створює у країні сприятливе середовище для розвитку ринку страхування життя, і навпаки [46].

Як відомо, узагальнюючим вартісним показником рівня життя населення, збільшення якого загалом призводить до зростання економічного добробуту, є обсяг ВВП на душу населення. І. З. Саврас, Р. В. Юринець у своєму дослідженні [39], визначили істотний вплив цього показника на зміну обсягів страхових премій зі страхування життя.

Важливим макроекономічним індикатором розвитку страхового ринку є показник розміру страхових премій на душу населення (показник щільності страхування). Проведені нами розрахунки обсягів ВВП та страхових премій зі страхування життя на душу населення в Україні, а також порівняння їхньої динаміки, засвідчують достовірність визначених вище тверджень.

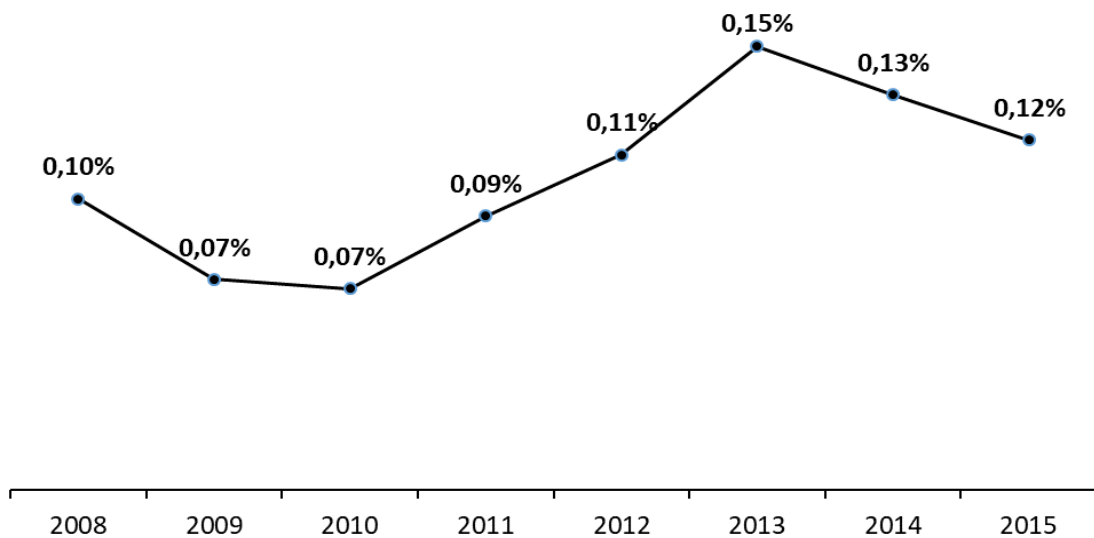

Рис. 3.16. Динаміка обсягів ВВП та страхових премій зі страхування життя на душу населення в Україні, дол. США

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [13].

Динаміка частки валових страхових премій, сплачених страхувальниками-фізичними особами за договорами страхування життя, у загальних витратах та заощадженнях населення України (рис. 3.17), показує, що ці витрати не належать до числа пріоритетних. Населення, незважаючи на

деяке пожвавлення на ринку страхування життя у певні періоди, не готове до придбання таких страхових послуг.

Рис. 3.17. Частка валових страхових премій, сплачених страхувальниками-фізичними особами, у загальних витратах та заощадженнях населення України у 2008-2015 рр., %

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [13].

Результати діяльності страховиків, що надають послуги зі страхування життя, вказують на цілковиту залежність ситуації у цій сфері від макроекономічної стабільності та рівня ділової активності в країні. Ефективна діяльність страхових компаній, що надають послуги зі страхування життя, унеможлиблюється в умовах нестабільного стану національної та світової економіки, а низький рівень розвитку фінансового ринку та його нестабільність не тільки зменшує ефективність страхування, а й навіть спричинює недоцільність його застосування.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що показники розвитку вітчизняного страхового ринку в цілому та сектору страхування життя, зокрема, значно погіршилися через негативні наслідки фінансово-економічної кризи, яка

розпочалася у 2008 р. Крім того, в останні роки динаміка основних показників вітчизняного ринку страхування життя обумовлена погіршенням економічної ситуації у країні внаслідок окупації частини території країни Російською Федерацією та збройного конфлікту на Сході України. Зазначені вище обставини призвели до істотного відтоку клієнтів страхових компаній, що надають послуги зі страхування життя, і розірвання значної кількості діючих договорів страхування.

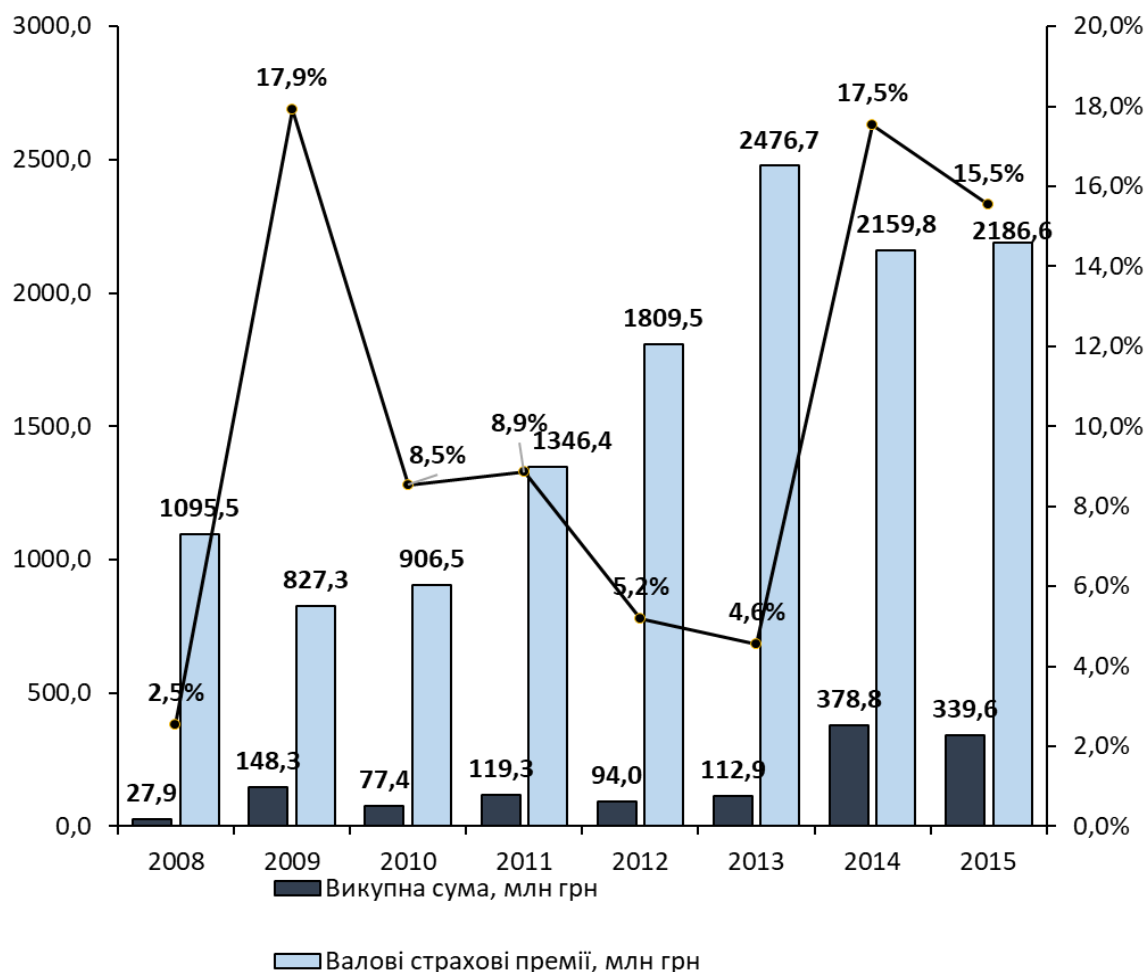

Рис. 3.18. Динаміка кількості застрахованих осіб за договорами страхування життя у 2008–2015 рр.

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [13].

Індикатором впливу зміни матеріального становища населення та соціально-економічного стану в країні на

розвиток накопичувального страхування є показники виплат викупних сум за полісами страхування життя (рис. 3.19).

Рис. 3.19. Динаміка валових страхових премій за договорами страхування життя та викупних сум, що сплачені страхувальникам за цими договорами у 2008-2015 рр., млн грн

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [13].

Зауважимо, що викупна сума – це сума, яка виплачується страховиком у разі дострокового припинення дії договору страхування життя. Розмір викупної суми залежить від періоду, протягом якого діяв договір страхування життя і строку, на який він був укладений. Зростання цього показника свідчить про зменшення доходів громадян та погіршення соціально-економічної ситуації, а

зменшення – про нагромадження заощаджень та підвищення рівня життя населення.

Як видно з рис. 3.19, стрімке зростання обсягу викупних сум за договорами страхування життя (більш як у 5 разів проти попереднього року) відбулося у 2009 р. у період розпалу фінансово-економічної кризи, зокрема, величина цього показника становила 148,3 млн грн, або 17,9% від валових страхових премій. Наступний «стрибок» виплат страховиками викупних сум, у зв'язку з достроковим припиненням дії договорів страхування життя, відбувся у 2014 р. та 2015 р., коли обсяги цих сум дорівнювали 378,8 млн грн і 339,6 млн грн, а їхня частка у валових страхових надходженнях дорівнювали 17,5% та 15,5% відповідно.

Значущою проблемою страхування життя є надзвичайно низький рівень страхової культури в Україні. Більша частина населення країни не бачить необхідності в страхуванні власного життя, чи життя своїх близьких, і робить це тільки у крайніх випадках, коли цього вимагає ситуація. Зокрема, деякі науковці наголошують на домінуванні (понад 90%) «банківського» страхування у структурі страхових премій зі страхування життя [5, с. 61], а саме надходжень за договорами страхування життя позичальників споживчих кредитів, укладення яких є обов'язковою вимогою кредитних установ при споживчому й іпотечному кредитуванні громадян. На наш погляд, в Україні на сучасному етапі ще рано говорити про підвищення соціальної відповідальності представників середнього класу за членів своїх родин, як про дієвий фактор розвитку страхування життя.

Проведені дослідження показують, що при незначних середніх ресурсах більшість українців не мають достатньо коштів на укладання договорів добровільного особистого

страхування. Населення через низький рівень платоспроможності та високі інфляційні очікування з кожним роком все менше витрачає на страхування. Відповідно зменшення рівня доходів українців, позначається на обсягах страхових платежів та кількості укладених страхових договорів.

Однією з причин низького попиту на послуги страхування життя є незначний рівень довіри до страхових компаній, спричинений негативним досвідом страхування у радянські часи, а також відсутністю реальних державних гарантій отримання страхових виплат у результаті банкрутства страховика або його шахрайських дій. Зокрема, як зазначає Г. Третьякова, із понад 40 млн договорів зі страхування життя, що були укладені в радянські часи на території України, дотепер ще не здійснені виплати за 11,9 млн договорами страхування [46]. Страховики намагаються відновити втрачену довіру, але через невиконання державою після розпаду СРСР своїх зобов'язань перед страхувальниками за договорами страхування життя, зробити це досить складно. Так, згідно з результатами щорічних національних моніторингових опитувань, що проводяться Інститутом соціології НАН України, у 2002-2013 рр. страховим компаніям недовіряло більше 60% респондентів [47]. У 2015 р. рівень довіри до страховиків також був достатньо низьким і складав 10,7%, а рівень недовіри у становив 67,2% [44].

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що в Україні є багато причин низького рівня страхування життя, та повільного темпу розвитку цих відносин. Найбільш вагомими з них є: низький рівень доходів населення, зниження схильності населення до заощаджень, не сформована страхова культура, нестабільне податкове законодавство,

несприятливі економічні процеси, в т. ч. інфляція, відсутність надійних державних гарантій отримання страхової виплати у разі банкрутства страховика тощо. Отже, передумовою подальшої активізації розвитку ринку страхування життя є підвищення рівня економічного розвитку країни, основним показником якого є зростання ВВП на душу населення.

Зміцненню довіри населення до інституту страхування життя сприятиме запровадження надійної системи забезпечення страхових виплат у разі настання неплатоспроможності страховика, який здійснює страхування життя. Саме тому особливої актуальності набуває необхідність створення в Україні Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя, і ведуться гострі дискусії щодо умов його створення та функціонування. Зокрема, про це йдеться в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень [54], у публікаціях Д. В. Кондратенко та В. В. Мужилівського [18], О. П. Ковалю [15] та ін. Функціонування аналогічних схем гарантування виплат за договорами страхування практикується у багатьох економічно розвинених країнах світу, зокрема в США, Канаді, Японії [14] та інших [26]. В Україні Постановою Верховної Ради від 08.10.2013 р. № 632-VII [35] прийнято за основу проект Закону України про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя, який, на думку як експертів, так і професійних учасників страхового ринку, потребує суттєвого доопрацювання. Однак наразі подальша доля цього законопроекту залишається невизначеною. Зважаючи на те, що страхування життя належить до особистого страхування, має довгостроковий характер і значну накопичувальну складову, «вкрай важливо забезпечити функціонування в Україні системи гарантування страхових виплат за

договорами страхування життя, яка допоможе запобігти втратам довгострокових заощаджень громадян та позбавленню їх страхового захисту в разі настання неплатоспроможності страховика» [15].

Необхідними умовами забезпечення фінансової стабільності і ліквідності компаній зі страхування життя у довгостроковому періоді та виконання ними прийнятих на себе зобов'язань є формування достатнього обсягу страхових резервів, раціональне їх розміщення та ефективне управління сформованим інвестиційним портфелем [51].

Складна економічна ситуація у країні є значною перешкодою для підвищення інвестиційної активності страховиків. Фінансова нестабільність, наявність високих інвестиційних ризиків та нерозвиненість фондового ринку обумовлюють консервативність страхових компаній щодо управління інвестиційним портфелем та низький рівень ефективності розміщення страхових резервів.

Страховики в Україні в нинішніх умовах не виконують належної їм ролі активного інституційного інвестора, сукупний інвестиційний потенціал страхових компаній не здійснює суттєвого впливу на інвестиційні процеси в економіці. Показники діяльності страхових компаній в Україні свідчать про недостатність їхніх інвестиційних можливостей.

Для підвищення ефективності діяльності страхових компаній як важливої інституційної складової фінансової інфраструктури необхідно збільшувати їхню ресурсну базу, а також оптимізувати структуру розподілу вже акумульованих коштів.

Активізація інвестиційної діяльності страхових компаній тісно пов'язана зі зростанням попиту на послуги зі страхування життя, оскільки резерви зі страхування життя,

що мають довгострокову основу. Вирішення проблеми залучення цих інвестиційних джерел має здійснюватися шляхом запровадження стимулів, в основному податкового характеру, як для фізичних, так і для юридичних осіб [24, с. 210]. Водночас широкомасштабне залучення в інвестиційний процес грошових коштів населення через укладення договорів довгострокового страхування життя та пенсій стане можливим лише за умови стабілізації стану національної економіки.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що стан розвитку вітчизняного ринку страхування життя є незадовільним для країни з ринковою економікою. Водночас сьогодні не можна не відзначити позитивні кроки України на шляху до створення системи страхування життя, здатної захистити права та інтереси учасників страхових відносин. Значні обсяги страхових виплат по страхуванню життя все більше і більше спонукають потенційних страхувальників до укладання нових страхових договорів. Значні перспективи в умовах реформування пенсійної системи, на думку експертів, має накопичувальне пенсійне страхування, як альтернативний спосіб забезпечити себе і своїх близьких фінансово на момент втрати працездатності [38]. Почуваючи себе захищеними, люди і надалі виявлятимуть інтерес до цього виду страхування і до страхування взагалі.

Фахівці наголошують на тому, що зазначений ринок ще далекий від насичення і в майбутньому продовжуватиме зростати. На ринку страхування життя застраховано всього 1% ризиків, що свідчить про велику потенційну місткість вітчизняного ринку. Вирішення проблем соціального захисту за рахунок страхування життя у розвинутих країнах перевірено часом і стимулюється державою, оскільки зменшує кількість людей, що залежать від підтримки

держави. Накопичені страховими компаніями активи забезпечують одне з основних джерел довгострокового інвестування і є важливим ресурсом для стабілізації економіки.

3.4. Problemy w sferze finansowych gwarancji rozwoju sektora wojskowo-przemysłowego na Ukrainie oraz sposoby ich rozwiązania

3.4. Проблеми фінансового забезпечення розвитку військово-промислового комплексу України та шляхи їх вирішення

Військові і політичні події на Сході України показали, що наші держава, армія та суспільство у цілому до них не були готові. Несподіванкою вони явилися і для розвинених країн, блоку НАТО, інших угруповань. Проте чи дійсно їх не можна було передбачити? Вивчені праці відомих вчених кількарічної давності, прийняті рішення численних самітів і форумів, доктрин тощо дають підстави вважати, що події назрівали, до них потрібно було готуватися, не допустити стратегічних помилок, упередити фатальний розвиток. Спробуємо аргументовано довести зазначене.

В багатьох культурах існує концепція «місць сили». Це території, що мають особливе значення і здаються привабливими. Вони формуються та визрівають на протязі століть. Їх значна кількість. Достатньо назвати Босфор і Дарданелли, майже весь сучасний Ізраїль, Ельзас та Лотарінгію, Південну Осетію, узбережжя Балтійського моря, Тибет.

В такому ж ракурсі можна говорити і про Україну. Ми знаходимося на найбільш важливій ділянці Євразії, протягом століть не мали можливості створити власну державу через безперервні спроби захоплення території сусідніми

імперіями. В Україні розміщений географічний центр Європи, ми розташовані на території, яка фактично розділяє два світи – азіатський та європейський. Унікальне географічне становище «буферної зони» стало тим ласим шматком, за який завжди є бажаючі помірятися силами.

Після розгрому татаро-монгольськими ордами Київської Русі ми на довгі століття стали територією, де боролися інші цивілізації. Центрів, власне, було два – Росія і Європа. Україну постійно розділяли по Дніпру, розмежовуючи її на Східну і Західну. Схід традиційно потрапляв під юрисдикцію Росії, а Захід часто змінював господарів – Австро-Угорщина, Велике Князівство Литовське, Річ Посполита, Туреччина. Боротьба за контроль над стратегічними землями велася до створення СРСР. У війнах брали участь Литва, Німеччина, Польща, Росія, Швеція та інші європейські держави.

На початку ХХ століття нарешті відбулося об'єднання Східної і Західної України, але відсутність політичної волі керманічів держави, роздроблення зусиль патріотів, як і в часи Київської Русі, призвело до поразки.

Російська Федерація намагається змінити розстановку сил на свою користь. На іншій стороні знаходяться представники окремих європейських країн і США. Кожна складова конфлікту використовує свої переваги. У Росії це груба військова сила, а також наявність певної підтримки серед населення, посиленої інформаційною війною. Євросоюзом і Сполученими Штатами Америки ставка робиться на глобальний авторитет, дипломатичну ізоляцію супротивника.

Росія веде себе більш ризиковано і впевнено. Захоплення Криму, введення військ на територію чужої держави – безпрецедентні акції. Західні країни вичікують. Вони до цих пір не надали Україні озброєнь, обмежуючись

досить непереконливими санкціями. В таких умовах справа може дійти до розколу держави. Разом з тим ми повторюємо одні і ті ж помилки: не турбуємося про створення дієздатної армії, готової протистояти агресії Росії, відмовилися від статусу ядерної держави. Сподіватися, що хтось із потужних учасників конфлікту (Схід чи Захід) буде стояти на стороні України, не приходитьсья. Треба кріпити не тільки патріотичні устої, а і військову міць [16, с. 12-16].

Перейдемо до аналізу, що у нас відбувається у цьому напрямку. Питання про необхідність та шляхи вдосконалення військово-технічної і оборонно-промислової політики в інтересах забезпечення національної безпеки та оборони вищим політичним керівництвом держави, у науковому середовищі ставилися неодноразово. Проте справи далі рішень і лозунгів на папері не пішли. Стан технічного оснащення Збройних сил України і оборонної промисловості залишаються критичними [36].

Проблеми підвищення обороноздатності потрібно вирішити найближчим часом, подолавши такі складнощі:

- незадовільний стан підприємств оборонної промисловості (старіння основних фондів і технологій, зниження кадрового потенціалу, розвал кооперації тощо), які здатні виробляти тільки 8-10% загальної номенклатури озброєнь;

- необхідність навчання та підтримки бойового духу кадрового складу;

- обмеження фінансових ресурсів, виділених для потреб оборони. Крім того, частка витрат на озброєння складає лише 6-10% оборонного бюджету, тоді як у провідних країнах світу (при постійному переозброєнні) – до 30%;

- закінчення строку використання більшості високотехнологічних озброєнь (літаків, кораблів, комплексів

протиповітряної оборони, ракетних систем, засобів зв'язку, радіоелектронної розвідки та ін.).

Необхідно розпочати технічне переоснащення Збройних сил України шляхом встановлення та реалізації державного оборонного замовлення [8].

Для розробки і реалізації військово-технічної та оборонно-промислової політики важливими питаннями є формування методології і механізмів реалізації взаємоузгоджених програм та проектів, а також їх ресурсне забезпечення [7, с. 110-111].

Необхідно: доопрацювати державну цільову оборонну програму розвитку озброєнь та окремі програми з реалізації важливих проектів («Сапсан», «АН-70», «Корвет» тощо); затвердити державну цільову програму розвитку оборонно-промислового комплексу, програми розвитку авіаційної, ракетно-космічної, суднобудівної, електронної промисловості та інших галузей машинобудівного комплексу, враховуючи умови сьогодення, а також на перспективу – 10-15 років; залучити додаткові інвестиції на основі державно-приватного партнерства; сприяти розвитку науково-технічних досліджень і систем підготовки кадрів, особливо на принципово нових напрямках створення озброєнь, військової та спеціальної техніки.

Для підвищення ефективності реалізації державних програм розвитку оборонно-промислового комплексу і окремих галузей промисловості доцільно все це забезпечити відповідними законами, методами, положеннями та правилами, у яких будуть вказані вимоги, права, обов'язки, взаємодія і відповідальність органів влади, контроль якості при розробці та виробництві озброєнь, військової і спеціальної техніки [7, с. 118].

Боротьба за природні ресурси у світі створює значні ризики для країн, які ними володіють, але не мають можливості ефективно захищати [55].

Проблеми ресурсної безпеки і війн та конфліктів, пов'язаних з ними, досліджували такі закордонні вчені як С. Бурке, М. Клар, П. Кольєр, М. Реннер та ін.

Конкуренція за ресурси у минулі століття була головною, але не публічною метою, якою, як правило, визнавали релігійні чи етнічні відмінності. З часом ресурсні війни стали більш відкритими. Теоретики нової геополітики прогнозують світовий устрій, при якому забезпечення доступу до ресурсів стає головним завданням національних чи навіть блокових збройних сил, що призводить до поширення нестабільності [56].

Ще на початку ХХІ століття у стратегіях національної безпеки в основному висвітлювалася енергетична безпека, де звучали здебільшого нафта і газ. Як нові загрози на передній план виходять водні ресурси та продукти харчування. Багато країн визначають конкуренцію за ці ресурси як причину майбутніх конфліктів.

У Вільнюсі у 2011 р. було відкрито Центр енергетичної безпеки. У листопаді 2010 року Північноатлантичним пактом (НАТО) прийнято нову Стратегічну концепцію, де ставиться завдання: «Робити внесок у забезпечення енергетичної безпеки, включаючи захист критичної інфраструктури, транзитних зон і ліній, співпрацю з партнерами та проведення розширеного діалогу з країнами – постачальниками енергоресурсів».

За різноманітністю корисних копалин, кількістю родовищ на одиницю площі Україна належить до досить забезпечених ресурсами країн світу. Вартість розвідних запасів складає 7,0 трлн дол. США. Налічується понад 90

видів мінеральної сировини, близько 8000 родовищ, що мають промислове значення. Мінерально-сировинний комплекс держави ще кілька років тому отримував 14% світового видобутку залізної та 30% марганцевої руд, 7% кам'яного вугілля. Він складав 48% промислового потенціалу України, тоді як у розвинених країн на сировинний сектор припадає лише близько 30%. Не в останню чергу «мінеральними апетитами» східної країни, сировинна база якої величезна, проте ускладнена кліматичними, транспортними та іншими проблемами, можна пояснити її ініціювання подій на Сході.

Недостатня кількість природних ресурсів і продовольства у світі загрожує безпеці ресурсозабезпечених держав. Передбачення потенційної небезпеки надає можливість підготуватися до військових конфліктів та пом'якшити їх наслідки. У методологічному плані важливо розробити показники та індикатори, що показуватимуть рівень вірогідності потенційних конфліктів для держави.

Посилення конфліктогенного потенціалу, викликане обмеженістю важливих ресурсів, зростанням цін на основні їх види, зумовлює необхідність переосмислення підходів до формування концепцій національної безпеки. Враховуючи зазначене, відповідні зміни до своїх стратегічних документів внесли такі країни як Велика Британія, Польща, США, Франція, а також деякі з провідних міжнародних угруповань, зокрема НАТО.

Україні доцільно виокремити сировинну безпеку як найбільш важливу складову економічної безпеки, що дає можливість приділяти більше уваги попередженню негативних явищ, а також максимальному використанню природо-ресурсного потенціалу країни у геополітичному просторі [53, с. 124].

Повернемося безпосередньо до оборонно-промислового комплексу України. Його організаційно-структурні форми не сприяють ефективному використанню науково-технічного та технологічного потенціалів, підвищенню якості та конкурентоспроможності продукції, ефективному виконанню державного оборонного замовлення і не пристосовані до запровадження ринкових механізмів управління.

Через старіння та відтік наукових кадрів провідних оборонних підприємств і організацій втрачається інтелектуальний потенціал. Численність працюючих щорічно зменшується у середньому на 10 тис. осіб. Виробіток на одного працюючого не перевищує 80 тис. грн за рік, тоді як у розвинених країнах він складає 250 тис. дол. США. У більшості керівників колишніх підприємств державної форми власності не вистачає навиків підприємництва та маркетингу, здатності залучати інвестиції.

Основними чинниками, що примушують підприємства оборонного комплексу проводити зміни, є посилення ринкової конкуренції, прагнення до зниження виробничих витрат, потреба фінансового оздоровлення суб'єктів господарювання оборонного профілю.

Незважаючи на успіхи у розвитку окремих напрямків зброї, Україну у світі знають як продавця застарілих озброєння і військової техніки, які вже використовувалися, знаходяться на складах або вивільнюються у силу якихось причин (корупційні дії, намагання наростити експортні показники тощо).

Разом з тим, швидкі темпи інноваційного розвитку обумовлюють появу нових більш ефективних систем і комплексів військової техніки, що вимагає удосконалення організаційно-правових форм і механізмів управління оборонно-промисловим сектором. Особливої ваги набувають

поетапний перехід оборонних підприємств на принципи функціонування через активізацію внутрішніх резервів, структурні перетворення, впровадження сучасних інформаційних та управлінських технологій. Все це має проходити за єдиною комплексною програмою, прийнятою на державному рівні.

Складовою реформування сектору є його корпоратизація, що передбачає раціональне за організаційною формою об'єднання підприємств у корпоративні структури з наступним створенням потужних транснаціональних корпорацій, конкурентоспроможних на внутрішньому і зовнішньому ринках озброєнь. Це повинні бути суб'єкти господарювання, що забезпечують єдиний технологічний цикл розробки, виробництва, реалізації та післяпродажного обслуговування високотехнологічної продукції.

Важливим компонентом корпоратизації є технічне переоснащення з переходом на сучасне високопродуктивне обладнання, нові технології, що дають змогу оборонним підприємствам пристосовуватися до ринкових потреб.

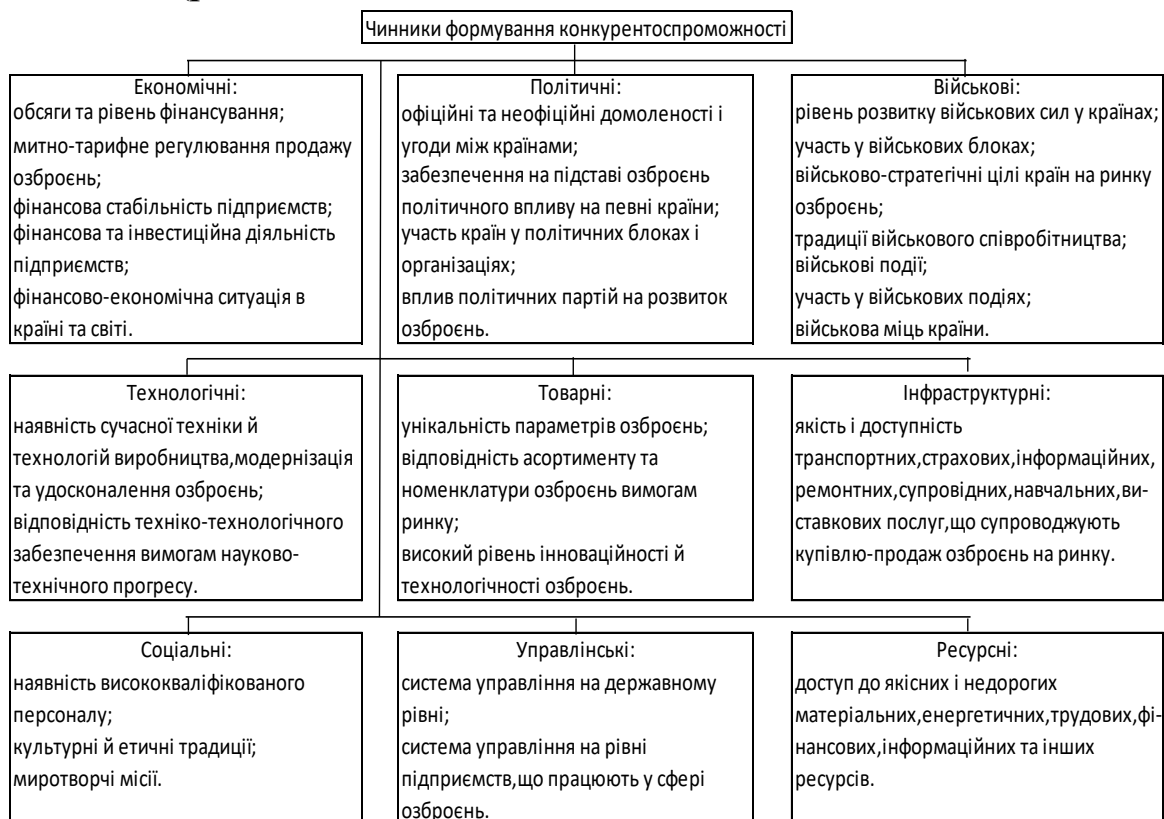
Створення інтегральних об'єднань, до складу яких входять виробничі, фінансові, інвестиційні, страхові і торговельні структури, сприятиме реалізації довгострокових державних програм, підвищить конкурентоспроможність виробництва, послабить тіньову економіку, а також можливість поглинання вітчизняних підприємств іноземним капіталом.

Україні потрібно розробити довгострокову стратегію розвитку оборонно-промислового сектору економіки, що включить у себе вирішення таких завдань:

- підвищення ролі держави;
- оптимізація обсягів і структури виробництва з урахуванням нових вимог;

- визначення мінімальних поточних та перспективних потреб країни на пріоритетних напрямках;
- формування нових принципів організації військово-економічної діяльності відповідно до умов ринкової економіки;
- посилення ефективності взаємодоповнення військового та цивільного секторів економіки;
- розширення військово-економічних зв'язків із зарубіжними країнами [23, с. 120-125].

Дослідження складових забезпечення конкурентоспроможності підприємств на ринку озброєнь дає змогу виділити економічні, політичні, військові, технологічні, ресурсні, товарні, соціальні, інфраструктурні, управлінські чинники (рис. 3.20).

Рис. 3.20. Чинники конкурентоспроможності підприємств на ринку озброєнь

Джерело: узагальнено і доопрацьовано за даними, наведеними у [20, с. 185],

Економічні чинники відображають фінансову спроможність на державному рівні виготовляти, купувати та експлуатувати озброєння. Витрати на посилення військової міці у найбільш милітаризованих країнах світу наведено у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Військові витрати найбільш милітаризованих країн

Країни	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2013
США	301697	356720	464672	527660	621131	698180	684780	640221
КНР	22190	31630	40014	56666	91658	123338	167712	188460
Росія	9228	13944	20955	34518	56184	58720	81079	87837
Саудівська Аравія	19964	18502	20910	29581	38223	45245	56498	66996
Франція	33814	36492	53031	54526	66009	61785	60058	61228
Велика Британія	35255	39673	53970	57483	65615	58099	58500	57891
Німеччина	28150	29404	38025	38099	48081	46258	46488	48790
Японія	45976	39113	45585	42190	46755	53796	59564	48604
Індія	14288	14753	20238	23952	33002	46090	47214	47398
Республіка Корея	13801	14102	17830	25177	26072	27572	31660	33937
Італія	22411	24422	34132	33414	41244	36034	33746	32657
Бразилія	11340	9666	9781	16407	24453	34007	33988	31456
Австралія	7274	7947	11995	14240	18634	23221	26158	23963
Туреччина	9994	9050	10921	13124	16908	17747	18109	19085

Джерело: сформовано і доопрацьовано за даними SIPRI.

В Україні, незважаючи на номінальне зростання військових витрат, у структурі валового внутрішнього продукту до останнього часу вони склали менше 2%, тоді як у Грузії, що знаходиться приблизно у такому ж становищі, – 8,5%, в Саудівській Аравії – 8,2%.

Військові чинники є головними у формуванні конкурентоспроможності на ринку озброєнь. Насамперед, мова йде про військову міць країни. Станом на 2011 рік в Україні відсутня ядерна зброя, майже вчетверо було скорочено чисельність армії, кількість літаків зменшилася в 6,5 рази, а

танків більш ніж у 8 разів (табл. 3.10). В подальшому ситуація до військових дій тільки погіршувалася.

Таблиця 3.10

Динаміка показників Збройних сил України

Показники	Аналізований період		Відносна зміна, 1991 р. до 2011 р.
	1991 р.	2011 р.	
Кількість військовослужбовців, осіб	780000	192000	4,06
Кількість танків, шт.	6500	774	8,40
Кількість бойових броньованих машин, шт.	7000	2332	3,01
Кількість бойових літаків, шт.	1500	230	6,52
Кількість бойових кораблів і суден забезпечення, шт.	350	71	4,93
Кількість ядерних боєголовок міжконтинентальних балістичних ракет, шт.	1272	-	-

Джерело: сформовано, доопрацьовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [20, с. 168].

Політичні чинники на ринках озброєнь є одними з найбільш важливих, оскільки продаж зброї досить часто використовується країнами-експортерами як інструмент прямого впливу на протистояння у різних регіонах світу [22, с. 184-185].

Окремо не досліджуючи всі інші показники забезпечення конкурентоспроможності на ринку озброєнь українських підприємств, відмітимо важливість інфраструктурних чинників. До них відносяться якість і доступність транспортних, страхових, інформаційних, ремонтних, навчальних, виставкових послуг, що супроводжують купівлю-продаж зброї. Відповідно до традицій, які склалися протягом досить тривалого періоду, країни-експортери озброєнь забезпечують їх обслуговування, комплектування, постачання запасних частин, здійснюють навчання персоналу щодо експлуатації і ремонту [22, с. 190].

Необхідність технічного переоснащення Збройних сил України зумовлює потребу закупівлі у інших держав сучасних систем озброєнь, вартість яких досить значна, що може призвести до непомірних бюджетних витрат. Тоді вигідним стає використання офсетних схем.

Сутність офсету полягає в отриманні компенсації за закуплену продукцію оборонного призначення від країни-імпортера даного виду зброї. Метою запровадження в Україні офсетних процедур є задоволення потреб у військовій сфері на найбільш вигідних для держави умовах.

На сьогодні офсетна політика для розвитку збройних сил застосовується, зокрема, у Бразилії, Індії, Південно-Африканській Республіці, Республіці Корея, Туреччині та інших. Для прикладу проведемо аналіз застосування офсетних схем ПАР, досвід якої може бути корисним для України.

Після ухвалення у 1995 році Стратегічного оборонного пакету перед урядом ПАР постала проблема імпорту озброєнь на суму 3,9 млрд дол. США. Для вирішення питання фінансового забезпечення закупівель було прийнято Програму військово-промислової участі, що визначила основні положення офсетної політики під час імпорту продукції. Предметом переговорів з іноземними постачальниками стали офсетні вимоги та пропозиції, вартість офсетних зобов'язань і терміни їх виконання.

Як негативний чинник такої політики, офсети можуть сприяти поширенню корупції, оскільки контракти часто отримують підприємства, які мають впливові зв'язки тощо. Подібні випадки неодноразово спостерігалися у практиці діяльності ПАР. Проте у цілому досвід Південно-Африканської Республіки може бути корисним для України. Зокрема формами офсетної політики там визначили:

- інвестиції в капітал та устаткування;
- організацію спільних підприємств і виробництв через отримання ліцензій;
- розміщення субпідрядних замовлень;
- співробітництво в галузі НДДКР;
- стимулювання експорту;
- післяпродажні обслуговування та технічну допомогу [4, с. 173-179].

Політика безпеки та оборони Європейського Союзу, згідно заяв лідерів країн – його членів, у майбутньому може стати важливим фактором міжнародної безпеки у цілому. Такий підхід створює сприятливі умови для подальшого розвитку конструктивного партнерства між Україною та ЄС як це визначено нормативно-правовими актами держави (Законом України «Про заходи внутрішньої та зовнішньої політики», Указом Президента України № 127/2013 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12 березня 2013 року «Про невідкладні заходи щодо європейської інтеграції України» та іншими [34].

Водночас керівні органи та експертні кола ЄС висловлюють занепокоєння станом і перспективами розвитку своєї оборонної промисловості. На противагу політиці Євросоюзу Бразилія, Індія, Китай, Республіка Корея, Росія, США і Туреччина посилюють військову міць високими темпами. У 2012 році витрати азіатських країн на оборонний сектор вперше перевищили аналогічні витрати країн ЄС. Частково це було пов'язано з тим, що провідні країни Євросоюзу у 2008-2011 рр. значно знизили витрати на оборону у зв'язку з фінансово-економічною кризою.

Конфлікти, що відбулися останніми роками, зокрема ситуації у Іраку, Лівії та Сирії, продемонстрували існування прогалин у системі оборони і безпеки. Подібними подіями

було викликане рішення про необхідність активізувати в ЄС співробітництво щодо зміцнення військового потенціалу, особливо у сферах концентрації та спільного використання військового контингенту, прийняте на засіданні міністрів оборони країн ЄС у м. Генті (Бельгія, 2010 р.). Гентська ініціатива поклала початок новому інтеграційному періоду, спрямованому на раціональне використання військових потенціалів країн-членів Європейського Союзу на основі їх спеціалізації. Ця тенденція підтверджується резолюцією Європарламенту від 22 листопада 2012 року, яка вказує на необхідність гарантування активної ролі ЄС у забезпеченні своєї безпеки [43].

У військових та наближених до них зрушеннях головні рішення, звичайно, будуть прийматися провідними країнами ЄС. Проте інститути Євросоюзу також відіграватимуть велику роль у стимулюванні і спрямуванні дій з цього приводу.

Одним з переконливих прикладів співпраці є угода про співробітництво в оборонній сфері між Великою Британією і Францією – країнами, що виділяють найбільше коштів і засобів для військових операцій. Угода передбачає спільні дії авіаносців, випробування ядерних боєголовок, створення експедиційного корпусу, використання транспортного літака А400М та інше. До неї у подальшому планується підключити й інші країни-члени ЄС, які від співпраці також матимуть вигоду.

Динаміка європейського оборонного розвитку може отримати додатковий поштовх завдяки стимулюванню на груповому рівні за умови спрямування на досягнення загальноєвропейських цілей. Формується ряд мережових (кластерних) безпекових систем, найбільш помітні з яких: країни Балтії; Скандинавія; Вишеградська група; Нідерланди

та ФРН; Бенілюкс; Франція та Німеччина; Велика Британія і Франція.

Європейські експерти розглядають не тільки шляхи модернізації та підвищення ефективності діяльності оборонної промисловості, а й виклики та небезпеки, зокрема виникнення непрямого впливу на оборонно-промисловий сектор з боку третіх країн, які роблять у нього значні інвестиції, а також можливості бути втягнутими в конфлікт глобального характеру, де їм протидіятиме потужна наддержава, в арсеналі якої, крім всього іншого, наявні ядерна зброя та засоби її переміщення [1, с. 168-176].

Україна, декларуючи бажання вступити в Європейський Союз, в останній час сподівається і на його військову допомогу. Проте ситуація в країнах ЄС досить складна, вектор їх інтересів далеко не однозначний і ми поки що повинні самостійно боротися, включаючи як засоби дипломатичного характеру, так і посилення потужності військово-промислового комплексу та сподіваючись на єдність українського суспільства.

Поява наприкінці першої половини ХХ століття ядерної зброї призвела до перегляду попередніх підходів до зовнішньої політики. Наявність ядерного потенціалу стала незаперечним важелем впливу на реалізацію геополітичних амбіцій. Зазначений чинник сприяв розвитку нової теорії – американської школи політичного реалізму. Одним із класиків цієї школи є Ганс Моргентау (1904-1980), який боротьбу за владу у сфері міжнародних відносин ототожнював із боротьбою держав за підтвердження силової переваги.

На різних етапах розвитку геополітичного протистояння США-СРСР (потім РФ як правонаступниці СРСР) питаннями ядерного стримування, паритету, скорочення стратегічних

наступальних озброєнь та іншими займалися цілі інститути і міжнародні центри. В українському експертному середовищі проблеми висвітлювалися такими науковцями як С. Й. Аппатов, О. С. Бодрук, В. П. Горбулін, Є. Є. Камінський, І. М. Коваль, О. Я. Маначинський, Г. М. Перепелиця, В. М. Чумак, А. І. Шевцов та ін. Серед американських вчених, що займають провідне місце у спрямуванні, слід виділити К. Алена та І. Мевалона, Т. Алперовиця, М. Банді, Л. Блумфілда, Т. Грема, К. Грея, Р. Джервіса, Г. Кіссінджера, Дж. Кеннана, А. Коена, М. Мандельбаума, Б. Стівенса, Д. Торра, Т. Шеллінга та ін.

Головним пріоритетом у зовнішньоекономічній політиці США, як зазначається у ядерній доктрині 2010 р., є «запобігання ядерному тероризму і ядерному розповсюдженню» з одночасним скороченням ядерного потенціалу. Проте вони мають намір зберігати його достатнім для підтримки стратегічного балансу з іншими ядерними державами, стримування потенційних противників та підтвердження зобов'язань із захисту країн-союзниць. За інформацією Держдепартаменту США, на 01.03.2013 р. у них наявні 1028 стратегічних носіїв з 1654 стратегічними ядерними боеголовками. Це найбільший ядерний потенціал світу.

Станом на 01.03.2013 р. Російська Федерація, що любить полякати супротивників ядерною зброєю і водночас має другий у світі ядерний потенціал, тримає у збройних силах 900 стратегічних носіїв з 1480 стратегічними ядерними боеголовками. До речі, ці цифри співставні із озброєнням США, а в найближчому майбутньому РФ прагне до повної чисельної рівності.

На початку 90-х років ХХ століття Україна за потужністю ядерної зброї була третьою державою світу, одним цим гарантувавши повну військову і територіальну

безпеки. Проте ракети і носії ми бездарно втратили, сьогодні на третій світовій позиції, посилюючи її звичайними озброєннями, чисельністю населення та економічною потужністю, знаходиться Китайська Народна Республіка. Китай також нарощує ядерний потенціал, до того ж забезпечивши його системою тунелів для ракетних стратегічних установок [42, с. 165-168].

Враховуючи характерні ознаки розвитку майбутньої воєнно-політичної обстановки в глобальному та регіональному вимірах, вплив зазначених процесів на Україну, слід розуміти, що наша держава, проводячи політику позаблоковості, має усвідомлювати, що, зближуючись з будь-яким із перелічених центрів сили, ми водночас різко погіршуємо відносини з іншими стратегічними партнерами. Позиція нейтральності і позаблоковості потребує проведення дуже зваженої і мудрої політики, буквально «балансування по лезу ножа», щоб отримати політичні і економічні дивіденди. Цього нам поки що не вдається. Більш того, ситуація з кожним роком погіршується.

Тому оборонне планування, включно з питаннями розвитку озброєнь, військової та спеціальної техніки, є стратегічно важливими процесами, які вимагають аналізу військової сфери, розробки та реалізації відповідних заходів. Необхідне прийняття виважених рішень в інтересах забезпечення оборони держави. Актуальним питанням є використання світового досвіду зі стратегічного аналізу та стратегічного планування військово-технічної політики [41, с. 128].

Потрібно: підвищити якість стратегічного цілеспрямування та забезпечити кількісні виміри результатів щодо всіх видів озброєнь; генерувати якомога більшу

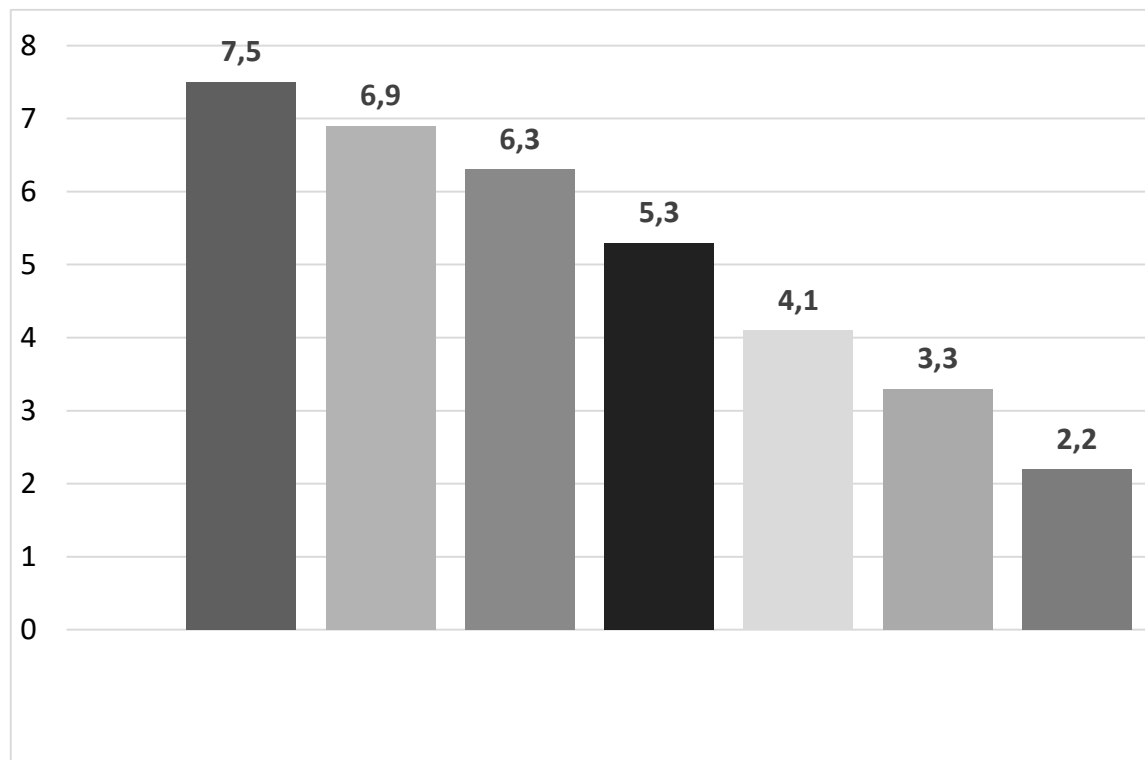
кількість варіантів розвитку системи озброєнь; відрегулювати напрямки планування та періодичність коригування державної програми озброєнь, одночасно пов'язавши її із іншими складовими загальної системи державного стратегічного планування; скоординувати державні програми розвитку озброєнь, посилення оборонно-промислового комплексу та інші значущі для України документи [41, с. 135].

Фактори, що впливають на оборонно-промисловий сектор економіки держави, мають різну природу. Серед них можна виділити політичні, військові, економічні, соціальні та інші. Проте вітчизняні науковці і практики все частіше вважають і доводять, що одним з найважливіших факторів розвитку оборонної промисловості є рівень ефективності фінансового забезпечення її потреб.

До останнього часу у сфері фінансування потреб у зброї склалася алогічна ситуація – її модель зорієнтована на виконання державного оборонного замовлення, проте відсутність мінімально необхідного рівня державних закупівель призводила до переорієнтації виробництва продукції на експорт зброї на світові ринки.

Неспроможність керівництва держави забезпечити необхідний рівень закупівель можна пояснити складною економічною ситуацією, до недавніх пір низькою пріоритетністю фінансування потреб армії, а також корупцією по всіх складових виробництва, реалізації та експлуатації зброї.

Як засвідчує практика фінансування збройних сил розвинених держав, частка видатків на утримання та розвиток армії у них становить не менше 2% ВВП (рис. 3.21).

Рис. 3.21. Видатки провідних держав на утримання та розвиток армії, % ВВП

Джерело: сформовано і доопрацьовано за даними, наведеними у [45, с. 107].

При цьому переважна більшість країн світу, починаючи з Радянського Союзу у минулому, приховують частку військових видатків, щоб не показувати їх міжнародній спільноті. Наприклад, фінансування медичного обслуговування військовослужбовців Сполучених Штатів Америки відбувається не за рахунок програм утримання армії, а через статтю охорони здоров'я, де відповідним виконавцем є інше відомство.

Аналіз оборонного бюджету України засвідчує, що його обсяги знаходилися у межах 0,8-1,1% від ВВП держави (дані до початку антитерористичної операції – *авт.*), що показує значне недофінансування потреб вітчизняної армії. У 2015 році вони вирости, проте за рік важко компенсувати втрачене за багато років бездарної, якщо не сказати більше, політики держави. Надамо конкретні цифри: 2011 р. – 13,8 млрд грн,

2012 р. – 16,4 млрд грн, 2013 р. – 18,8 млрд грн, 2014 р. – 20,1 млрд грн, 2015 р. – 44,6 млрд грн. Крім того, не можна не враховувати, що відбулося падіння курсу гривні у 3 рази, яке істотно відбилося на імпортних поставках військової техніки та комплектуючих.

Ми схильні пояснювати невдачі недоліками попередньої командно-адміністративної системи. На думку авторів, це не повністю відноситься до питань оборонно-промислового комплексу. Після розпаду СРСР наша влада не зуміла здійснити ефективних перетворень у вітчизняній оборонній промисловості. Були розірвані вертикальні і горизонтальні наукові, виробничі та управлінські зв'язки, внаслідок чого саме поняття «оборонно -промисловий комплекс» втрачено у практиці і майже не використовується вітчизняними науковцями. Наприклад, ми взагалі не знайшли жодної статті щодо проблем конверсії. Разом з тим українські підприємства, які виготовляють оборонну продукцію та вироби подвійного використання, становлять окремий, виділений на науковому рівні, сектор економіки нашої держави, що має специфічні правові, управлінські та виробничі характеристики.

Аналіз видатків Державного бюджету України показує, що фінансування потреб Міністерства оборони у цілому і військової промисловості зокрема відбувається за залишковим принципом. Експорт військової техніки та продукції подвійного призначення є основним джерелом функціонування оборонної промисловості.

Шляхами подальшого розвитку даної сфери економіки є такі:

- поглиблення військово-технічної співпраці з провідними державами світу, зокрема членами НАТО, що має сприяти переходу оборонних підприємств на новий рівень технологічного укладу. Це зможе забезпечити

українську армію новітніми зразками зброї, посилити позиції на міжнародних ринках озброєнь та військової техніки;

- анулювання великої кількості існуючих на сьогодні державних програм розвитку оборонно-промислового сектору економіки і створення та впровадження єдиної програми дій, що значно підвищить ефективність державного управління;

- визначення конкретних завдань, які стоять перед оборонною промисловістю, і перебудова комплексу відповідно до них, що дасть можливість підвищити рівень адекватності функціонування зазначеної сфери економіки;

- збільшення експорту технологій виробництва товарів військового призначення та подвійного використання, що допоможе отримати кошти і позитивно вплине на розвиток науково-прикладної складової економіки;

- кардинальне нарощування державного оборонного замовлення, що особливо необхідно в умовах антитерористичної операції на Сході України, підвищення рівня боєготовності збройних сил держави та забезпечення її територіальної цілісності [25, с. 110-111].

Як частина економіки, оборонно-промисловий комплекс виступає фундаментом військової безпеки. Підтримка високого рівня його розвитку для багатьох держав є одним з пріоритетних завдань національної політики. Декларуючи скорочення фінансових витрат на оборону, вони водночас переоснащують свої збройні сили якісно новими зразками озброєнь і військової техніки, здійснюють модернізацію оборонної сфери, забезпечуючи її відповідність сучасним стратегічним вимогам, а також реалізують заходи, пов'язані із консолідацією різних спрямувань оборонно-промислового комплексу та створенням його надпотужних виробничих структур.

Розвинені країни намагаються закріпитися на ринках зброї та військової техніки інших держав, мати у своєму арсеналі новітні технології, «ноу-хау», сучасні конструкторські рішення. Основною метою вони вважають збереження ефективно функціонуючого оборонно-промислового комплексу, спроможного вирішувати поставлені завдання в інтересах своєї національної безпеки.

В Україні потенціал комплексу здебільшого базується на науково-технічних напрацюваннях радянської доби. Порівняно з 1990 р. його щорічні обсяги виробництва зменшилися до 5-6%. Значна частина оборонних підприємств і організацій призупинили виробничу та наукову діяльність.

Через відсутність технологій виробництв окремих комплектуючих і сировини держава не може організувати випуск значної частини основних видів озброєнь та військової техніки.

В умовах інтеграційних процесів України до світового співтовариства актуальним стає зростання капіталізації оборонно-промислового комплексу. Держава має відійти від монополії на власність, при цьому зберігаючи політичну та фінансову підтримку. Перетворення у промисловості повинні узгоджуватися із програмою змін у Збройних силах України та їх потребами у нових озброєннях і військовій техніці, вимоги до яких мають визначатися Генштабом Міністерства оборони з урахуванням геополітичних реалій, що у останній час суттєво змінилися.

Для досягнення поставленої мети потрібно сформувати «ядро» підприємств та організацій комплексу як основу вітчизняної оборонної промисловості, перепрофілювати надлишкові потужності для виробництва товарів тривалого користування, змінити організаційно-правові форми діяльності підприємств і організацій для забезпечення

ефективного функціонування в умовах ринкового середовища.

Вибір підприємств для формування «ядра» комплексу повинен здійснюватися з урахуванням: наявності науково-технічного і виробничого потенціалів для організації технологічно замкнутих виробництв; достатності інвестицій та можливостей їх отримання; значимості у забезпеченні потреб оборони країни; можливості інтеграції та комерціалізації виробництв; наявності ринків збуту продукції, що виробляється або планується до виробництва; ступеня розроблення сучасних технологій, «ноу-хау», фундаментальних напрацювань і доступності їхньої реалізації.

При проведенні реструктуризації може бути досягнуто підвищення ефективності праці на одного працюючого на 12-20%, скоротиться термін реалізації проекту на 13-15% [52, с. 127-129].

В Україні реструктуризація оборонних підприємств і організацій поки що фактично зводиться до зміни організаційної структури і перерозподілу власності. Немає затверджених на вищому державному рівні документів, де були б чітко вказані перспективи розвитку комплексу, його прогноз на найближчі 10 і більше років, що не дає можливості здійснити розробку Державної програми розвитку та реформування оборонно-промислового комплексу.

Реалізація державної політики реструктуризації оборонних підприємств і організацій вимагає взаємопов'язаних заходів правового, економічного, політичного й організаційного характеру, серед яких:

- нормативно-правова база щодо формування і реалізації політики;

- чітко розподілені функції, права та обов'язки між різними органами державного управління;

- фінансове забезпечення, яке має реалізовуватися через бюджетне фінансування, позабюджетні кошти, засобами податкової та цінової політики з урахуванням специфіки комплексу і монопольного права замовника;

- механізми, що забезпечують формування і реалізацію прийнятих рішень з відповідних питань [52, с. 130-133].

Розглядаючи проблеми посилення оборонно-промислового комплексу, досвід розвинених країн у цьому питанні, ми не можемо обійти той факт, що Україна фактично знаходиться у стані війни, яку іноді, у науковій сфері та на політичному рівні, називають гібридною. Тому розглянемо деякі з її особливостей як у теоретичному плані, так і стосовно ситуації на Сході держави.

Вивчення вітчизняних та споріднених з ними соціально-економічних процесів вимагає застосування аналогічних за своїми можливостями засобів дослідження особливостей соціально-економічної структури суспільства та її практичної перебудови. До них слід віднести гібридизацію соціальних відносин, яка охоплює, зокрема, військову справу, що проявляється у застосуванні Росією засобів так званої гібридної війни.

Стратегія ведення гібридної війни та її застосування означає розвиток і модернізацію стратегії непрямих дій Б. Ліддел-Гарта, який охарактеризував особливості непрямих дій ведення бойових дій, що означає більше різноманіття форм і засобів, а також фактор раптовості. Вивчення воєнної історії як системи метаморфоз вказує, що в усіх вирішальних компаніях порушення психологічного і фізичного балансу супротивника є найбільш важливою умовою подальшої успішної спроби його зламати. При цьому перемога

досягалася стратегічними непрямыми діями, навмисними чи випадковими [22, с. 14].

Б. Ліддел-Гарт надав два основні принципи непрямих дій:

1. Пряма атака на супротивника, який має добре укріплену позицію, практично ніколи не приводить до перемоги і застосовуватися не повинна.

2. Щоб здобути перемогу на супротивником, його необхідно вивести із рівноваги. Це не може бути досягнуто основною атакою, проте має бути зроблено все, щоб наступна основна атака завершилася успіхом.

Таким чином, перемоги реально досягти, коли тримати супротивника у невпевненому стані щодо розуміння ситуації та намірів, а також робити те, чого він не очікує і до чого не готовий.

Б. Ліддел-Гарт стверджував, що не слід застосовувати жорстку стратегію потужних прямих ударів або фіксованих захисних позицій. Замість цього потрібно використовувати мобільні засоби, які пересуваються та діють у відповідності зі стратегією і тактикою непрямих дій (у ХХІ столітті це диверсійно-розвідувальні спеціальні штурмові групи та ін.). До таких висновків вчений прийшов, вивчивши методи війни та перемоги великих стратегів минулого Сунь-Цзи у Китаї, візантійського полководця Велизарія, Наполеона, Велінгтона, у ХХ столітті Роммеля.

Головні ознаки вітчизняного суспільства дають змогу визначити його як формацію, що має незавершений характер модернізації, локальну, неінститутизовану природу соціальної організації. Об'єктивні закономірності вітчизняних суспільних процесів, їх модернізації призводять до значного поширення та піднесення ролі гібридних методів [32, с. 15-18].

Отже, в результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

По-перше, розвинені країни світу приділяють своїм збройним силам та якості озброєнь і військової техніки посилену увагу. Частка витрат на утримання та розвиток армії у них складає не менше 2% ВВП.

По-друге, особливу роль у підтриманні військової рівноваги та забезпеченні безпеки у світовому суспільстві відіграють блок НАТО, збройні сили Євросоюзу та провідних країн ринкової економіки, наявність паритету ядерної зброї і засобів її доставки.

По-третє, Росія намагається змінити розстановку сил на світовій арені на свою користь, використовуючи, як переваги, грубу військову силу, потужний сировинний потенціал, наявність певної підтримки серед населення пострадянських країн, посиленої інформаційною війною.

По-четверте, наша держава, будучи позаблоковою, має усвідомлювати, що, зближуючись з будь-яким із центрів сили, ми водночас погіршуємо відносини з іншими провідними країнами. Нейтральність потребує проведення дуже зваженої і мудрої політики, чого нам поки що не вистачає.

По-п'яте, як частина економіки, оборонно-промисловий комплекс є фундаментом військової безпеки країни і необхідно прийняти всі заходи для його кількісного та інноваційного посилення.

По-шосте, використання гібридних засобів війни в умовах України здатне забезпечити включення цих інструментів у процеси модернізації, підсиливши вплив на її якість.

**Spis tekstów źródłowych
wykorzystanych w
rozdziale 3**

**Список використаних
джерел до розділу 3**

1. Александров, О. С. Оборонна промисловість Європейського Союзу: сучасний досвід трансформації / О. С. Александров // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2. – С. 168-177.
2. Артем'єва, К. М. Податкова політика в Україні: принципи та реалії / К. М. Артем'єва // Вісник податкової служби України. – 2010. – № 10. – С. 21-24.
3. Баранова, О. Розвиток ринку страхування життя в Україні в посткризовому періоді [Електронний ресурс] / О. Баранова // Ринок цінних паперів України. – 2016. – № 1-2. – Режим доступу : <http://securities.usmdi.org/?p=22&n=92&s=964>.
4. Бегма, В. М. Розвиток оборонної промисловості України та проблемні питання офсетної політики / В. М. Бегма, С. П. Мокляк // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 2. – С. 173-180.
5. Гаманкова, О. О. Страховий ринок України у глобальному страховому просторі / О. О. Гаманкова, В. К. Хлівний // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 58-67.
6. Гега, П. Т. Основи податкового права : навч. посіб. / П. Т. Гега, Л. М. Доля. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2003. – 302 с.
7. Горбулін, В. П. Концептуальні підходи до удосконалення військово-технічної та оборонно-промислової політики України / В. П. Горбулін, О. О. Свергунов // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 1. – С. 110-119.
8. Горбулін, В. П. Україна потребує нової воєнно-технічної політики / В. П. Горбулін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://defence.ua.com/rus/hotnews/?id=30647&prn=ves.28.12.2012>.

9. Економетрія : [навч. посіб.] / [В. І. Жлуктенко, Н. К. Водзянова, С. С. Савіна, О. В. Колодінська] ; за загальною редакцією С. І. Наконечного. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 552 с.
10. Жизненный вопрос. Кто заплатит за лайфого страховщика-банкрота [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance.liga.net/insurance/2013/10/9/articles/35840.htm>.
11. Захарченко, Н. П. Податки / Н. П. Захарченко. – Одеса : Кадр, 2001. – 543 с.
12. Інформаційно-аналітичний огляд військових новин [Електронний ресурс] // Центр воєнної політики та політики безпеки. – 2013. – Випуск №10/13. – Режим доступу : <http://defpol.org.ua/site/index.php/uk/arhiv/arhiviao/14267-1013>.
13. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>.
14. Каракулова, І. Фонди гарантування виплат за договорами страхування життя: зарубіжний досвід / І. Каракулова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2012. – Вип. 133. – С. 47-49.
15. Коваль, О. П. Щодо запровадження Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя / О. П. Коваль // Фінанси України. – 2014. – № 3. – С. 61-68.
16. Козориз, А. Краткое пособие по разжиганию Третьей мировой войны: новый виток тысячелетнего конфликта / А. Козориз // Незалежний аудитор. – 2014. – № 3. – С. 10-16.
17. Козьма, І. І. Сучасний стан розвитку ринку страхування життя в Україні / І. І. Козьма // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Економіка. – 2014. – Вип. 1. – С. 165-170.
18. Кондратенко, Д. В. Анализ целесообразности создания фонда гарантирования страховых выплат по договорам страхования жизни в Украине / Д. В. Кондратенко, В. В. Мужиливский // Страховые интересы современного общества и их обеспечение : сб. материалов XIV Междунар. науч.-практ. конф., 5-7 июня 2013 г. – Саратов, 2013. – С. 230-234.
19. Кравчук, О. Оподаткування в Україні. Приховані ресурси / О. Кравчук, О. Одосій [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

- <http://commons.com.ua/ru/opodatkuvannya-v-ukrayini-prihovani-resursi>.
20. Кузьмін, О. Є. Чинники формування конкурентоспроможності підприємств на ринку озброєння / О. Є. Кузьмін // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 8. – С. 168-177.
  21. Лиддел-Гарт, Б. Г. Решающие войны в истории / Б. Г. Лиддел-Гарт. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2012. – 284 с.
  22. Марушевський, В. Г. Зростання конфліктогенного потенціалу у сфері сировинно-ресурсної безпеки / В. Г. Марушевський // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 1. – С. 120-125.
  23. Нагайчук, Н. Г. Інвестиційний потенціал страхового ринку України / Н. Г. Нагайчук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – Вип. 38. – С. 205-212.
  24. Оборонно-промислова політика України: можливості застосування досвіду вишеградських країн / В. В. Головка, О. І. Їжак, Н. О. Ткачук, А. І. Шевцов. – Дніпропетровськ : ДФ НІСД, 2008. – 292 с.
  25. Опыт зарубежных стран / Фонд гарантирования страховых выплат. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fgsv.kz/new_fgsv/index.php?ID=10.
  26. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
  27. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.
  28. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
  29. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua/fund/analytics>.
  30. Податкова система України : навч. посіб. / За ред. І. О. Лютого. – К. : ЦУЛ, 2009. – 456 с.
  31. Податковий кодекс України : Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
  32. Предборський, В. А. «Гібридна» війна як відбиття закономірностей розвитку суспільства незавершеної

- модернізації / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 10. – С. 13-18.
- 33.Привалова, О. Особливості конкуренції на ринку страхування життя / О. Привалова // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 4. – С. 54-62.
- 34.Про засади внутрішньої і зовнішньої політики [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2010 №2411-VI. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
- 35.Про прийняття за основу проекту Закону України про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя : Постанова Верховної Ради України від 08.10.2013 р. № 632-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/632-vii>.
- 36.Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 8.06.2012 р. № 390/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/390/2012>.
- 37.Регулювання ринку цінних паперів в Україні: закони і законодавчі акти / Ред. В. Г. Гончаренко, Е. Ф. Демський, О. М. Джужа, О. В. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 382 с.
- 38.Ринок страхування життя в Україні: життя ледве жевріє [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/349965/rynok-strahuvannya-zhyttya-v-ukrayini-zhyttya-ledve-zhevriye>.
- 39.Саврас, І. З. Дослідження ринку страхування життя в Україні з використанням кореляційно-регресійного аналізу / І. З. Саврас, Р. В. Юринець // Ефективність державного управління. – 2014. – Вип. 41. – С. 303-309.
- 40.Савченко, В. Ф. Планування і прогнозування: еволюційні зміни та ситуація в Україні / В. Ф. Савченко // Чернігівський науковий часопис Чернігівського державного інституту економіки і управління. Сер. 1: Економіка і управління. – 2011. – № 2. – С. 12-20.
- 41.Свергунов, О. О. Стратегічне планування військово-технічної політики: світовий досвід / О. О. Свергунов // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3. – С. 128-137.

- 42.Соболев, А. А. Стратегічні наступальні озброєння – чинник стримування чи геополітичного впливу? / А. А. Соболев // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 4. – С. 165-175.
- 43.Создание эффективной оборонной промышленности в Европе станет импульсом для экономического роста / агентство «Интерфакс», 14.12.12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.interfax.hv/news/world/122056.
- 44.Таблиці моніторингового опитування «Українське суспільство» 2015 р. Інституту соціології НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://i-soc.com.ua/institute/el_library.php.
- 45.Толочний, Ю. В. Сучасний стан фінансового забезпечення та шляхи розвитку оборонно-промислового сектору економіки України / Ю. В. Толочний, Б. П. Щеглюк // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2. – С. 105-111.
- 46.Третьякова, Г. Украинский рынок страхования жизни и современная макроэкономическая среда: логика и тенденции взаимосвязи [Електронний ресурс] / Г. Третьякова // Економічний часопис – XXI. – 2004. – № 5. – Режим доступу : <http://soskin.info/ea/2004/5/20040508.html>.
- 47.Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с.
- 48.Хенке Фолькер. Особливості страхування життя в європейських країнах / Фолькер Хенке // Страхова справа. – 2005. – № 2. – С. 25-28.
- 49.Чвертко, Л. А. Конкурентоспособность предприятия как фактор экономической безопасности / Л. А. Чвертко, Т. О. Корниенко // Весник Академии знаний. – 2016. – № 19(4). – С. 11-15.
- 50.Чвертко, Л. А. Страхування транспортних ризиків як чинник забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання / Л. А. Чвертко // Розвиток національної економіки на інноваційній основі: тенденції та перспективи : колективна монографія / за ред. Курмаєва П. Ю., Слатвінського М. А. – Умань : ФОРМ Жовтий О. О., 2015. – С. 93-101.

51. Черкасова, С. В. Сучасні тенденції розвитку діяльності компаній зі страхування життя в Україні / С. В. Черкасова // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 6. – С. 62-66.
52. Шевцов, А. І. Актуальні проблеми реструктуризації оборонно-промислового комплексу України / А. І. Шевцов, Р. В. Боднарчук // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2. – С. 127-134.
53. Шевцов, А. І. Корпоратизація в оборонно-промисловому комплексі України: проблеми та шляхи їх вирішення / А. І. Шевцов, Р. В. Боднарчук // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2. – С. 119-128.
54. Щодо запровадження Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя [Електронний ресурс] : [аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/1458/#_ftnref1.
55. FAO: Природные ресурсы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/docrep/014/am859r12.pdf>.
56. Food price watch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web.worldbank.org/wbsite/external/topics/extroverty/0,,contentMDK:22838758~piPK:210062~theSitePK:336992,html>.